

AZ ALSÓBORSODI S AZ ŐSRÉGI
BORSOD-GÖMÖR-KISHONTI
EGYHÁZMEGYE

TÖRTÉNETE

IRTA:
ROMÁN ERNŐ
alsózsolcai ref. lelkész.

Ára 6 pengő = 75.000 kor.

1926
NYOMATOTT A MAGYAR JUVÖ NYOMDAUZEM ÉS LAPKIADÓVÁLLALAT RT.-NÁL
MISKOLC

Előszó

Őszintén kijelentem, hogy sohase lettem volna oly bátor, sőt vakmerő, hogy én egyszerű falusi, a tudományos segédeszközöktől elzárt lelkész létemre, az arra való hivatottság minden előzetes próbája nélkül, arra a feladatra vállalkozzam, hogy az alsóborsodi egyházmegye történetét megírjam, ha az 1923. évi lelkészértekezleti gyűlés a Pósa Péter értekezleti elnök által felszínre hozott 125 éves évforduló közeledésére való hivatkozással e megtisztelő megbízást vállalomra nem helyezi. Midőn a megbízást aggodalomteljesen elvállaltam, elhatározásomban az a felfogás ösztönzött, hogy „utódok kötelessége megóvni a jeles ősök emlékezetét“. A rám ruházott megbízást t. i. az önálló alsóborsodi egyházmegye történetének megírását 1925 nyarára el is végeztem s az erre a célra felkért bíráló bizottság: dr. Révész Kálmán püspök, Farkas István esperes, Pósa Péter lelkészértekezleti elnök és Szalóczy Pál mezőcsáti tanácsbíró-lelkész urak véleménye alapján oly sikerrel, hogy az ő véleményes jelentésök folyamánként az értekező a munka kinyomatását határozta el. Én azonban ennek azonnali foganatbavétele előtt kitérttem, mert úgy éreztem, hogy ha megoldottam is a reám bizott feladatot: munkám még hiányos, hiányozván abból az önálló alsóborsodi egyházmegye életműködését megelőző ősrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története, mely kódbe, homályba burkoltan áll és tudtommal részletesen s egységesen sehol feldolgozva nincs, csak egyes részletkérdései itt-ott elszórtan. Pedig az én munkámnak ez adhatna tulajdonképen értéket, mert hiszen az alsóborsodi egyházmegye 1799-től tartó életfolyama pontosan jegyzőkönyvbe van írva s itt csak az adatok rendezése, összecsoportosítása jelent munkát és ad valamelyes értéket. S miután Marton János theol. tanár és egyházkerületi levéltárnok urtól, ki munkálkodásomat jóindulatu figyelemmel kísérte, az egyházkerületi levéltárból három nagy kötet eredeti XVI., XVII. és XVIII. század-

ból való vizitacionális jegyzőkönyveket kaptam forrásmunkául, hozzá kezdtem kedvenc tervem megvalósításához, hogy t. i. az ősrégi és újabb egyházmegye történetét egymással összekapcsoltan adjam. Im, ami tölem — kiben csak a jóakarát volt nagy — telt: itt nyujtom. Hogy milyen értékű, ami telt: azt bírálóim és olvasóim jóakaratu megítélésére bizom, kérve őket, a falusi krónikás elszigetelt helyzetének tekintetbe vételére, aki, ha valahol fennakadás áll be, nem fut-hat könyvtár igénybevételére; másfelől kijelentem azt is, hogy az egyházmegye őstörténetét illetőleg temérdek kedves, érdekes, de aprólékos adatom van még, melyekkel e részt gazdagíthattam volna, de felhasználatlanul kellett azokat hagynom, mert a munka kiadásának nagy költségeivel is számot kellett vetnem.

Még azt kell kellő tájékoztatásul teljes őszinteséggel kijelentenem, hogy az ősi egyházmegye történeti adatai nem az én önálló kutatásaim, vagy megállapításaim; csupán, amit a vizitacionális jegyzőkönyvekből vehettem, hanem főként Zoványi Jenőnek a forrásművek közt felsorolt munkáiból és az ugyanott megjelölt vármegyei monographiából vettem. Mindezeket a kellő helyen a forrásra való hivatkozással megjelölni igyekeztem, vagy idézőjelbe tettem; de ezeken kívül is vannak részletek, amelyeket esetleg az adatgyűjtés folyamán elfelejtettem megjelölni, hogy honnan származnak, vagy pedig az én célomra való használhatóság szempontjából át kellett stylizálnom s így sem idézőjelbe nem tettem, sem oda nem írhattam, hogy innen, vagy amonnan vettem, mert a kifejezési alakja már egészen más, de a lényeg azért nem az enyém. Az ily esetlegességekért az illető szerzők szives elnézését kérem azzal az őszinte kijelentéssel, hogy ha akadni fog benne ilyen részlet: az semmi esetre sem rosszakaratból származik, hanem a kezdő krónikás ügyetlenségéből, ki még a temérdek adathalmazban kellő rendet teremteni és tartani nem volt képes.

Végül hálás köszönetemet fejezve ki a megtisztelő bizalomért megbízómnak, az alsóborsodi lelkészegyesületnek; kiadó mecénásomnak, a nagytitiszteletű alsóborsodi egyházmegyének, továbbá nagy jóakaratu, egyben-másban utba is igazító bírálóimnak s munkálkodásomban szives készséggel és jóindulattal támogató Marton János theol. tanár urnak, azzal az óhajtással bocsájtom közre szerény munkámat, hogy a mult a jövő tüköre lévén, ennek az eseményeiben, szereplőinek példaadó viselkedésében, nemes lelkületében, egy letűnt kor szokásaiban, törvényeiben, szabályzataiban lássuk meg azokat, amik ránk nézve is hasznosak, tanulságosak és értékesek, s ez a mult

tükrébe való pillantás is tegye eredményesebbé ama törekvésünket, hogy a régi nagyság minél hivebb és méltóbb bizományosaivá lehessünk az egyházi élet terén.

Atyafiui szeretettel

Alsózsólea, 1926 május hó 14.

R o m á n E r n ő
ref. lelkész.

I.

A Borsod-Gömör-Kishonti egyházvidék reformálása kezdettől 1555-ig

Mindenekelőtt tudnunk kell azt, hogy a Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye egész 1799-ig nyolc vármegyére, illetőleg azoknak bizonyos részeire terjedt ki: u. m. Borsod, Gömör, Kishont vármegyéket teljes egészökben, Zemplén, Heves, Abauj-Torna és Nógrád vármegyéknek pedig egyes részeit ölelte fel. Utóbbiból csak Losoncot és csak a legrégibb időben foglalta magában. Hogy hogyan és miképen jöhetett létre ez egyházmegyének ilyen alakulása, arra tárgyalásunk későbbi rendén fogok rátérni, most csak kész tényül fogadva el a területi képet, vizsgáljuk meg, hogy ez adott területen mik voltak a reformáció beszivárgásának, elterjedésének, teljes diadalra jutásának az előidézői a XVI-ik század közepéig.

Ez előidéző okokat két csoportba sorozhatjuk: u. m. 1. országos jellegűekre, amelyek tehát az ország más részeire is egyetemlegesen fennállottak, 2. helyi jellegűekre, amelyek e vidék földrajzi fekvésében, eddigi egyházi beosztásában és politikai történetében, valamint egyes kiemelkedő helyeknek és családoknak e történetben való szereplésével magyarázhatók.

Az egyetemes, országos jellegű okokra, melyek a magyar protestáns egyháztörténetnek mind régebbi, mind újabbkori művelői által már megállapítottak: csak futólag mutatok rá. Pl. a katolicizmusnak hit- és erkölestanába, egyházalkotmányába az évszázadok folyamán a papismus érdekében az egyéni önállóság és szabadság ellenére becsusztatott temérdek emberi találmány; aztán azok a szellemi mozgalmak, melyek a reformációt közvetlen megelőző korszakban eszmélni, gondolkodni tanították az embereket s ebből származó harmónikus világnézet iránt tették sóvárgóvá; úgy az alsó, mint a felső papság mélységes erkölcsi süllyedése és romlottsága, ezzel kapcsolatos fényűzése, pazar-

lása, mely természetszerűleg az a nélkül is nyomoruságban élő nép kizsárolását hozta magával. A közpapságnak általános műveletlensége, tudatlansága, „hiszen felszentelésök alkalmával csak annyi képzettséget kívántak tőlök, hogy olvasni, meg énekelni tudjanak, alig akadt közülök, aki teljesen értette volna, amit istentisztelet közben olvasni és énekelni kellett.“ Ilyen körülmények között érte a nemzetet a mohácsi szerencsétlen csatával ránk szakadt borzalmas anyagi és erkölcsi romlás, mely megrázkódtatva az emberek kedélyvilágát, esüggedésökben sóvárogva várták a bátorítást, vigasztalást, felemeltetést, s bizony nem esoda, ha az „Erős várunk nekünk az Isten“ lélekbe markoló hangjai fogékony szívre találtak mindenütt e hazában.

Ez általános jellegű okokon kívül azonban speciális jellegűek is voltak, amelyek legalább is ugyanolyan erővel hatottak közre ez egyházvidék reformálásában. Ilyen volt pl. e vidéknek egyfelől Sárospatakhoz és Ujhelyhez, tehát azon helyekhez való közelsége és a Perényi földesuri család révén tartozandósága, mely helyeken a magyarországi reformációnak a bölesőjét ringatták. Másfelől Gömör-Kishont iparos, főként bányász és kereskedő elemeinek, részint a felsőmagyarországi, részint a tulajdonképeni németországi német testvérekkel való állandó érintkezése, mely kereskedelmi utazások alkalmával e kereskedők társaságában nem ritkán mentek ki és jöttek haza külföldi egyetemeken tanuló ifjak, kik a külföldi egyetemeken szerzett szabadszellemű ismereteiket itthon teljes hévvel és lelkesedéssel terjesztették. Ilyen uton szivárogtak be a reformáció tanai már 1522-ben Bártfáról és Lőcséről Rozsnyóra, ahol Fischer András hirdette először az újított vallást, kit azonban később a zsarnoki természetű földesur, Bebek Ferenc szomorú sorsra juttatott, t. i. Krasznahorkaváralja legmagasabb bástyájáról a csúcsra dobott.

A reformáció talajának üdvös előkészítője, utegyengetője volt e vidéken a huszitáknak egy évszázaddal előbb általában Felsőmagyarországon, speciell egész Gömör-Kishont és Borsod felső részén való térfoglalása és egy fél századon át itt lakozása. Ugyanis Albert király halála után az ő özvegye a maga és kiskoru fia trónigényeinek fegyveres támogatására Giskra cseh rablóvezért hívta be az országba, aki hatalmába kerítvén a Rimavölgyet, sőt magát Rimaszombatot is, 1450-ben annak templomát a kelyhesek részére lefoglalta s a város lakosait kiűzte, vagy pedig a huszita tanok befogadására szorította. Csehek ültek az összes számottevő gömöri várakban, u. m. Balog, Rimaszécs, Jánosd, Serke, Gede, Osgyán, Gömör, Hradek, Murány, Krasznahorka, Derencsény; Szkálnok környékén a hegyek közt is volt egy erős rablófészkük; Bor-

sodban pedig Vadnán és Galgócon építettek maguknak várat, azonkívül elfoglalták Sajónémeti és Velezd várát. Ezeket csak azért soroltam részletesen fel, hogy látható legyen, hogy mily nagy felületen érülköztek a husziták egyházmegyénk népével s hullatgatták közöttük a reformáció esíramagvait. Hogy pedig még erőszakos térítés nélkül is bőven akadtak követők, mutatja az, hogy ugy Mátyás, mint II. Ulászló királyok dekrétumokkal tiltják, hűtlenséggel egyenlő jellegűnek minősítvén „a kárhozatos eretnekséget“, egyazon bütetéssel sújtván mindkettőt. („Zoványi: A reformáció Magyarországon 1565-ig.“) Mátyás királynak aztán sikerült a csehektől Gömört megtisztítani, de Osgyán, Derencsény és Rozsnyó vidékén számos cseh telep maradt, aztán maradtak csehek elszórtan másutt is, ami a XVI-ik század vallási mozgalmaira rendkívül kedvező befolyással volt e vidéken s egyengette, előkészítette az utját ugy Luther, mint Kálvin tanainak.

Nem lehet lekiesinyelnünk a hitujítás tanainak megkönnyítését illetőleg a mohácsi szerencsétlen csata eredményeként előállt ama helyzetet sem, hogy egyfelől a esatatéren a főpapság jórésze is ott veszett s így a papi stallumok a legtöbb helyütt üresen maradtak s a papi javadalmakra a zavarosban a főnemések egymásután tették rá a kezüket, amely helyzetnél fogva azután ezek a főurak egyidejűleg még ha akartak volna, akkor sem maradhattak a katolikus egyház kebelében; de nem is akartak, mivel vallás tekintetében épen jó esérére kínálkozott alkalom, amely mellett vagyoniilag is erősbödhettek. Mert a mohácsi vész után következett kettős királyság alatt részint, hogy magához édesgesse, részint, hogy magától el ne idegenitse, egyik király sem háborgatta őket ilynemű szerzéseikben, sőt még donációs levelet adott számukra, sőt szükség esetén még maguk a királyok is hozzányultak az egyházi javakhoz, hogy kedvelt hiveiket annál inkább kielégíthessék. Hitőkben s annak gyakorlásában pedig annyira nem háborgatták őket, hogy bár ugy Ferdinánd, mint Szapolyai János buzgó katolikusok voltak, sőt az ő idejükben még az országgyűlés többsége is az volt, mégis elnézték, sőt el kellett nézniök, hogy legbefolyásosabb és legbizalmasabb embereik az uj hit fő támaszai voltak.

Egyházmegyénk területén ilyen hatalmas családok voltak: a Perényi, Bebek, Dobó, Serédi, Enyingi Török, Balassa, Mágócsy, Varkocs, Patócsi, Forgács, Pempflinger, Báthori, Schwendi, Salm, homonnai Drugeth, bánfalvi Báriusz, Ungnád, Bellényi, Berentei, Bogácsi, Finkei, Jászy, Gagybátori, Vendégi, Velezdi, Kövér, Lorántffy, Rákóczy, Mladesovits Horváth, Kátay, Guthi Országh, Bedegi Nyári,

Szini, Daróti Tibót, Putnoky, Fáy, Tornalljay, Szentmiklóssy, Osgyáni Bakos, Csoltói Basó, Barcziházai Bárczi, Mellétei Barna, Bekeny, Bodon, Bornemissza, Darvas, Derencsényi, Farkasfalvi Farkas, Feledi, Giczey, Hámos, Gyöngyössy, Lossonezi Gyürki, Hanvay, Szathmári Király, Madarassy, Kemény, Lossonezy, Ragályi, Soldos, Szuhay, Vay, Wesselényi, Döry, Felsőpulyai Bükk, Fáy, Karácsondy, Monoky, Móré, Szemere, Szirmai stb. családok. Nem az van ezzel mondva, hogy e családok csupán csak és kizárólag itteni birtokosok, hanem főrészen itt és ezen összeköttetésnél fogva a közügyekbe, speciell a vallásügyi dolgokba itt is erősen befolytak. Közülök egy néhányra, kik e vármegyékben irányító, sőt döntő szerepet vittek, külön is ki kell térnem.

A reformáció kezdetén a leghatalmasabb volt köztük a Perényi család. Történetünk kezdeténél ennek feje Péter valóságos oligarchája e vidéknek. Abauj megye főispánja, kinek mérhetetlen gazdagságára nézve elég megemlíteni, hogy az 1553-iki összeírás szerint Zemplén megye 3100 portájából 603 a Perényi családé; Borsodban pedig a legfontosabb pontok, u. m. Eger, Dédes, Ónod és Diósgyőr vára, melyekhez függelékképen Miskolc és Szentpéter, meg egy esomó falu és uradalom csatlakozott, hiszen csak Diósgyőrhöz magához 25 falu tartozott le egészen Szederkényig. Hogy Perényi Péter milyen hatalom volt, eléggé jellemzi az, hogy a nagyváradi béke Szapolyai és Ferdinánd között az ő személyes közbenjárására jött létre s hogy amikor 1541-ben Ferdinánd a törökkel való cimborálás vádjá miatt, bár Perényi erélyesen tiltakozott e vád ellen, elfogatta, a király nem merte bíróság elé állítani, mert félt az ő óriási hatalmától és befolyásától, hanem törvénytelenül fogságban tartotta Németujhelyen, hol Perényi 1548-ban fejezte be életét. Nagy szellemi tehetségére pedig legyen elég megemlítenem, hogy pl. az 1526 október 14-ére Tokajba összehívott királyjelölő értekezleten Várday Pál egri püspök és Perényi vitték a főszerepet; de méginkább gróf Andrássy Gyulának róla irt bírálatából a következő részt: „Közvetlen a mohácsi vész után, midőn elkábulva keresi a nemzet a boldogulás útját, Perényi Péterben, Zemplén leghatalmasabb urában fogamzik meg az az önálló politika, melyre vidékének felfogásában és cselekedeteiben később is ráismerhetünk, ki eltérve kora irányától, nem annyira azt nézi, hogy ki legyen a király, hanem a legnagyobb jelentőséget annak tulajdonítja, hogy egységes maradjon az állam“. Bár nem szorosan a tárgyhoz tartozó, de szükségesnek tartottam e nagy katolikus államférfi emez elismerő bírálatát citálni arról a Perényi Péterről, kit épen

protestáns volta miatt szeret a katolikus történetírás a két király között ingadozónak, vagyonhajhászónak, sőt a koronára áhitozónak is feltüntetni.

Perényi Péter valószínűleg még II. Lajos király életében a reformációval erősen rokonszenvezett Mária királyné udvarában ismerkedett meg a reformáció eszméivel s 1528-tól kezdve szóval és tettel nyíltan Luther követőihez csatlakozván, nagy kiterjedésű birtokain mindenütt a reformáció tanait hirdető lelkészeket alkalmazott. Épen ilyen fontos ténye volt, hogy váraiba is protestáns érzelmű tiszteket helyezett; Egerben 1541-ben az erős prot. Varkocs Tamást tette kapitánnyá, ki később nagyváradi parancsnok és bihari főispán lévén, ott az összes püspöki javakat lefoglalta az ország számára. Varkocs 1548 augusztus 15-ig maradt Egerben, mikor is a várat Perényi Péter fia, Gábor átadta Ferdinánd biztosainak, Salm Miklósnak és Báthory Andrásnak, akik szintén a hitujítás lelkes pártfogói voltak, valamint a parancsnokul következett egri hős, Dobó István és testvére Ferenc, továbbá Mágócsy Gáspár és Forgách Simon, Ungnád Kristóf, a Lossonezy Anna férje, később Rákóczy Zsigmond és Bedegi Nyári Pál főkapitányok. Bár Ferdinánd király kikötötte, hogy az egri főkapitány a kath. hitet mindenképen oltalmazza és ne engedje, hogy az eretnek predikátorok akár az egri völgybe, akár a várba bemenjenek, ennek ellenére Mágócsy mindjárt főkapitányi működésének első évében prot. papot hozott Egerbe, valamint a másutt működőket is tőle telhetőleg segítette, amint erről Verancesies egri püspök Miksa királyhoz intézett levelében keservesen panaszkodik. (Borovszky: Borsod vármegye története.)

Perényi Péter javainak, de egyszersmind a reformáció iránti vouzalmának örököse s még fokozottabb mértékben pártfogója lett fia Gábor, kinek hű segítő társa volt felesége, Guthi Országh Ilona, egész 1567-ben bekövetkezett haláláig, akivel e nagynevű és érdemű család kihalt. E családból e két jeles férfi hatott közre döntőleg ez egyházvidéken az ujitott vallás elterjedésére.

Másik ilyen nagyjelentőségű család a Pelsőezi Bebek, tulajdonképen gömöri törzs, azon vármegye jórészét uralja Krasznahorka várral és központtal. 1538-ban azonban, mint gömöri főispán, Bebek Ferenc János királytól adománylevelet nyer Borsodban is, Szendrő várára is, melynek 20 falu a tartozéka s övé volt Csorbakő vára is, melyet testvérének, Imrének adott át lakásul, ki Dévai Biró Mátyás hatása alatt székesfehérvári prépost létére az új hitre tért s meg is nősült, feleségül vevén Boronás Ilonát. Bebek Ferencnek

az új hittal szemben való viselkedése olykor érthetetlen. Mert bár bizonyos előttünk, hogy annak terjedését nemcsak nem gátolta, de inkább előmozdította, ennek dacára, mint fentebb említém, Fischer Andrást, az új hit egyik terjesztőjét e vidéken, 1540-ben a várbástyáról ledobatta, ami abban lelheti magyarázatát, hogy Bebek nagyon kalandos, sőt valóságos rablóhadjáratokat folytatott megyéjében éveken át, e hibáját akarta szépíteni, magát elnézésre érdemesíteni a királyi udvar előtt, mely, ha nyíltan keveset tehetett is, de bensőleg mindig szívesen látta a hitujítás üldözését.

Utána fia, György következett, ki atyja zabolátlan természetének lerázásával minden más jó tulajdonságokkal ékeskedvén, sok érdemű feleségével, Patócsy Zsófiával, igazi pátrónusa lett a borsod-gömöri protestánsoknak 1567-ben bekövetkezett haláláig.

A reformált egyházak első utjelzői minden bizonnyal e két főuri család birtokain keresendők; de továbbmenőleg ők nagy befolyásuknál, hatalmuknál és tekintélyüknél fogva a világi főrendek legnagyobb részét magukkal ragadták. Így korán ekklesiákat fundáltak a bánfalvai Báriusok, kiknek magvaszakadtával később a Vay-Ibrányi család lett birtokaik örököse, Bánfalván, Alsózsoltzán és Sátán. Hogy Ecsedi Bátori István országbíró is a ref. hit felé hajlott, arra is bizonyosság az, hogy Thury Boldizsár varannói lelkésznek Sajószentpéteren levő házáat minden adó alól felmentette. Különben a Bátori család Cserépvár és tartozékain alapított egyházat. A Bellényi család a kápolnai egyház pátrónusa. A Bogácsy család Bogácsen létesített ref. ekkleziáját. A Finkeiek Finkén szereznek az új hitnek hiveket. A sajószentpéterei Jászy familia a szentpéterei egyház buzgó támogatója. A Gagybátori és Vendégi családok, mint Aranyoson birtokosok ugyanott; a Mladesovits Horvátok Szendrő és Putnok vidéki birtokaikon támaszai az új hitnek, mely utóbbi helyen Putnok Péter szintén az új hit pártfogói közé tartozott. A Daróczi Tibóth család Miskolcnak volt a legtekintélyesebb reformált családja, míg a Sziniek Csáton istápolták az új vallás ügyét. A gömöri részen a Balogh, Széchy és Bebek nemzetség, Murány, Csetnek, Pelsőc és Krasznahorka vidékén; a Lorántffyak, Serke, Várgede, Ajnácskő és tartozékain; Hanva, Runya, Csiz vidékén a Hanvay, Runyai, Soldos, Hanvai Darvas, Osgyán tájékán az osgyáni Bakos; a Basók Csoltón és Sajónémetin, az Abaffyak Abafalván, a Barnák Mellétén, a Giczeyek Gicze, Nasztraj, Mikolessány, a Jánossyak, Jánossi és Darnyán, az alsókálosai Korláthok Kálosa, Alsóvály, Gergelyfalva, Kisfaludon, a Putnokiak Putnok, Pogány, Málé, a Ragályiak Ragályon, a Szent-

királyiak Szentkirály, Zubogy, Suha, Lenke, Lócz, a Szuhaiak Szuhán, Szentgyörgyön, a Tornallyayak Tornalja, Kelecsény, a Máriássyak Kőrös, Berzété, Szalócz, az Iványi Feketék Ajnácskő, Kerek-Gede, Feled vidékén. Sem tér, sem szükség rá, hogy az összes okirati maradványok alapján megállapítható fő- és köznemesi családokat, kik a reformáció istápolói voltak, felsoroljam; hiszen köztudomásu, hogy a XVI. században közülök hirmondó is alig maradt a kath. hiten. Pl. a XVI. század végén és a XVII. elején Borsodban csak négy kath. plébános volt, u. m. Várkony, Balaton, Nádasd és Csernely községekben. Miskolcon ugyan a reformáltak az eddigi két kath. templom közül bár csak az egyiket, az Avasit vették birtokukba, míg az Ujvárosit meghagyták a katolikusoknak, de az a XVII-ik század első felében, mivel sem pap, sem egyháztagok nem voltak, végleg elpusztult. (Borovszky: i. m.)

Három kiváló családról azonban még meg kell emlékeznem, amelyeket szándékosan hagytam utóljára, mert nem közvetlenül a reformáció előidejében, hanem csak a XVI-ik század II-ik felétől szerepelnek egyházmegyénk életében, de attól kezdve aztán tesznek annyit, mint sok mások együttvéve. Az egyik az Enyingi Török család, melynek a reformáció körüli főszerepe Debrecen és Pápa vidékére esik ugyan, de egyházmegyénk történetében is maradandó nyomot hagyott azért, hogy midőn Perényi Gábor 1567-ben bekövetkezett halála után Diósgyőr várát és tartozékait szerelmes feleségének, Guthi Országh Ilonának, ez pedig, mivel gyermekeik nem voltak, királyi beleegyezéssel végrendeletileg hugának, Guthi Országh Borbálának, Enyingi Török Ferenc, a híres Bálint fia feleségének hagyományozta, akinek egyik leányát, Zsuzsánnát Bedegi Nyári Pál vevén nőül, utánuk a Nyári, majd Nyári Zsuzsánna kezével, kinek első férje Varkocs György, ennek halála után második férje Haller György lett, ezeknek a családoknak birtokába jutott, kik mind buzgó reformátusok lévén, földesuri fennhatóságuk alatt Diósgyőr és Miskolc vidékének reformátussága szinte háborítatlanul élvezte a reformáció áldásait.

A másik hirneves nemzetség a Felsővadászi Rákóczi család, melynek története egyfelől messze kinő e szűkkörű értekezés keretei közül, de több országos jellegű szereplője révén közismertebb is, hogysem szükség volna itteni ismertetésére.

Itt csak annyit jegyzünk fel, hogy egyházmegyénk Rákóczi Zsigmond egri főkapitányságával lép velök összeköttetésbe, majd nem sokkal később saját szerzeményeik, de méginkább a Lorántffy családdal való egyesülés által ugy Borsod, mint Gömör vármegyének, ugy hata-

lom, mint gazdagság által a Perényieket is meghaladó hatalmasságaivá válnak; a ref. egyház fejlesztése, emelése és virágzóvá tétele tekintetében pedig egy család sem mérhető össze velök.

A harmadik a Négyesi Szepessy család, mely vármegyénk történetében Buda eleste után tűnik fel. A hagyomány szerint e család az egykor Debrecen környékén virágzott Szepes nevű faluból származott s valamelyik tagja királyi szolgálatba kerülván, Buda körül számos birtokot szerzett. Mikor aztán 1541-ben Buda török kézre jutott s vidékéről a nemesség elmenekült: a Szepessyek Eger várát választották lakóhelyül s innen szerezte meg Szepessy Miklós és Mátyás Négyes falut, melytől aztán előnevöket is vették 1549-ben. Eger várának 1552-iki védelmében állítólag a családnak hét tagja esett el s többiek pedig sok más családdal egyetemben Miskolcra menekültek, itt a Medgyesalja-utcán telepedtek le s innen éveken át dacoltak a törökkel, nem akarván adót fizetni, de végre is kénytelenek voltak behódolni. (Borovszky: i. m.) E kis megemlékezést jól esett tennem e családdal szemben, mely annyi tette és áldozatra kész tagot adott egyházmegyénknek idevaló települése óta századokon keresztül.

A hitujítás terjedését mindenesetre könnyítette az a nehéz helyzet is, melybe a kath. főpapság az ország zavaros viszonyai közepette jutott. Egyházmegyénk gömör-kishonti és tornai része pl. az esztergomi és kis részben a kalocsai érsekség fennhatósága alá tartozván egészen a rozsnyói püspökségnek 1776-ban történt felállításáig, mivel a vármegye, hol egyik, hol másik király, majd a török fennhatósága alá került, jó időn át vagy teljesen el volt vágva a főpásztortól, vagy csak nagy nehézségek között tudott vele érintkezni. Az egész Borsod megye s a hozzákapcsolt részek viszont az egri püspökség fennhatósága alá tartoztak, de a püspöki szék sokszor éveken át is betöltetlenül állt, sőt Verancsics püspök 1563-ban oly egyezsége lépett Miksa királlyal, hogy átadta a királynak az egri és szarvaskői várakat s az egész püspökség összes javait, ki ezek helyett neki a turóczy prépostságot adományozta s ezenkívül a Zempléni harmincad által fizetendő 8.000 forintot utalványozott évenként részére, megmaradván a püspöknek egyházmegyéje felett mind lelki, mind egyházi hatalma. De az utóbbi csak írott malaszt volt, mert nem volt többé, aki engedelmeskedjék a képzelt hatalomnak.

Nos, ezek a körülmények okozták azt, hogy a reformáció a mi egyházvidékünkön elég könnyen, simán, minden nagyobb rázkódás nélkül az egész vonalon győzedelmeskedett. Most próbáljunk röviden megemlékezni arról, hogy kiknek a buzgó apostolkodása folytán

ment végbe ez a korszakalkotó munka, valamint azokról, akik közt végbement, akik azt befogadták.

Hogy ez egyházvidéken kik s mikor kezdték hintegetni a reformáció magvait: azt teljes bizonyossággal megállapítani nem tudjuk; a nagy valószínűséggel kecsegtető feltevésre azonban számos tér kínálkozik.

Mindenekelőtt nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy Mária királyné, II-ik Lajos felesége, rendkívül szerette Diósgyőr kies fekvésű várát és vidékét s örömmel és gyakran tartózkodott itt. Az idők viharai által megrongált várfalakat, mint azt a Ragályi család birtokában ma is meglévő s a várkapu párkányán alkalmazva volt felirat bizonyítja, még 1525-ben is kijavíttatta és jókarba helyeztette. Itt töltötte nem épen boldog házasságának utolsó éveit s noha teljesen idegen volt, udvartartásának személyzete is nagyrészt idegenekből telt ki: a nép szerette és őszintén tisztelte. Mikor férje a mohácsi sikon elesett, Mária királynénak az országot el kellett hagynia: kedves várát Pempflinger Sebestyénre bízta. A hű szász főúr, ki mint várkapitány, egyben Borsod főispánja is volt, körülbelül egy évtizedig volt a királyné itteni javainak gondviselője, 1536 táján foglalták el tőle János király hadai. Nos, azt is tudjuk, hogy Mária királyné és rokona György brandenburgi örgróf, de általában a királynéhoz közel álló német környezet egész nyíltan pártolta a reformáció ügyét, továbbá, hogy a királynő udvari papjai Cordátus és Henckel János egészen reformhajlamúak és pártiak voltak, másfelől 10 évet töltött itt korlátlan vezető állásban az a Pempflinger Sebestyén, kinek testvérét, Katát, Török Bálint feleségét lutheránus oroszlának nevezé az egykorú krónikairó, bizony nagy a valószínűsége annak, hogy Diósgyőr és Miskolc vidékén már nagyon korán ismerősek lettek és terjedni kezdtek a reformáció eszméi. Irott adataink nincsenek ugyan reá, mert sajnos, az idő moha sok ilyen emléket betakart és épen a legmagyarabb vidékekről; de a feltevés nagyon kézenfekvő. A legelső adataink a 30-as évek végéről kerülnek, amikor Batizi András, ki már a 10-ed elején a reformáció mellett nyilatkozott, 1537-ben Szikszón működik, utána pedig az énekes könyvet, kátét, zsoltár fordítást, krónikát stb. író Benezédi Székely István fáradozik, 1538-ban ugyancsak a szikszói iskolában s innen megy pár év múlva Liszkára tanítónak. Czikey, vagy Czékey István vallásos költő 1542-ben a borsodmegyei Nyéktótfalván működik a reformáció szellemében. Ugyancsak Szikszón alkalmazta tanítóul Serédy Gáspár földesúr 1540 elején

Dévai Biró Mátyást is, ki 1544-ben Miskolcon is viselt predikatori hivatalt. (Zoványi: i. m.) Sőt a 30-as években már a püspöki székvárosba, Egerbe is bejutott a szabad szellő; 1540-től pedig, mikor Perényi Péter kezébe jutott a vár és ő Varkocs Tamásra bízta a főkapitányi tisztelet: határozottan és végleg megerősödött. 1548-ig, míg a vár a Perényiek kezén volt, midőn még hozzá Frangepán püspöknek 1543-ban bekövetkezett halála után a püspöki állás 5 éven át üresedésben volt, nemcsak Egerben és közvetlen környékén, hanem a magára hagyott püspökség legtöbb helyén szabadon és oly sikerrel folyhatott a hitujítás érdekében való propaganda, hogy a helytartótanács panasza szerint e területen már csaknem tönkrement a régi hit és helyette különböző szakadások jutottak be mindenfelé. (Zoványi i. m.)

Gömör-Kishontba, főleg ennek németektől lakott városaiba, melyek a külkereskedelem révén úgy Sziléziával, mint Szászországgal állandó összeköttetésben állottak: a reformáció tanai már a mohácsi vész előtti időben átszivárogtak. Amit megkönnyített itt az a helyzet is, melyről már fentebb említést tettem, hogy a husziták egyrésze leveretésük után főleg a Rima völgyében végleg megtelepedett, a néppel összeházasodott s így külön reformátorok nélkül is egyengette a talajt az új tanok befogadására. Ugy hogy Rozsnyó város jegyzőkönyve már 1523 tájáról emlékezik egy Péter nevű olyan plébánosról, ki már az új tanok hatása alatt állott és működött, a régi szertartásokból sokat elhagyott anélkül bár, hogy a kath. egyháztól elszakadt volna. Ugy, hogy mikor Fischer András 1529-ben megjelent Rozsnyón, már itt előkészített talajra talált. Innen áterjedt Csetnek és vidékére, ahol annál könnyebben terjedhetett, mert a helység ura az a Bebek Imre volt, aki székesfehérvári prépost létére 1532—34. között Dévai Biró Mátyás hatása alatt protestánsná lett s esküvője alkalmával evangéliumi iránya mellett oly szabad és bátor bizonyosságot tett, hogy 1534-ben pártfogoltjával együtt Budán fogságba vettette. S bár az ő jóakarátát erősen ellensúlyozta testvére, a zsarnoki természetű, erősen önző és vagyonhajhászó lelkületű Ferenc, ki nemcsak Fischer Andrást végeztette ki, de annak utódát Leudischer Györgyöt is menekülni kényszerítette: mindennek dacára elfogadható adataink szerint (Gömör vármegye története) Ochtinán, Csetneken, Dobsinán, Köviben, Süvötén, Nagyrőczen és Murányban már 1543 körül megszilárdult a lutherizmus, sőt Nagyszlaboson már 1543-ban. Rimaszombatról pedig egy forrás, de történeti adat nélkül azt állítja, hogy „a magyar nyelvű városok között talán a legelső, melyet az

evangélium világossága már a mohácsi vész előtt beragyogott. E vidékre a Bebek Ferenc halála után következett be a szabad fölélekzés kora, egyfelől, mivel fia György feleségével, Patóchy Zsófiával úgy Gömörben, mint Tornában, valamint Borsodban fekvő sok községben valódi apostoli buzgalommal terjesztik és pártfogolják az új hitet, hozzájuk csatlakozván ez ügynek szintén lelkes pártfogóiként ismert Csetneky család is. Másfelől 1548-ban Murány várába császári sereg kerülván, annak felvilágosult várkapitánya gr. Salm Miklós, majd Niederlaysi Maschkó Menyhért nemcsak vallották, hanem terjesztették is az új tanokat, sőt követőit fegyveres ortalomban is részesítették.

Ilyenforma képet lehet rajzolnunk a Borsod-Gömör-Kishonti egyházvidék reformációjáról, a XVI. század első feléről kb. 1550—55-ig. Ez időbeli reformátorok nevéről, működési helyéről vajmi keveset tudunk, de ez nem jelenti, hogy nem voltak; csak a róluk szóló adatok elenyésztek. E feltevést szinte bizonyossá teszi a következő két körülmény:

a) Történeti kutatók szerint a bécsi egyetemen tanultak a XVI-ik század első felében az egyházvidékről: 1500-ban Miskolezi Péter, 1522-ben Miskolezi Ferenc. A krakói egyetem hallgatói voltak ugyane korban: 1508-ban Miskolezi István, 1510-ben Rudobányai Pál, Bernát és János, 1515-ben Sajószentpéteri Péter, 1517-ben Hangácsi Zsigmond, 1531-ben Zsérczi Antal, 1533-ban Emödi Éncás, 1534-ben Bábai Máté, 1535-ben Miskolezi Antal, 1538-ban Zsérczi Sebestyén. Elképzelhető-e, hogy ezek a külföldi új szellemmel telített ifjak hazajöve a nevük által jelzett vidékekre: magokba fojtották volna a külföldön beléjük lehelt szabadszellemet? Még készakarva sem lettek volna rá képesek, mert az kitör, mint a kazánból a túlhevített víz gőze. De adták szívesen és ingyen, amint ők vették.

b) A XVI. század második feléről a wittenbergi egyetemen is számos az egyházvidékről való származást mutató vezetőik vagy előnevű hallgatót találunk bejegyezve: Miskolezi előnevűek a következők: 1561 Nyiry Lukács, 1562 Demeter, 1564 János, 1568 Puah Pál, 1575 Imre, 1586 Boldizsár, 1596 Gombos Boldizsár. E vidékről: 1542—43 Mohi Ferenc, 1564 Mohi Mihály, 1568 Mohi Kovács Tamás, 1587 Mohi Tolvaj András, 1554—55 Harsányi István, 1564 Sajószentpéteri Bálint, 1565 Szederkényi György, 1587 Sajószentpéteri Péter. Ezekon kívül Tiszalucz és Heves községekből. (Az adatok Borovszky i. m.-ból.) Nem arra mutat-e ez, hogy ezekből a községekből, amelyeknek kebeléből mentek ez ifjak a protestáns Mekkába: nem csupán

egyesek sorakoztak már a protestantizmus zászlója alá, hanem a nagy többség vagy az egész község s ezek mintegy küldöttjükül, képviselőjükül delegálták e külföldi tanulmányutra az illetőket, hogy hazajöve a saját szemével látottakat, a saját fülével hallottakat adja át nekik, mint predikátor, vagy mester?! Ehhez még az is könnyen elképzelhető, hogy az ilyen községek, amelyeknek reformációjáról csak egy-egy névben is legalább emlékjelel maradt fenn, az illető vidéken nem elszigetelten állottak a reformáció mellett, hanem a közelben fekvő községek is bizonyára egyező értemen voltak velők. Hiszen amikor még egy sokkal jelentéktelenebb eszmeáramlat is, mint mondani szoktuk, benne van a levegőben: igen különös körülményeknek kell közrejátszani, hogy annak hatása alól mentes maradjon, mint kivételes rész, a közelfekvő többi község.

A reformáció eme hódító útjának megértése szempontjából még rá kell mutatnom röviden egy tényezőre és pedig olyanra, mely e tekintetben döntő fontosságu: a népnek, az Istenadta népnek akkori helyzetére, állapotára is. Kevés idő telt még el az 1514-iki pórlázadás leveretése óta, melynek kegyetlen megtorlása a jobbágyság rabszolgasorba vettetése lőn. Ehhez párosult a mohácsi vész után bekövetkezett országos nyomoruság; majd rövidesen a török pusztítás, melyeknek folyamányaként a sors haragja által vert föld népe úgy áhitozott egy szemernyi vigasztalás, megnyugtató után, mint a szomjuhozó föld az áldást harmatozó esőre. S vajjon hol találhatta meg ezt? A kath. egyház üres, formális, érthetetlen szertartásaiban, hol a sóvárgott isteni kegyelemhez csak szövevényes, tekervényes, közvetített utakon lehetett eljutni? vagy abban az apostoli egyszerűsége visszavitt vallásban, hol az Istent sóvárgó lélek minden papi közvetítés nélkül Batizának, Sztárainak az övékhez hasonló együgyű magyar nyelven sirhatta el a maga panaszát: „a mélységből kiáltok hozzá Uram!” S ha ehhez még hozzá gondoljuk, hogy a pór nép e korban teljesen a földesurak kényére és vezetésére volt bízva s többnyire semmi ellenálló erővel nem rendelkezett, tehát ha a földesurat valaki megnyerte a reformáció ügyének: akkor a jobbágyságnak kényszerből is követnie kellett, ahová csak követelte, bár a jelen esetben szívesen és készséggel engedett a kényszernek; de mégis könnyebb megérteni a tömegek gyors alkalmazkodását, mert a természeténél fogva konzervatív néptömeg ma sem könnyen mozdítható régi hitéből: abban az időben még kevésbbé lett volna külső ráhatás nélkül. E külső hatás alól legfeljebb a szabad, önjogu polgárokból álló városok és azok a községek lehettek mentesek, ahol földesur nélkül a kisbirtoku ne-

messég verődött össze, huzódott meg; de ezek meg általában a műveltség magasabb fokán állván, öntudatosan és önként hódoltak meg a lélek fuvallata előtt.

A földesuri mindenhatóság igaz, hogy nagyon kivételesen, — az ellenkező oldalra is érvényesült már ebben a korszakban is a mi egyházvidékünkön is. Ennek tulajdonítható, hogy Miskolcz és Diósgyőr vidéke a XVI. század közepe táján ez ügyben nem fejthetett ki olyan hatást, amelyet minden tekintetben központi helyzeténél és jelentőségénél fogva gondolhatnánk róla. Sőt el lehet mondani, hogy a reformáció fejlődése tekintetében a központ hátrányosabb helyzetben volt a széleknél és végeknél. Ennek pedig az oka abban rejlik, hogy ha bár mint fentebb említém, itt is korán csirába szökkenhettek az áldott magvak; de annak a szabad tovább fejlődését meggátolta az a körülmény, hogy 1536-tól 63-ig Pempflinger után Balassa Zsigmond és neje Fánecsy Borbála lőnek a diósgyőri vár és tartozékainak s így Miskolcznak is uraivá. A férj névleg kath., de cselekedeteiből ítélve közömbös, vagy inkább vallástalan; a nő azonban vakbuzgó kath., ki még élete vége felé, 1562-ben is Censtochovába zarándokolt bucsura. E házaspár hosszú időn át korlátlan hatalommal zsarnokoskodott e vidék felett s mint a miskolczeiak egy 1563 július 21-én kelt Felségfölderjesztésükben panaszzolják: „propter lutheranismum nobis damna intulisse,” lutheránusságuk miatt üldözte őket, pedig már ekkor Magyarországon is eltűrt vallás volt a lutheránus, Erdélyben pedig már teljes vallásszabadság és egyenlőség uralkodott 1557 óta. A várat aztán Fánecsy Borbála halála után Perényi Gábor vette birtokba s róla, mint fentebb említém az Enyingi Török, Varkocs, Bedegi Nyári és Haller mind ref. családokra szállott.

II.

A kálvini irány térhódítása és diadalra jutása

Ez egyházvidék reformációjáról eddig elmondottak tulajdonképen nem a református, vagyis kálvini, hanem csak a lutheránussá való alakulás történetét foglalják magukban, Az 1555—65. közötti 10 év tekintendő aztán a reformátussá átfejlődés időszakának, mely aránylag rövid idő alatt az egész egyházvidék reformátussá lőn. Ami könnyen érthető, mert az alap már szilárdul meg volt vetve s a lutheranizmust a kálvinizmustól már nem választotta el oly nagy távolság, mint az előbbit a katholocizmustól. Csak egy erőteljes lépésre volt szükség s a reform betetőzést nyert.

A papok nem vonakodtak a lépés megtételétől, mert hiszen az egyidejűleg Németországban lefolyt nagy theológiai vitákból alaposan megismerték az egymással szemben álló irányokat s minduntalan észlelniök kellett a lutheránusok maradi és szörszálhasogató csoportjának ádáz türelmetlenségét a tisztább és következetesebb helvét iránnyal szemben. A felsőbb világi rend s a nép sem idegenkedett tőle, a ritka kivételeket leszámítva. Hiszen ha nem vonakodtak eddig a fokozatos haladás útján egy-egy lépéssel ismét meg ismét előbbre menni: mi okuk lett volna nem menni tovább a szertartások és szerelvények cifraságaitól való teljes megszabadulás állapota felé? Az urvacsora tanában való különbséget nem lehetett nehéz feladat belátniok még a legegyszerűbb képzettségűeknek sem. Oly könnyű volt választaniok: egyfelől ott állott előttük a régivel csaknem egyenlő foku esodaszerűség, természetfelettség, a lutheri tanban, másfelől Zwinglinek a természeti lehetőségekkel tökéletesen összeférő és mégis annyira vallásos szellemű felfogása. (Zoványi i. m.)

Országszerte elszórtan, így a mi egyházvidékünkön is, már a 40-es években is jószámmal kellett lenni a helvét irány követőinek is: mert máskülönben miért találta volna szükségesnek Ferdinánd király az

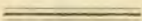
országgyűlésen már 1548-ban ezek ellen szigorú intézkedés tételét, melyhez a lutheránus rendek is készséggel csatlakoztak s így annál kevesebb nehézségbe ütközött annak törvénybe iktatása, hogy a „sacramentariusokat, akik feles számmal vannak az országban, messze el kell üzni mindenki jószágáról s többé nem szabad őket befogadni az ország határain belől.” Ez országgyűlési határozat mellett az akkor már erős lábón álló lutheránusok a saját körükben is megtették a lehető a helvét irány elfojtására. Azonban az új irány sorsa már ekkor nem volt egyesek életéhez kötve s oly számosan szeglettek zászlója alá, hogy már tömegek lelkesedése biztosította további fennmaradását és segítette elő terjedését. Egyének üldözésével nem lehetett immár elzárni a fejlődés útját, sem elfojtani a jobbra és előretörekvést, sem pedig agyoncáfolni a lelkekben igazságként élő és szilárd meggyőződés erejével védett eiveket. Hogy 1550 körül mily szép számmal lehettek már a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben elterjedve a helvét irányok, nyilvánvaló abból, hogy még a király tanácsosai közt is találhatók különféle szektákhoz tartozók éppen az ő tudtával is. A közhangulat hű kifejezője az is, hogy 1555-ben adott alkalommal a királyi kamara egy sacramentárius prédikátort pártfogoló nemesre nem birt nagyobb büntetést kitalálni, mint hogy intse meg őt a király (Zoványi i. m.)

Am ha a közhangulat főként a fajmagyar vidékeken a helvét irány felé hajlott is általában: hiányzott még a tannak szabatos körvonalozása, s a részeknek területté szervezése, összekapcsolása. — Ennek első nyomai az 1552-iki beregszászi zsinaton jelentkeznek, mely zsinat már sacramentárius irányu és szellemű volt. Hogy azonban a lelkek még ekkor mennyire a vajudas időszakában emésztődtek, jellegzetesen mutatja, hogy az 1555-iki óvári zsinat meg már lutheránus jelleget viselt. A határozott szinvallás az egyházvidékünkhöz legközelebb eső területen, t. i. Debrecen vidékén az 1556-ik évben következett be, ahol is Zabardy Mátyás nagyváradai kath. püspöknek 1556 augusztusban történt halála után Petrovics Péter, tiszántul a mi Perényi Péterünkhöz hasonló hatalmu és buzgalmu pártfogója a protestantizmusnak, a püspöki székhely üresedésben maradását felhasználva, Kálmánesehi Sánta Márton debreceni papot, a kiváló helvét irányu prédikátort, élére állítva a papságnak: sacramentárius szellemű superintendentiát szerveztetett vele a nagyváradai püspöki megye területén. Természetesen ez alakulat alatt nem szabad még tiszta, leszűrődött kálvini egyházat érteni, mert hiszen pl. 1560-ban is Mélius még csak kegyes óhajtsásként említi az ostya kiküszöbölését, ami pedig nemsokára valósággá lett.

A tiszántulról jövő szellő, amint a történeti események mutatják,

nem hagyta érintetlenül a mi egyházvidékünket sem. Ennek a megnyilatkozása volt az 1562-ik évi tareali zsinat, melyen a mi egyházvidékünk is képviselve volt, mely a Béza Tódornak 1560-ban készített genfi vallástételel fogadta el hitvallásul s mely a zempléni egyházvidéknek superintendensi hatáskört is gyakorló esperesének, Kopácsi Istvánnak elnöklete alatt a kálvini irány első hivatalos szervezkedésének tekinthető ez egyházvidéken. Ugyanezen forrongó idők szülöttje a debreceni, vagy másképen egervölgyi hitvallás is, mely 1562 közepe táján került ki a sajtó alól, melynek az egervölgyiek részére készült kiadása, melynek címe: „Confessio catholica“, erélyes hangoztatója a helvét irányu reformáció elveinek. Hogy azonban a kálvini irány a tiszáninneni részekben ez időkben még mindig csak készült hozzá, de hivatalos testületté még nem szervezkedhetett: annak egyedüli akadályá Perényi Gábor volt, ki tántorithatatlan és hajthatatlan merev lutheránus felfogásu lévén, mikor hírét vette a tareali zsinat helvét szellemü megnyilatkozásának, amely zsinat még hozzá politikai ellenfelének, Némethy Ferenc tokaji várkapitánynak védnöksége alatt tartatott: rendkívül megharagudott s a nagy kiterjedésü birtokain lakó predikátorokat összehivatta Ujhelybe s ott az övétől eltérő hitbeli felfogásuk s a tareali zsinaton nyilvánított állásfoglalásuk miatt kérdőre vonta és megleekéztette őket. A felgerjedd főúrnak a megjelent papok közt a legtekintélyesebb, az egykori író szerint szép elméjü és nagy tudományu Thury Pál szentpéteri lelkész adta meg a feleletet s végre is abban egyeztek meg, hogy „a dolognak legszebb és legesendesebb módon való eligazítására a lipsiai és wittenbergi akadémiák theológusai választódtak bírának.“ Perényi 1563-ban saját fogatán küldte ki Thury Pált és Solti Bernát tolesvai papot a döntésért Németországba, mely válasz természetesen a lutheri irányra lévén kedvező, Perényi meg is maradt amellett továbbra is állhatatosan, az egyházvidék papjaitól is megkövetelte az abban való megmaradást, ellenkező esetben el kellett távoznok állomásukról. Thury Pál következetes maradván meggyőződéséhez, s nem akarván földesurával versengeni, titkon otthagya Sajószentpétert s Biharra, majd Tasnádszántóra ment prédikátornak, hol 1575-ben meghalt. Ugyanigy 1565-ben Kopácsi is eljött Sárospatakról Gömörbe a Bebekék környezetébe. Alighanem e család birtokai közül a legföbbe, Pelsőcre s itt állítólag seniorságot is viselt. Pedig, hogy már ez időt megelőzőleg is mily ritka kivétel volt a lutheránus pap, mutatja a forrói jobbagyoknak földesurukhoz, Kassa városához intézet ama jelentése, 1557-ből, hogy nem képesek olyan papot kapni, aki ostyával osztaná az urvaesorát. Tiszáninnen tehát a többség benső meg-

győződése ellenére is a kálvini irány testületté szervezkedése a Perényi merev állásfoglalása miatt még egyidőre függőben maradt; de csak késett s nem mulott, mert mihelyt Perényi szemét behunyta 1567-ben, vagy talán még élt is, de már erőtlensége miatt nem fejthetett ki semmi nagyobb nyomást: az 1567 február 24—26. napjain tartott debreceni zsinaton a heidelbergi kátét és a II-ik helvét hitvallást 17 esperesség között, mint legutolsó a borsodi is aláírja. Aláír rajta kívül Tiszáninnenről az abauji és zempléni esperesség is, tehát csak az ungi nem, ami abban leli magyarázatát, hogy ennek esperese ekkor az anabaptista irányu Egri Lukács volt, — 1561-ben egri pap, — kinek valószínűleg nemcsak a személye, de a tana is pártolásban részesült egyházmegyéje részéről. Hogy pedig e nagyfontosságú nyilatkozat megtétele végett a mieink is Tiszántulra mentek összzsinatra, azon ne akadjunk fel, mert ez abban az időben, amikor az egyházkerületek határai még nem voltak véglegesen körvonolazva, csak mintegy embrióban, ez kölcsönösen szokás volt s a mieink által tartott tarcali zsinaton is részt vettek a Tiszántuliak is, legalább is delegátusok által.

III.

A Borsod-Gömör-Kishonti ref. egyházmegye megalakulása, kiterjedése és életfolyása 1799-ig

A borsodi ref. egyházmegye hivatalos létezését mint fix ponttól, 1567-től számíthatjuk. Debreczeni Ember Pál ugyan 1566-ból nevezi meg első ref. esperesként Hevessy Mihályt, de irott okmányon az első hivatalos megnyilatkozás csak 1567-ből van. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy Hevessy Mihály már 1566-ban, vagy akár még korábban is ne lehetett légyen esperes; de vagy csak lélekben, de külsőleg nem, vagy egyáltalán nem református esperes. Különben Révész Kálmán szerint ő még mint lutheránus lelkész jött Miskolcra első protestáns lelkészül, mely „első lelkész“ kifejezést én rangjelzőnek tekintek, mivel több adat szerint már Dévai Biró Mátyás is lelkészkedett itt 1543-ban kényszerű külföldi tartózkodásából visszajövet; itteni munkálkodását azonban akadályozván és lehetetlenné tévén a Balassa Zsigmond és neje Fánecsy Borbála uralma alatt vérszemet kapott szerzetesek: Dévait Drágffy Gáspár vette magához és szatmármegyei birtokai valamelyikén alkalmazta. (Zoványi i. m.)

Visszatérve az esperesség megalakulására: az 1554-iki óvári zsinaton mondatott ki, hogy „superintendenseket és espereseket kell tenni a tudományban és szertartásokban való egyetértés és tisztességes fegyelem végett.“ S mivel ezt a határozatot feleletül hozta e még lutheránus szellemű zsinat arra a kérdésre, vajjon szükséges-e, hogy az egyházi szolgáltnak superintendenseik és espereseik (coadiutores) legyenek?“ Ebből természetszerűleg következik, hogy ezek az állások ez időpontnál hamarabb zsinatilag szervezve még az évtizedekkel előbb született testvér felekezetnél sem voltak, mert ha lettek volna, akkor e kérdés felett való zsinati vitatkozásra és döntésre nem lett volna semmi szükség. Sőt az espereseket illetőleg ez a határozat még azt is kimondja, hogy ha voltak is ezt megelőzőleg már a protestánsoknak esetleg espere-

seik, azok csak a kath. egyházban viselt eme hivatalukat folytatták a régi jogon tovább, de mint prot. egyházi testület ez a zsinat szervezte először ezt az állást.“ (Zoványi: magyar orsz. szup.) Ezt tudva és figyelembevée már nem is tűnhetik fel nagy időköznek az a 12—13 év, melynek eltelte után borsodi ref. esperesség keletkezik. Hangsúlyoznom kell, hogy borsodi, tehát még nem Borsod-Gömör-Kishonti. A debreceni zsinaton is csak borsodi esperességgént szerepel; az 1568-iki kassai zsinaton pedig, ahol Egri Lukács és Dávid Ferenc tanaira mondtak kárhoztató ítéletet, a tractus első esperese, Hevessy Mihály mint „pastor et senior Miskolciensis“ ir alá. Az egyházmegyének ekként való átalakulását, vagy szervezkedését következőleg gondolhatjuk el, vagy következtethetjük, mivel semminemű írásbeli nyom az alakulás és az azt követő 30 esztendőről nem maradt reánk: a trianoni határok előtti egész tiszáninneni egyházkerület Gömör-Kishont és Tornamegyé kivételével az egri r. kath. püspöki megye területén feküdt ezeitőben, amikor még se kassai, se rozsnói püspökség nem volt, Gömör-Kishont és Torna pedig az esztergomi és csekély hányadában a kalocsai érsekséghez tartozott. Az egri püspöki megye, mely 9 politikai vármegyére terjedt ki, 11 főesperességre volt felosztva, melyek közül négy volt a következő: 1. Borsodi, 2. Abaujvári, 3. Zempléni, 4. Ungi. Im e négy főesperességet, mint kész kereteket átvette a tiszamelléki magyar reformátusság és megalkotta belőle a maga négy seniorátusát, mint a tiszáninneni egyházkerület alkotórészeit. Tulajdonképen ide gravitált a püspöki megye beregi főesperessége is, mely Beregmegyét és Szabolcsból Kisvárdá vidékét foglalta magában, de a nagyváradi püspökséghez tartozó többi szabolcsi részen, továbbá Szathmár, Hajdu s Biharban a Petrovits hatalmas támogatása mellett pár évvel hamarabb menván végbe a helvét irány szervezkedése: ezek a velők szomszédos beregi főesperességet is magokkal rántották s ez szívesen is csatlakozott afelé a tömb felé, amely felett nem a Habsburg, hanem a szabad szellemű erdélyi főhatalom uralkodott. Később aztán teljesen ott is felejtette magát, pedig akinek alkalmá volt reá, megfigyelhette, hogy e részek még századok multán is, mint szív, e központi szerv felé, a test minden részéből az erck: mindig a pataki főiskola köré vonzódtak, ott tanították gyermekeiket, onnan vitték papjaikat, tanítóikat egész a legujabb korig.

E kitérés után visszatérve a mai seniorátusunkra, megállapítottuk, hogy az a Borsodvármegyét magába foglaló borsodi főesperesség területén alakult meg. Tehát alsó és felső Borsodot feltétlen magában foglalta, de bizonyára Hevesből is azt a részt, amely ma is Alsóborsod-

hoz tartozik s amely mint polgári alesperesi kerület, addig is a borsodi kath. főesperesség egyik alkotó része volt. De valószínűnek tartom, hogy már ekkor a borsodi egyházmegyéhez csatlakozott Zemplénből is a szerencsi járás ama néhány községe, amelyek később egész 1799-ig ennek tartozékai gyanánt szerepelnek u. m. Gesztely, Csanáros, Hoporty, Kak, Hernádnémeti, Sajóhidvég, Kesznyéten, Tiszalucz és Taktaharkány, valamint Abaujból a Szikszó vidéki rész, u. m. Onga, Ujfalú, Sziget, Aszaló, Szikszó, Alsó- és Felsővadász, Kupa, Selyeb, Alsó- és Felsőkásmárk. E községek idecsatlakozásának kétféle magyarázatát tudom találni. Az egyik az, hogy a vármegyei monographiákban e községek többször is találom, hogy „hajdan Borsodhoz tartozott”. Sőt Aszalóról még ennél több is van írva, az t. i. hogy volt idő, mikor Borsod megye megyei közgyűléseit több éven át Aszalón tartotta, mint a vármegyének akkor a törököktől legtávolabb eső legészakibb pontján. Nos, ha e helyek közigazgatásilag és politikailag Borsodhoz tartoztak: könnyen érthető egyházi tekintetben ide csatlakozásuk is. Ha pedig ez a magyarázat e részek csatlakozását illetőleg nem volna kielégítő, mert némelyekről nincs feljegyezve a monographiákban, hogy valaha is Borsodhoz tartoztak: akkor adok egy másik magyarázatot, t. i. azt, hogy ez esetben csak 1596 után csatlakoztak e részek a borsodi seniorátushoz; amikor t. i. Eger vára elesett s utána a török hódoltság határvonala egész a tokaji és szerencsi várak vonaláig kiterjedt s bár a török általában eléggé türelmes volt, főként a cifraságoktól és külsőségektől mentes kálvini irány iránt, mindazáltal azt nem tűrte el, hogy a hódoltsági rész lakói szabadon járjanak, keljenek egyházi ügyeik elintézése végett a Habsburg uralom alatti országrészbe, ennél fogva akarva, nem akarva is a borsodi seniorátushoz kellett csatlakozniok, ha nem akartak mint independens részek széthullani, elkallódni, hanem e helyett az erős tömbnél támaszt és oltalmat keresni.

De hát a Gömör-Kishont-Tornai résszel mi volt a Borsodhoz való csatlakozás ideje előtt? Keresnünk kell a magyarázatot, mert sehol semmi történeti adat, vagy nyom nincs arra nézve, hogy Gömör-Kishont, Torna valaha vagy valameddig is önálló ref. seniorátus lett volna. A borsodhoz pedig még ezeitől, mint fentebb látjuk, nem csatlakozott.

Gömör-Kishont s egyrésztiben akkor politikailag is Gömörhöz tartozott Tornamegye területén, mint fentebb előadtam, a reformáció korán elterjedt s midőn a híres Murány várát és erősségét 1548-ban Ferdinánd egyik vezére, a prot. érzelmű gróf Salm Miklós kerü-

tette hatalmába, ő nemcsak erkölcsi, hanem fegyveres oltalomban is részesítette, ha kellett a protestánsokat. Épen így utódaik Niederlasyi Maschkó Menyhért és báró Herberstein Gyula. E pártfogók alatt gyorsan és szabadon szervezkedett a protestantizmus s annak folyományaként 1564, vagy 65-ben a murányi várban egy luth. zsinat hivatott össze a murányvidéki lelkészekből, mely a várbeli lelkész, Friedt Cyprián által készített 25 pontból álló egyházi rendszabályokat elfogadta, a murányi esperességet megalakította s annak esperes seniorává a vár lelkészét választotta. Nem állítom, hogy ezzel épen egyidőben, de valószínűleg igen, a tulajdonképeni gömöri részen is alakult egy másik esperesség is, a gömöri, vagy esetneki, amely már nem tisztán luth., de vegyesen helvétirányuakból is állott, kik az egymásra utaltság nagy eszméjétől vezéreltetve, jóideig békességben éltek e koalícióban s ha volt, úgy ennek az esperességnek volt valameddig seniora a Zemplénből ide menekült Kopácsi is. Sőt az összetartás nagy erejében bizakodva és attól áthatottan ez az esperesség még arra is hajlandó volt, hogy 1590-ben csatlakozott a kizárólag lutheránusokból álló murányi esperességhez, alávétvén magát a fentebb említett rendszabályoknak. S lehet, hogy e koaleált állapotban u. n. murányi fraternitásban éltek volna hosszú időn át, mint annak felemelő példáját ismerjük pl. a zempléni esperesség történetében, ha a többségben lévő lutheránusok azt a tévesztett lépést nem teszik, hogy az 1594-ben ismét Murányba összehívott zsinattal kötelezőleg bevétették az orthodox lutheránus „Pentapolitána Confessiót“, mi által természetsszerűleg felkeltették a reformátusok részéről az ellenhatást s nemcsak megnyitották számukra a szakadás felé vezető utat, de magyarán kitessékelték őket.

Most már mi ut állott a Gömör-Kishonti reformátusok előtt? Alkothattak volna ugyan egy külön kis esperességet is, főleg épen egy néhány tornai egyházzal bővülten. De bizonyára félve az ő kicsinységüktől abban az időben, amikor csak a nagyságban rejlő erő és hatalom imponált; aztán hozzá lévén eddig is szokva az erősebbhezvaló támaszkodáshoz; továbbá nagyobb földes uraik Borsodban is birtokosok lévén, oda is sok szállal voltak fűzve, ott is nagy összeköttetéssel és befolyással rendelkeztek, annyira, hogy hosszú időn át a füleki töröktől való állandó veszélyeztetettség miatt a politikai Gömör vármegye is Borsodban a szendrői várban tartotta gyűléseit: ime ez okok indítása, vagy nyomása folytán ölelkezett össze Gömör-Kishont és a vele mesgyés Torna egyrésze a borsodi esperességgel, megalkotva tisztáninneri kerület, sőt az egész ország egyig legnagyobb

egyházmegyéjét, feltevésem szerint 1594—96 közötti időben s élt a legteljesebb harmóniában jó 200 esztendőn át, jóban, rosszban egyformán osztozkodva. Azért jelzem így, hogy 1594—96 között, mert Gömör 1594-ig a murányi fraternitáshoz fűződven, addig nem tartozhatott ide is. Az 1596 március 8-án Tholnay Vince esperes és Ungvári András miskolci papok működésével kezdődött s lefolytatott esperesi canonica visitatio pedig már a gömöri és tornai egyházakat is megvizitálván, sőt elsősorban ezekre helyezvén a súlyt, ez azt mutatja, hogy ekkor meg már az egyesülés be volt fejezve, ezért kell az egyesülést a jelzett két év közötti időre tennem.

E csatlakozásról Zoványi Jenő „magyarországi szuperintendenciák“ című művében azt mondja, hogy „a tornai ref. egyházaknak az abaujiakhoz, a gömörieknek és kishontiaknak a borsodiakhoz való csatlakozása bizonyosan az 1608 évi koronázás előtti I. t.-c. ama végzéséből következett, melynél fogva minden vallásnak vagy hitfelekezetnek saját feljebbvalói, superintendensei legyenek“. E felvétel helytálló is, tetszetős is mindaddig, amíg az ember nem ismerte azt az 1596-iki visitationális jegyzőkönyvet, amelyről fentebb emlékeztem. S mivel még oly előkelő történetíró is, mint Zoványi, ugylátszik nem ismeri, bizony nekem is csak véletlenül Marton János tanár és egyházkerületi levéltárnok ur szíves közvetítése nyomán jutott a kezemhez, de meg mivel a tractus alább közlendő egyházközségeinek az ismertetésénél is ez szolgál alapforrásul, úgy gondolom nem lesz érdektelen kissé részletesen ismertetnem e forrásmunkát.

A könyv egész ivlap alaku, meritett diósgyőrihez hasonló papírból van, barnasárga bőrkötésbe kötve; a tábláján kívül ráragasztott papírszeleten ez a cím olvasható: „Protocullum melyben A'Borsodi v. Tractusban Levő Predikátoroknak, O. Rektoroknak és Templomoknak jövedelmeik befoglaltatnak. Nr. 6.“ Ez a címről azonban nem eredeti, még csak nem is hasonlítható bent a jegyzőkönyvben található bármelyik íráshoz, hanem korunkhoz közel eső orthographiájából gyaníthatólag a XVIII-ik században ragasztotta rá egy rendező kéz, mely az 1799-iki szétváláskor 11 kötetet kitevő jegyzőkönyveket lajstromozta. Erről a könyvről azt mondják, T. T. Papp Szilágyi Mihály ordinárius és Kajári István vicanótáriusai a különvált gömöri egyházmegyének, kik az 1808-ik esztendőben ebből „kiszedgették“ (értsd kimásolták) a gömöri egyházakra vonatkozó dolgokat, hogy a „borsodi tractusnak a 6-ik számú jegyzőkönyve a legrégebbi könyve“, tehát ez, amelyről szövegek. Ugyancsak erről szól a gömöri tractus 1808-ik gyűlésének 103. sz. jegyzőkönyvi pontja: „Tiszt.

Báthory István gömöri esperes ur aziránt tett jelentést, hogy a borsodi tractust illető 1596 évtőlfogva 1665-ig szóló két jegyzőkönyveket a Böcsön tartott superintendenciális gyűlésen Főt. Superintendens Urnak által adta“. A könyv athentikus eredeti voltáról tehát a régi időből származó külső bizonyágtevőink is vannak. De ha nem volnának is: bizonyágot tesz az maga mellett. És pedig jó bizonyágot. 1596-tól 1657-ig terjedő időből foglalja magában a visitatiókat, nagyon kis mértékben latin, hanem 99%-ban együgyü, de mégis ékes magyar nyelven s így mint irodalomtörténeti emlék is értékes. A vizitációk lefolyása 1—314 oldalt tesz ki s ez minden egyháznál leírja a papi és ahol volt, a tanítói, kápláni, rektori, egyházfii és harangozói fizetéseket, a templom, helyesebben az egyház ingatlan javait, néhol az egyház javára tett adományozásokat, a lekeszek nevét, a visitálás alkalmával bizonyágtevőket (fatentes) és jelenlevőket (praesentes). A lap alján, tetején, vagy szélein látjuk a későbbi vizitációk bejegyzéseit, a viszonyok változásai szerint, vagy egyes, partiális, vagy generális congregatióknak, vagy synodusoknak az illető egyházra vonatkozó határozatait. Ebből azt sejtem, hogy az akkori vizitációk alkalmával e könyvet a vizitátorok magukkal hordták s úgy szurták közbe a tapasztalt változásokat. Csaknem minden esperesnek a kezenyomát fel lehet ismerni e bejegyzésekben. Ezenkívül van benne egy szép lelkész eskető formula, egy lelkész exmittálási bizonyítvány minta, egy több lapnyi latin böcsészeti értekezés, a végén több évről a tractus diakónusát illető számadási feljegyzések, hogy gyűlések alkalmával a vizitátoroktól mit vett be s mit adott ki. Legvégén pedig a borsodi papoknak a XVIII-ik század közepéről eredő subscribálása, hogy alávetik magukat a tractus törvényeinek. Végül van az elején vagy 20, a végén még ennél is több üres lap, mely bizonyára azért maradt üresen, hogy a sok használattól elrongyolódott jknyvet nem akarták már épen ez ok miatt tovább folytani, hogy a teljes elromlástól megóvják. Reám azonban e könyv azt a benyomást teszi, hogy hiányos. Mert bár megvan lapszámozva, ennek keretén belül nincs hiány, de a tinta színe első tekintetre elárulja, hogy ez a lapszámozás nem a jegyzőkönyv írás tintájával van írva, hanem ez is egy későbbi rendező kéz munkája, de ez már csak amit talált: azt lapszámozhatta. E benyomásom onnan is táplálkozik, hogy a fentebb említett kötési táblára ragasztott felíráson kívül nincs e könyvnek semmi címlapja, mely szokás szerint elmondaná, mint a többi ilyenmü jegyzőkönyveink, hogy mi is ez a könyv, mi célt szolgál, mikor és ki, vagy kik kezdték és végezték? Semmi, csak a 21-ik oldalon egy

lapszám alatt, dátum nélkül elkezdí a szikszói egyház vizitálásának a leírásával. De hát mi már csak azt fogadhatván el vizsgálódásunk alapjául, ami ránk maradt, azért én csak e jegyzőkönyv alapján tudom megrajzolni a Borsod-Gömör-Kishonti traktus alakját, terjedelmét, alkotórészeit: az egyes egyházakat. S ily hosszú időközt 1596—1657 azért veszek fel, mert a vizitációk ez időszak alatt különböző években folytak le pl. 1596, 98, 1608, 10, 11, 13, 19, 29, 40, 42, 43, 49, 51, 57-ik esztendőekben melyek alatt némelyik ekklésia háromszor is, ellenben némelyik csak egyszer vizitáltatott meg s így az egyházmegye teljes alakjának megrajzolásához az egész hosszú idő felölelése szükséges. Az egyházközségeket abban a sorrendben sorolom fel, amint a vizitacionális jegyzőkönyvekben vannak. Rövidítéseket a következőket fogom használni: F. = Filia; P. = Pásztor, lelkésze az egyháznak; zárjelben mai neve az egyháznak.

1. Szikszó. Van egy pap, 1 káplán, 1 rektor és deákok.

2. Ragisttián. (Radistyán) F. Capolna, Lászlófalua.

3. Varbó. F: Parasnja, Condó, Ludna.

4. Szilvás. F: Visnio. P. Johannes Keckeméti.

5. Dédes. F: Tardona, Málinka, Nekésen, Tapolcán. P. Joh. Palotai.

6. Bánhorvát. F: Bánfalua, Nagybarcza, P. Steph. Miskolezj.

7. Vadna. Barcza, ide való Filiális fogh. lenni. P. Osvaldus Miskolezj.

8. Velezd. F: Fölső Velezd Pusztá telek, mikor emberek lakták szintén aszerint fizettek mint az alsóvelezdiek. Filia még: Dubicán. P: Andrea Briznohanien'.

9. Putnoch. F: Málé, Pogoni, Dienesfalua, Dubicán, Héth, Pokoj pusztá falu. P. Sámuel Torna'us.

10. Pispöki. F: Velehenie, Sajónémeti, Center. P. Gregor Séllyej.

11. Szeez. (Rimaszécs) F: Balászfölde, Cikóháza, Ciomporháza, Iuány, Zádorháza, Jéne, Susa, Cobánkaháza. P. Éliás Corvinus.

12. Doboleza. F: Martonfalu.

13. Harmac. P. Paulus Sirokáli.

14. Simonj. F: Darnja, Geztete. P. Nicolaus Dominiti Rimaszombati.

15. Feled. F: Serke, Kisfalud, Cinis, Iuán pusztafalu.

16. Osgián (Osgyán). F: Hegimegh, Raszló, Szabadfalua P. Paulus Cengeri.

17. Rimaszombat. F: Thamásfalua, Majom, Kurincz, Pokoragi, P. Matheus Foktőj.

18. Jánossy. F: Pálfalua, Belléni, Dusapuzta és Szutor. P. Laurentius Czótórtóki.
19. Balogh. F: Uzapanit, Periése, Padar, Bakt. Puztafaluk: Traia, Meleghegi, Berszéte. P: Joh. Telkibániai.
20. Vaál. (Vály) F: Alsóvaál, Gergelyfalua, Bikszegh, Miháli falua etc. P: Georgius Tholnensis.
21. Scáros. F: Visnió, Felfalu, Alfalu, Bozogháza, Alsórás, Felső-rás; puzták: Trása, Kőbánia, Bekeháza.
22. Deres. F: Harkac, Sámfalua, Lénárth P: Caspar Araniási.
23. Gicze. F: Lieze, Naztrai, Mikoczán.
24. Kazincz. F: Berenteh, Barczika P. Petrus Geöntzi.
25. Kaza. F: Iuánka, Galgócz, Kurittián, Harnócz puzta, Devéni, P. Thomás Nagy Thálliai.
26. Pelsőcz. F: Páschaháza, Vittelke, Pelsőc-Ardó, Lekenye, Horkah. P. Georg. K. Szikszai.
27. Czótó. F: Beretke, Melléte, Panith, Tiba puztahely. P: Philip. Labossius.
28. Geömör. (Sajógömör) F: Otrokocz, Leőkeös háza. P: Éliás Dobj.
29. Tornallia. F: Király, Ztárna, Hubó. P. Basilius Zegedi.
30. Kerepecz. F: Lenke, Kezi, Kis Reczke, Kövecses, Méhi, P: Antónius Jázai.
31. Hamua. F: Runia, Lénártfalua, Csiz, puztafaluk: Kóród, Kirsza.
32. Szentkjrálj. F: Reczke, Lócz.
33. Zádorfalua. F: Alsó Zuha, Latránfalua. P. Andreás Zent-péteri.
34. Abafalua. F: Bán-Réve.
35. Szentgyörgy-Zuha, aliás Alsó Zuha.
36. Zubogj.
37. Ruda Bánja. F: Zohogy, Telekes, Felsőtelekes, de ez puzta.
38. Boldua.
39. Onod. P: Vincentius Piskóti.
40. Keznéten. P: Steph. Kiss Thalliai.
41. Tarján.
42. Kómej. P: Albertus Szepsi.
43. Bölcz. F: Berszegh. (Berzék) P: Thomás Kóvesdi.
44. Lucz. F: Harkály Luczhoz való megie. Azért az prédikátorral alkodgianak az bér feleöll és az szolgálat feleöll.
45. Hernád Németj. P: Demetrius Maklárj.

46. Gezteli. F: Kak. P: Osualdus Miskolezj.
47. Felső Solca. F: Arnóth. Annó 1619. P: Paulus Sirokáli.
48. Uyfalu. F: Ongha. P: Joh. Vadázi.
49. Cionalos. (Csanáros) F: Hoporthy 1603. P: Ambrósius
Letenej.
50. Azaló. F: Sziget. P: Georg. Szikzai.
51. Alsóvadász. F: Jánosd. Annó. 1616. P: Paulus Beregszászi.
52. Seljeb. F: Nésztha. Feögeő filiális: Szolnok. P: Joh. Veres-
marti.
53. Felsővadász. P: Sámuel Aithinai.
54. Lak. F: Hegimegh, Tomor, Damak. P. N.
55. Szendrő. Anno 1601. P. Matheus Foktőui.
56. Szőlős Ardó. F: Kápolna, Theretenje, Varbócz, Egerszegh.
57. Szalona. F: Martoni, Gadna. P: Andr. Sz. Péterj.
58. Szegliget. F: Perkupa. P: Paulus N.
59. Szin. F: Petri.
60. Berzété. F: Szalócz, Kórós, (Kőrös) Rudna, Uyfalu.
61. Szilicze. F: Borzua. P: Joh. Szántaj.
62. Jósvafü. P: Joh. Suljok.
63. Edelénj. F: Borsod, Saáp. P: Laurentius Cengerj.
64. Vámos. F: Pálfalua P. Josephus Tarczalj.
65. Szentpéter. P: Vincentius Tholnensis et Georgius Lévai,
Schóla rector Joh. Szentpéteri.
66. Kereztur. F: Eceg, Bábon, Bessenió.
67. Diós Giőr. 1613.
68. Felső Kásmárk.
69. Poroszló. Annó 1639. P. Michael Varsányi.
70. Halász. (Ujlőrinczfalva) F: Csereköz. P: Andr. Szepsi.
71. Tisza Nána. P: Michael Lutzi.
72. Köre. P: Martinus Gyarmatj.
73. Szentmiklós. P: Stephanus Gömörj.
74. Átány.
75. Maklár. P: Georg. Alattyánj.
76. Novay. P: Georg. Bockaj.
77. Noszvay. F: Sértz, Cerép. P: Michael Szikszay.
78. Darócz. F: Sali. (Sály) P: Joh. Debretzenj.
79. Nyárád. F: Ábrány. P: Nikolaus Dobosi.
80. Keresztes. F: Púspókj. P: Mich. Citnekj.
81. Nagymihály. P: Mathiás Turóezi.
82. Harsány. F: Geztje. (Geszt.) P: Joh. Otrokoeci.

83. Aranyas. P: Andr. Aranyasi.
 84. Mály. Kistokay. Még egy Békás Tokay is tartozott ide, mert annak is a proventusa egyez evvel. P: Benedictus Czeöglédj.
 85. Nyék. P. Joh. Lehotaj.
 86. Emőd. F: Szalonta. Annó 1641. P. Mich. Keresztesi.
 87. Czát. P. Paul Czabaczüry.
 88. Geley.
 89. Paraszt Bik. F: Igritz. P: Urbanus Szentmartonj.
 90. Nemes Bik. F: Bába. P: Ladislaus Vályi.
 91. Szederkény. P: Nicolaus Uyfalui.
 92. Palkonya. P:
 93. Oszlár. P: Georg. Losontzy.
 94. Tarján. F: Kürt. P: Jacobus Jánosi.
 95. Keszy. F: Százd. Fizetés aequalis. P: Joh. Palótzj.
 96. Ároktő. F: Pély. P: Georg Agri.
 97. Bábóna. (Bábolna) P. Joh. Ábrányi.
 98. Dorogma. P: Georg Patakj.
 99. Besenyő. F: Lád, Balayt. P: Joh. Szendrej.
 100. Kupa. Annó 1638. P: Balthasar Agrián'.
 101. Sip. F: Radnót, Alsóbátka, Felsőbátka, Uyfalu, Dulháza, Bartzi Háza. P: Michael Aszalai.
 102. Alsó Felső Kálosa. P:
 103. Onga. Annó 1640. P: Steph. Matsfalvj.
 104. Alsó Sócza. F: Nalay, Lád.
 105. Hangács. Annó 1649. F: Sáp. P: Georg Turóczy.
 106. Vadna. F: Nagybarcza. P. Joh. Miskótz.
 107. Naprágy. Annó. 1642. P: Martinus Szendrej.
 108. Czaba. F.-Szirma. Annó 1641. P: Joh. Bikj.
 109. Boconád. F: Alatka.
 110. Mohi. Annó 1641.
 111. Hidvégh. Annó 1641. P: Nicolaus Garadnaj.
 112. Sajó Szeged. F: Nagy Czéts. P: Andr. Aszalaj.
 - 113.. Perkupa. F: Warbótz. Annó 1641. P: Georg Szádvári.
 114. Meszes. F: Abod. Annó 1641. Sulyok János.
 115. Disznós Horváth. F: Mutson. P: Franciscus Dobrovitzai
- Annó 1639.
116. Gadna. F: Uylak.
 117. Tardona.
 118. Berenthe. F: Kis Falud. P: Martinus Székj.
 119. Alatska. Annó 1643.

120. Miskolcz. Annó 1613.

121. Szalócz Vittelke. Annó 1657.

Im ez volt a Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye külső kerete az 1596—1657 közötti időben. Az állandó változás jellegét viseli, mit mutat az, hogy több egyházközségnek egyik vizitáció alkalmával más beosztása és jellege van, mint a másik alkalommal, aminek az oka részint még a vajdó elhelyezkedésben, részint az egyházak életviszonyaiban koronként beállott változásokban keresendő és található. T. i. ha kedvező politikai és gazdasági viszonyok között egy kissé erősödtek: önállósították magokat; ha pedig legyengültek, affiliáltattak. — Mindenesetre meglepően sok a filia, ami vagy a lelkészhiánnyal, vagy az egyházközségek kicsinységével és szegénységével magyarázható úgy, hogy ugyanezen a földrajzi területen, melyen a felsorolt 121 anyaegyház feküdt, az 1913. évi conventi névtár adatai szerint 162 anyaegyházat találunk. Pedig mint alább rá fogok mutatni, a fent felsorolt anyaegyházakból vagy 30 az idők folyamán vagy katholizált, vagy teljesen eltűnt a föld színéről.

A második kötet vizitációs jegyzőkönyvben az 1665—68. évi vizitáció szintén 121 anyaegyházat sorol fel, tehát különbözet nincs. Ettől fogva 1711-ig nincs vizitációs jegyzőkönyv, de valószínűleg a gyásztized s az azt megelőző és követő idők zavaros viszonyai között nem is volt vizitáció az 1711 szeptember 8-án kezdődőig, amikor a szatmári békekötés egy kis szabad fellélekzéshez juttatván tractusunkat, azonnal elindultak megtekinteni, hogy mit sodort el és mit hagyott meg a zivatar s az eredmény az lön, hogy 1711-ben már csak 112 anyaegyház találtatott, tehát 9 elveszett.

Utolsó vizitációs jegyzőkönyvünk a régi tractus életéből, az 1753—59. években lefolyt vizitációt foglalja magában s e szerint ezidőben már 139 az anyaegyházak száma, ami nem azt jelenti, hogy ezidőben is nem lettek volna veszteségeink, hanem számos filia máterré erősödött. Végül megemlítem, hogy az 1799-iki új beosztás idejében az alsóborsodi egyházmegye első számú protocollumában található felsorolás szerint 148 volt a tractus anyaegyházainak száma.

Az 1596—1657-ig terjedő korszakból fent összeállított sorozatból 1799-re már nem anyaegyházak, hanem vagy filiák, esetleg szórványok, vagy teljesen eltűntek a következők:

1. Pispöki (Sajópüspöki) filiáival: Velkhonie (Velkenye) Sajónémeti, Center teljesen katholizált szórványok.

2. Doboleza katholizált s akkori filiája Martonfalu lett anyaegyházzá. Még a gyásztized alatt fennállt, mert papját, Theökölyi Istvánt,

ki mint a Warga egyháztörténetének 650-ik lapján hibásan írva van, nem dobozi, hanem dobóczai lelkész volt, gályarabságra hureolták s Buccariban meghalt. Az 1655-iki vizitációs jegyzőkönyvben még mint dobolezai pap szerepel, de ugylátszik, a pásztor megveretése után elszéledt a nyáj.

3. Feled, melynek Serke és Gortvakisfalud filiái voltak: filiává süllyedt, míg amazok anyásítottak.

4. Osgián, mely pedig ezidőben Gömörnek egyik legkiemelkedőbb és egyik legkorábban reformált egyháza volt, filiáival együtt igen korán végleg elveszett számunkra.

5. Deres (Deresk) és filiái úgy eltűntek a ref. glóbusról, hogy az egykori mater egyházban ma 926 lakosból csak 10 a református.

6. Czótó (Csoltó) a híres Basó és Ragályi családok ősi fészke, honnan ez utóbbi kiscsoltói előnevét is vette, ma jelentéktelen filia.

7. Geömör, (Sajógömör) melynek filiái Otrokoes és Leőkös Háza megőrizték ref. jellegüket, míg az anyaegyház valószínűleg a nagyhirű, de az erőszakosságig lutheránus érzelmű Széchy-család uralma alatt lutheránussá lett.

8. Kerepecz. Ma a kövecsesi egyházhoz tartozó szórványpusztá. Sorsa valószínűleg azonos sok más, olyan helyével, melyek a török világ pusztításai közepette nyomtalanul elpusztultak, lakói is részben elveszvé, részben más kedvezőbb helyen telepedvé le.

9. Abafalu. Filiájával, Bánrévével együtt katholizált.

10. Kómej. (Kemely.) Ma Alsószolea határában egy tanya áll a helyén, ha ugyan annak a helyén áll, mert a vizitációs jegyzőkönyv szerint két faluból állott: Alsó és Felső Kómej-ből templommal, pappal, mesterrel; még a parochiához tartozó nagy gyümölcsös kert is meg van említve. 1596—1641 közötti időkben seperhette el a hadas idő, mert az 1641-ben e vidéken folytatott vizitációkor már nincsen megemlítve. Ugyanez a sors érte Alsószoleza egyik filiáját, Nolaj falut is, melynek ma csak a báró Vay Elemér birtokán fekvő egyik Nolaj nevű tábla föld őrzi a nyomát.

11. Felsőszoleza. Törzslakossága a háborus idők folyamán elpusztulván, vagy szétszóródván, a helyökre telepített svábok róm. kath. és g. kath. vallásuk maradtak.

12. Uyfalu. Legujabb korban települni kezdő, régen elpusztult hely Onga és Szikszó közt.

13. Sziget. Aszaló filiája; Onga, Szikszó és Aszaló közötti részen feküdhetett s többször megemlékeznek róla a vizitációs jegyzőkönyvek, de ma nyoma sincs e hajdani községnek.

14. Felsővadász. A Rákóczi-család ősi kedvelt helye, hol az udvarból 20 köböl buza párbér méretett évente a prédikátornak, teljesen katholizált, valamint

15. Köre,

16. Szentmiklós,

17. Novay faluk is.

18. Nyárád, (Mezőnyárád) melynek hajdan Ábrány volt a filiája, szerepet cseréltek.

19. Mályi.

20. Nyék, ma csekély népességű filiák, mai anyaegyházukról Ládházáról ellenben ekkor még sehol említés nincs.

21. Paraszt Bikk, (Parasztbikk) ma tanya, hajdan pedig még a híres Igriczi is ennek volt a filiája.

22. Százd, mely Tiszakeszivel és

23. Pély, mely Ároktővel volt egyenlő jogokkal és kötelességekkel bíró filia, teljesen eltűntek a föld színéről, illetőleg ez utóbbinak valószínűleg a régi helyén Pély pusztá szerepel a mai térképen.

24. Mohi. A szomorú emlékezetű csatahely a XVI. században hetivásár joggal bíró városias jellegű hely, hol a vizitáció szerint annyi földje volt a papnak, hogy szinte egy falunak elég volna. Most csak az eke turja fel omladékaiknak egy-egy darabját.

25. Bábóna, (Tiszabábolna) teljesen katholizált hely.

26. Boczonád, Hevesben, szintén.

27. Sajó Szeged. Akkori filiájával, Nagycsécessel együtt mint Szederkényhez beosztott filiák még mindig őriznek ugyan némi ref. maradékokat, de végleg elveszítettnek tekinthetők reánk nézve.

28. Ugyane sorsra jutott Gadna is filiájával, Ujlakkal.

29—31. Az 1596-tal kezdődő névsorban még nem, de a későbbiekben szerepelnek még mint anyaegyházak: Örös, Görömböly és Szirák, (Borsodszirák), de már 1799-re elnyelte a katolikus áradat őket. Ez utóbbinak siralmas történetét Szuhay Benedek „*Canonica visitatio*“ című művében következőleg írja le: „Szirákon, hol manapság már nyoma sincs az ev. ref. anyaszentegyháznak, Mária Thérézia idejében 1760—70 körül foglaltatott el a templom, paróchia és iskola. A nép vagy áttért a r. kath. vallásra, vagy futásban keresett menedéket s elmenekült a szomszéd hegyi falvakba, Zilizre, Damakra. A nép nyelve egészen tót lett, csak nevök magyaros. A r. kath. diszes tornyban még ma is a reformátusoktól elvett 260 fontos harang hívogatja a hivatottakat az Isten házába. Akik elmenekültek, csak későn, József császár idejében kapták ki jussokat. Egy ilyen menekült család volt a damaki

Molnár-család, melynek legidősebb férfi tagja, Molnár János egyházgondnok ma is fel tudja mutatni azon 1787-ből való aranyat, melyet a hitökhöz hűséggel viseltető elei kaptak a sziráki jussból, mint menekültek. Ez arany apáról-fiúra száll, mint kegyeletes, szent örökség s mindig a legidősebb Molnár fiu adja menyasszonyának jegyajándéknak. Talán azért is oly becses, hogy emlékezzenek a család tagjai a keserves üldöztetésekre, mit hitökért szenvedtek. Ez aranyat mi is (Botos József és Szuhay Benedek) láttuk 1900 január 26-án, mint egyházlátogatók s nines oly kincs, amiért oda adnák! De minek is adnák?!“

Ugyanezen csendesen, de biztosan rekatholizáló időben, 1711—81. közt vesztettük el Mályi, Nyék, (Görömböly, Sajószöged, Nagycséc, Bábolna, Boczonád, Szentmiklós, Kisköre egyházainkat s bizony Isten csodája, hogy csak ennyit! Hiszen még az olyan előkelő, hatalmas, de öntudatos és önálló tagokból álló gyülekezetre is, mint a rimaszombati, kivettették e korban a lassan fojtogató hurok. „Bányai László érseki helyettes ugyanis 1768-ban két misszionáriust küldött a felső Rima-völgybe azzal az utasítással, hogy kötelességük lesz azokat, akik az idvezítő igaz hitet elhagyván, protestánsokká lettek, teljes erővel észreteríteni. Ennek aztán az lett a szomorú következménye, hogy a békességekben megháborított rimaszombatiak a két térítőt a város falai közül kiűzván, az 1771-ik évben tőlük a szabad vallásgyakorlás joga a templommal és iskolákkal együtt büntetésből elvételével, a lelkészek, tanítók, tanulók a városhól elűzettek s az egyházak összes ingó és ingatlan javai, épületei, földjei, harangjai, szent edényei, alapítványai, anya- és jegyzőkönyvei elkoboztattak s az anyakönyv kivételével, melyet 1889-ben szerzett vissza Schopper rozsnyói püspöktől Csider Károly akkori főgondnok, mai napig sem adtak vissza. 12 évig tartott az árvaság, mely idő alatt a pásztor nélküli nyáj a szomszéd Jánosiban és Zeherjén elégítette ki vasárnaponként lelki szükségait, ott kereszteltette és anyakönyveztette gyermekeit, míg aztán II. József 1783 augusztus 10-én kiadott rendeletével megengedte a templom- és iskolaépítést s lelkész és tanítók hivatását.“ (Cinke István).

Ahol azonban nem ily független és öntudatos polgárság, hanem függő helyzetben álló jobbagyság lakott: ott bizony az egyszer elnémított kálvinista harang örökre elnémult

A mályi kis eklésiáról ez van feljegyezve az 1757. évi vizitacionális jegyzőkönyvben: „NB. A mályi Templomot ex praetensá Intimatióne Régii Consilii demoliálták annó 1738. Akkor Predikátor volt Mesterkér István uram, erre nézve in Parochialibus adsignáltatott a K. Tokaji Parochiához.“

A boconádi ekkla végpusztulását pedig ez a bejegyzés mutatja: Felsoroltatván az ekkla szent edényei a befejezés szerint „ezek in annó 1718. dié 16 ápril. vetettenek kézhez Átányon Lakó Szabó Ferenc ur által. Ezen Ekklának harangját Kunhegyesre a Tiszán tul atta Vincze Ur.“ Még tovább folytatólag aztán „az egyházi felszerelést a tractus deputációjának adtta át Szokolyai István esperes 1732-ben.“

1759. „Melléte, Tsótó és Tiba, ezek a Beretkei Ekklához tartozó filiák voltanak, de annó 1757 a Régium Consilium parancsolattyából mitőlünk elfoglaltatván a Tsótói templom, annak Paróchiájába Ttetes nemes vármegye Plébánust illocált és azon Plébániához Filiának rendelte a mellétei és tibai Ekklésiácskákat és így a mi Ususunkat tollálták. Mindazonáltal azokban lévő Lakosok ide tartják kötelességeket és arbitráriummal (szabadakarattal) szoktak concurrálni (hozzájárulni) a Prédikátor fizetéséhez.“

1757. Diósgyőr. „A Paróchia épült 1749-ben, amidőn a Földes Urak a Rend szerint való Paróchiát és Oskolát elfoglalták, de a magok engedelmeiből, amig tetezik, engedték a Fundust, amellyen építették nagy költséggel az épületeket mind a Paróchiát, mind az Oskolát.“ Amint erről egyházlátogatói ottilétem alkalmával meggyőződtem s a lelkész a közszájon forgó hagyomány alapján felvilágosított: ez a földesurak által egyházi fundusul kijelölt új hely abban az időben egy vizállásos hely, a községnek a szemétdombja volt, melyet a ref. lakosság óriási munka árán tett úgy, ahogy használhatóvá. Ma ellenben a rohamléptekkel fejlődő városias jellegű községnek a legszebb és legértékesebb helye s ékesen szóló bizonyíték arra, hogy az isteni gondviselés, ha még évszázadok múlása után is, az ugylátszó rosszból is jót hoz ki.

A vizitationális jegyzőkönyv, mely rendeltetésénél fogva nem történeti események megörökítésére, hanem az egyházi javak számontartására szolgált, nem emlékszik több erőszakosságról; de hogy voltak, sejthetjük a Varga féle E. T. (660. l.) ama hiteles okiratra támaszkodó állításából, hogy csak a Kolonits aera alatt az országban a két protestáns egyháztól 880 templomot vettek el, az imaházakat és leányegyházakat nem is számítva, amely számból Gömörre 33, Tornára 20, Borsodra egy templom esett s bizony nem valószínű, hogy e számok mind. luth. templomot jelentettek volna. A felsorolásban szereplő 27 vármegye közül Borsodra esik a legkevesebb veszteségszám: 1. ami mindenestre a kálvinizmusnak oly nagymérvű erősségére mutat Borsodban, hogy ezzel a Kolonits- és Karaffa-rendszer sem birt. Annaira, hogy a vármegye rendei közt a reformátusok lévén többségben, még más vármegyebeli protestánsok sérelmét is nem egyszer magokévé tették. Így

pl. 1635-ben, mikor özv. Forgács Zsigmondné gróf Pálffy Kata a sáros-megyei Szentpéter falu ev. templomát erőszakkal elvette s jobbágyait a kath. vallásra kényszerítette: Borsodvármegye ez ügyben a királyhoz és a nádorhoz követeket küldött Usz István és Divényi István személyében, „hogy a nagy szenvedhetetlen iniuriát remédiálni méltóztassék.” Vagy pl. 1658-ban az ungi tractus kérelmére a gróf Homonnai György által elűzött ungvári ref. pap érdekében Dóri István alispánt és Bogácsi Mihályt küldte ki a vármegye követekül a grófhhoz. 1660-ban tiszteletes Ecsedy János jászberényi lelkész elfogatása ügyében Szepessy Pál jegyző ment a nádorhoz követségbe. (Borovszky i. m.)

Majd, amikor Báthory Zsófia fiával katholizált s megkezdte mind-annak lerombolását, amit a Rákóczyak hatalmas uradalmaikban egy századon át a református egyház istápolása érdekében véghezvittek s így egyházmegyénkben is 1662-ben elvette az edelényi, kazai, kazinczi, böcsi, ónodi, és szentpéter-i lelkészek sabbathálóját, mely abból állott, hogy az illető községben a malomvám szombaton a prédikátoré volt: a vármegye rendei pártfogásukba vették a jövedelmükben törvénytellenesen megesonkitottakat s Szepessy Pál és Szentpétery István szolgabírók küldték a fejedelemasszonyhoz, hogy világosítsák fel jogellenes cselekedetéről, de sajnos, minden eredmény nélkül. Ez eredménytelen felszólítás következményeként a vármegye az 1647. XIV. te. alapján, mely a templomok, iskolák és azok jövedelmei erőszakos elfoglalóira 600 frt. büntetést rótt, mint a paróchiális jövedelmek elfoglalóját: perbe is fogta a fejedelemasszonyt s az ítélet valószínűleg marasztaló is volt, de a végrehajtás alkalmazását a bécsi udvar felfüggesztette mindaddig, míg a protestánsok ki nem mutatják, hogy az elvett jövedelmekből melyek a valóságos paróchiális jövedelmek s melyek vegyes természetűek? S elkezdődött megint a követjárás az udvarhoz, nádorhoz, de természetesen sikertelenül.

A fejedelemasszony példája aztán hűséges követőkre talált a mág-nás földesurakban is. 1669-ben özv. Homonnay Drugeth Györgyné Eszterházy Mária grófné Tardon elfoglalta a ref. ekklához tartozó réteket s a kath. plébánosnak adta használatra; ám a vármegye felszólította, hogy a lefoglalt réteket szép szerével adja vissza a reformátusoknak.

Azonban köteles őszinteséggel kell elismernünk, hogy a fentebb elsorolt egyházaink elvesztésének nem minden esetben az erőszakos rekatholizálás volt az oka. Az egyes egyházközségek e szomorú sorsának ismertetésénél röviden érintettem már a másik okot is: a török s részben német pusztitást; mivel azonban ebből a sorsból nem csupán az

elpusztult, hanem az életben maradt egyházközségek is kivétel nélkül kivették a részöket, röviden ismertetni fogom ezt a részét is egyházmegyénk történetének, főképen abból a szempontból, hogy a megpróbáltatások e különféle nemeire való rámutatás által ráirányítsam a jelenkor reformátusságának a figyelmét arra, hogy a mi megpróbáltatásaink ingyen sem hasonlíthatók azokhoz, amiket elődeinknek el kellett szenvedniök és viselniök. Már a szerencsétlen mohácsi csata után egyes kóbor török csapatok felhúzódtak vármegyénk déli részéig; de ezek még aránylag nem sok kárt tettek s ez a rablótámadás csak egy nyári zivatar jellegével birt. 1541-ben azonban Buda is elesvén, annak basájától Borsodmegye is felszólíttatott, hogy hódoljon be és küldjön követeket a basához, akikkel a fizetendő évi adóra nézve megállapodhasson. Különösen, mint legismertebb és legnépesebb helynek, Miskolcnak volt irányítva a felhívás, melynek lakosai azonban bizonyára az elválasztó nagy távolságban bizakodva, pár évig rá se hederítettek a basa izengetésére; aminek a következménye az lön, hogy 1544 augusztusban a budai basa 8000 főnyi sereggel indult Miskolc megbüntetésére s mint Tinódy írja:

„Onnan ő elhoza 4000 rabokat, kikkel ő hajtata számtalan barmokat.“

A várost feldulta, felégette úgy, hogy a pusztitást Miskolc még 1550-ben sem heverte ki, mert még Ferdinánd király ez évben is, hogy annak épülését előmozdítsa és lakosságát megszorítsa: azokat, akik a leégett házak helyett újat építenek, 33 évre mindennemű rendes és rendkívüli adó alól felmentette. Ugyanezt a dult Miskolcon kívül a megye alsó részéből 45 községnek a felégetése és elpusztítása követte; 1554-ben Fülek vára is elesvén, annak basája szintén adófizetésre szólította fel Borsod községeit s mivel ezek arra hivatkoztak, hogy két urnak nem szolgálhatnak, mert ők már a budai basa adófizetői: erre a füleki basa felégette a megyének más 50 községet, amelyek a multkori pusztitásból még megmenekültek. Majd nem-sokára a fenti két zsarolóhoz csatlakoztak a szolnoki és hatvani bégek, aminek 1583-ban ismét hét község esett martalékul. Amikor azután 1596-ban Eger vára is elesett, csaknem 100 esztendőre nyomor és szenvedés nehezedett a vármegye egész lakosságára. Ugyanezen évben esvén a szintén szerencsétlen kimenetelű mezőkeresztesi csata is, ezek folyományaként a vármegye déli része oly romhalmazzá lön, hogy a megye negyedik járását, melyet akkor Vattainak neveztek, a megyei szék teljesen be is szüntette és csak 20 év múlva éledt fel e járásban újra a közigazgatás.

A megmaradt lakosság pedig az öt ért pusztításokon felül nyögte a rettenetes török adót, amely adó pl. 1582-ben Borsod vármegyére 13689 forintot tett ki, melynek summáját csak akkor tudjuk kellőképp értékelni, ha azt tudjuk, hogy ez időben egy köböl buzáért néha csak 25 dénárt, egy szekér szénáért pedig 60 dénárt lehetett elérni s 5 forint már egy tehén ára volt. A terhes adózást több község lakosai, pl. Ároktő, Edelény, Felsőzsolca, Mályi, Martoni, Mohi, Nagycsés, Pálfalva, Rakacza, Szalonna, Szentjakab, Viszló, Lövő, Kürt, Sáp, nem bírván kiizzadni, az utolsó szál emberig ott hagyták falujukat, formálisan elszöktek a saját házaiktól s esztendőig bujdosnak vagy a folyók nádasaiban, vagy a Bükk rengetegeiben. 1616-ban Miskolc is felkerekedett és csaknem két évig a Bükkben bujdosott. 1686-ban pedig a csátiak hureolkodtak Miskolcra. De végre is, mint az egykoru vallomások elmondják, „megfáradva télen, nyáron. imitt-amott való sok bujdosások miatt s az éjjel-nappali bujdosást meguntván, az egri törököknek is sokszori fenyegetését hallván, rettegteő leveleit látván, hogy az derekasabb veszedelmet elkerülhessék, — t. i. a török az elhagyott falut dühében föl ne égesse — utóvégre ismét visszatértek s viselték az igát évtizedeken át“.

Vizitacionális jegyzőkönyvünk is tartalmaz e korszakra vonatkozó adatokat, pl. az abafalvai 1642 május 22-én tartott vizitáció jegyzőkönyve így szól: „Az mit az Egiház jövedelméből Török adóba elköltöttek, meghadgiák, azt fogatták előttünk az vizitációban“. Azután a visnyóiak panaszzolják, hogy a malom vámjának harmadrészét, mely addig a templom céljaira szolgált, a török magának foglalta le. Ugyanitt a pap 12 éves fiacskáját is elrabolták, kit évek multán 200 tallérért váltott vissza. A török adónak különben ez is egy közvetett neme volt, hogy dulásaik alkalmával az embereket is elrabolták s csak jó váltságdíjért bocsátották szabadon.

Az 1599-ik évben a törökkel együtt tatárhordák is pusztítják a vármegyét, mely ismét 19 község pusztulásával járt.

Épen ilyen, vagy még rosszabb helyzetbe jutott a lakosság a német zsoldos seregek megszállása alkalmával, mert az egykoru hiteles adatok szerint a német hadak fosztogatása túlhaladta a törökét is.

Ezeknek a következménye lön aztán, hogy egy 1688-iki tizedlajstrom 34 községet sorol fel Borsodban, mint teljesen pusztá helyeket.

1706 szeptember 22-én pusztává válik ismét Miskolc is, amikor is „Rabutin császári vezér előbb 5 napon át kirabolván és felprédálván a várost, annakutána estve szövétnekekkel utcáról-utára,

házzról-házra meggyujtogattatván, porrá és hamuvá tette, egyedül a kálvinista és pápista két templomokat, harangokat és a schólát hagyván meg az égéstől“.

Ehhez járult még a hadjáratokkal koronként szomorú hagyatékul járó pestis pusztítása, pl. 1555. és 1564-ben, majd 1679-ben amikor csak egymagában Miskolc városában 1500-nál többre ment azon halottaknak száma, kiknek harangoztak. De legpusztítóbb munkáját 1710—11-ben végezte a pestis, amikor miskolcon 6000 ember halt meg benne s hivatalos feljegyzések szerint „sok familiák egészen elfogytak, sok helységek pusztán maradtak, így pl, Abod, Dövény, Görömböly és Kövesd teljesen kihaltak“.

A bármi okból pusztán maradt községeket természetesen a vármegyének is, de még inkább a jobbágy nélkül maradt földesurnak érdekében állott bármi módon betelepíteni. Így jött létre vármegyénkben adóelengedési kedvezményekkel támogatottan, amíg lehetett, a szomszéd vármegyékből került magyar, amikor onnan nem telt idegen nemzetiségű, u. m. ruthén, rácz, oláh, tót lakosokkal több község újra telepítése, melyek közül több még ma sem vetközte le idegen jellegét. Legtöbb volt közöttük a tót telepítés, mely telepítések azonban ránk reformátusokra absolute semmi kárpótlást nem hoztak a már elveszített tiszta magyar ref. községekért. Sőt a török kiűzése után új életre kelt egri püspökség birtokain tervszerűleg is folytatták ellenünk a telepítést, azokat kiváltságokkal dédelgették, tiszta ref. községekbe kath. jobbágyokat telepítve, számukra templomokat és gazdag paróchiákat létesítettek a nép terhelése nélkül, hogy az egyházi terhektől való menekedés is csábító eszközül és alkalmul szolgáljon.

Nos. mindezen viszonyoknak az összehatása idézte elő azt a különbséget, hogy az 1596—1657 között virágzó egyházközségeinkből 1799-re circa 30-nak már vagy nyomát sem találjuk, vagy ha igen, ugy már nem kálvinista színezettel.

IV.

A Borsod-Gömör-Kishonti esperesség részekre bomlása s az önálló alsó- borsodi egyházmegye megalakulása

Ilyen megpróbáltatások között jutott el egyházmegyénk az 1799-iki korszakalkotó új kerületi beosztáshoz, ekkor következvén be az egyházkerület újabb felosztása s főképen az óriási kiterjedésű Borsod-Gömör-Kishont-Tornai egyházmegyének részekre bontása. E jelenség egyházi szempontból már kedvezőbb időknek a jele. Arra mutat, hogy nem kellett már félni a „divide et vinces” elvnek a hátrányaitól, azért a budai zsinat utasítása nyomán, hogy t. i. a túl nagy egyházmegyék megkisebítettessenek és lehetőleg egy politikai megye területére szoríttassanak, bizonyára azon elvtől vezérelve, hogy a kisebb terjedelmű egyházmegyék intensívebben gondozhatók és kormányozhatók vezetőségeik által: Vay József akkori kiváló egyházkerületi főgondnok szorgalmazására a tiszáninneni egyházkerület az eddigi négy helyett hét egyházmegyére osztatott fel. Addig t. i. volt 1. abaujvári, vagy kassavölgyi, 2. borsod-gömör-kishonti, 3. zempléni, 4. ungi esperesség. Az 1799-iki beosztás szerint pedig lett: 1. abauji, 2. alsóborsodi, 3. felsőborsodi, 4. gömöri, 5. alsózempléni, 6. tornai, 7. úngfelsőzempléni egyházmegye, mely utóbbiból 1850-ben ismét 2 lett, u. m. ungi és felsőzempléni egyházmegyék.

Az alsóborsodi egyházmegye az 1799-iki beosztáskor csaknem ugyanazon ecclesiából állott, mint ma; a különbség csupán annyi, hogy Diósgyőr-Vasgyár még akkor nem létezett, hiányzott Böcs, mely akkor Abaujhoz volt csatolva, ellenben ide tartozott Bábonny és Sajóecseg. Később 1857-ben Böcs idecsatoltatván; ennek ellenében Bábonny és Ecseg, bár az egyházmegye kereken megtagadta átadásukat, nolens-volens elvétellett tőle. Közbevetőleg megemlítem még,

hogy az 1850-es években a katonai kormányzó kerületi beosztás miatt 10 éven át Onga is Alsóborsodhoz tartozott, de az önkényuralom megszűntével ismét visszatért Abaujhoz.

Ilyen előzmények után és körülmények között egyfelől az új beosztás, másfelől az ujonnan alakított egyházmegye első esperesének beiktatása végett gyűlt össze az alsóborsodi egyházmegye közönsége 1799 szeptember 12-én Tiszakeszibe közgyűlésre, amely a következőképen folyt le:

„A gyűlés a parochián kezdődött. Főtiszteletű őri Filep Gábor superattendens és Négyesi Szepessy József coadiutor curátor előülések alatt, jelen lévén a világi rendből: tekintetes és ns. Csiszár Mihály és István, Komjáthy Péter, Bükk László, Fekete László, Karácsondy Mihály és Dobozy Mihály urak, az egyházi rendből pedig tiszteletes tudós Kovács György nánai, Kovács Pál igriczii. Vécsey Sigmond mezőkeresztesi, Tunyogi Mihály geleji, Thorma Mihály noszvaji, Kérészy István cserépi, Bizony Sámuel esabai, Enyingi János geszti, Szeremley János tarjáni, Hodor Szentpétery Pál vattai és Végh János helybeli predikátorok.

A főtiszteletű präsés ur a belső és külső renden levő előljáró uraknak szíves köszöntése után elő méltóztatott adni, hogy a gyűlés tárgya a Miskolcon augusztus 31-én tartott egyházkerületi gyűlés alkalmatosságával felbontott voxok által megválasztott esperes felelőse és hivatalába való beiktatása. Ehhez képest felolvastatván az említett miskolci gyűlés ide célzó pontja sub. notarius, tiszt. Toót András miskolci predikátor által kijelentetett, hogy a kandidáltatott négy tisztelendő férfiak közül keresztesi predikátor és az eddigi borsodi tractusnak egyik érdemes nótáriusa, Vécsey Sigmond ur 22 voxokkal választatott legyen az ujonnan felállított alsóborsodi tractus esperestjévé.

Ekkor jel adatván a közönséges isteni tiszteletre s a helybeli szent gyülekezettel együtt gyűlésbe összeve sereglett mindkét renden levő előljáró urak is a templomba bémenvén; az éneklés után elsőben a jelenvaló alkalmatossághoz intéztetett könyörgés tarttatott az e végre kineveztetett miskolci egyik predikátor Szathmáry Paxy József által; majd ennek elvégződésével főtiszt. superint. ur a predikáló székbe felmenvén, az Isten segítségül hívása után a seniori hivatalnak még az apostolok által lett felállításáról, az azt viselő személyeknek szükséges tulajdonságairól bölcs beszédet tartván, kihirdette, hogy ezen ujonnan felállított ecclesiai megyében a törvényesen beszédett és megvizsgáltatott voxoknak többsége által keresztesi predikátor Vécsey Sigmond ur válasz-

tatott legyen a seniori szent hivatalra és ezen választás a főtiszt. superintendentia által is jóváhagyatván, addig is, míg az említett tiszteendő ur vallásunk ceremóniája szerint a vének kezeiknek fejére való tétettetése által a közelebb következő sup. gyűlésben a seniori hivatalra felszenteltetne, mostan leendő feleskettetése elmulthatatlanul szükséges volna. Mely után a felesketendő a törvényesen felajánlott hivatalnak a felvállalására való készségét keresztyéni és polgári kötelességeihez képest kijelentvén: főbbrendű előljárói böles vezetésének, assessor társai és vigyázása alatt lévő tisztai társai, nemkülönb a szent gyülekezetek szeretetének és bizodalmának, mindenekfelett pedig az isteni kegyelemnek kikérése után a templom közepére kiállott, az egyházkerületi főjegyző által feleskettetett azon esküforma szerint, mely ez alkalomra készített az egyházkerület által a superintendentus esküformájának mintájára. Miután még a superintendentus áldást mondott az új esperesre és az új esperes kézbeadással ajánlotta magát mindkét rendbeli előljárók szíves jóindulatába: az egész ceremónia befejezést nyert. Ezután fentnevezett előljáró urak a paróchiára ismét bégyülekeztenek, a főtiszt. superintendentus ur által az új esperes a maga törvényes székibe beiktattatott és a vigyázása alá tartozó eecelák lajstroma sollempniter kezébe adatott.

Ugyanakkor átadattak beírás végett a budai sinat kánonai s meghatározott, hogy ezen tractusba tartozó eecelákat tárgyzó minden jegyzések a régibb tractualis matriculákból kiszedegettessenek, ezen újonnan felállított tractus számára kiirattassanak, az original superintendencia archivumába tétetvén. Ezek a kijegyzések azonban sajnos, csak kis részben történtek meg. T. i. a régi egyesült egyházmegyék jegyzőkönyvei és mindennemű iratai a gömöri egyházmegyénél maradtak, azt hiszem, azon egyszerű oknál fogva, hogy a szétválás idejében az eddigi egyesült egyházmegyének esperese, Szőke Ferenc rimaszombati pap lévén, nála voltak s ott is maradtak az összes iratok. A mi egyházmegyénk aztán többször felszólította jegyzőkönyvileg a gömöri egyházmegyét, hogy vagy adja ki a régi jegyzőkönyveket a mi egyházainkra vonatkozó pontok kiírása céljából, vagy a mi költségre irattassa ki. Sok huzodozás után is azonban csak egy kis részletet tudtunk megkapni, az részint latin, részint magyar nyelven a mi jegyzőkönyvünk elejéhez van fűzve.

Végül a szavazatot nem adott egyházak nevei publicáltattak, u. m. Emőd, Igriczi, Valk és Keresztur azon megjegyzéssel, hogy nevezett négy eecela egyenesen a superintendentiának tartozik feleletet adni szavazatának elmaradása miatt.

Az egyházmegye alakuló gyűlésének csak ez az egy tárgya volt: az esperesbeiktatás. Amikor ez megtörtént, a többi dolognak rendes kérvégadásba hozatala rábizatott az esperesre, melyből mindenesetre látszik az, hogy az egyházmegye kormányzatában az esperes az, ami az emberi testben a szív; benne futnak össze a köréje csoportosult egyházak életműködésének idegszáalai s onnan nyernek erőt, hogy az egy cél felé törekvésben az irányt el ne tévesszék.

Az első esperes beiktatása után aztán megindult az egyházmegye kormányzásának gépezete. Az esperes ugyanazon év december 3-ra gyűlést hívott össze Mezőkeresztesre, amelyen az ő és Négyesi Szepessy József coadiutor kurátor elnöklete alatt jelen voltak az egyházi assessorok u. m. B. Kovács Pál nánai, Kovács György kisgyőri, Thorma Mihály noszvaji, Kérészy István cserépfalui, Toót András miskolci, Tunyogi Mihály geleji predikátorok. Ez volt akkor az egyházmegye. S ezek is még nem új választás útján jutottak az assessori hivatalba, hanem mint a régi egyházmegyének az alsóborsodi egyházakból való tanácsbírái (a régi vagy egyházmegyének 25 lelkészi tanács bírója volt) folytatták hivatalukat tovább; világi assessorok pedig még csak a következő évben választottak tekintetes és nemzetes Bükk György, Négyesi Szepessy László és Ferenc, Mocsáry Pál és Tomkaházi Tomka György urak személyében. A keresztesi gyűlésre összejöött assessorok ezután mindenekelőtt választottak lelkészi főnótáriust Szendrey Balogh Pál hábonyi, vicensótáriust Szathmáry Paxy József miskolci és diakónust Thorma Mihály noszvaji lelkészek személyében, akinek kezébe a régi egyházmegye felosztott vagyonából jutott 30 rhs. forintokat átadták kezelés végett, meghatározván a dékán fizetését is minden általa bevett forint után 1.5 krajeárban. A kezdet nehézségeire s a szinte üres kasszára való tekintettel a többi hivatalnokok részére fizetés nem állapított meg, hanem az esperes javadalmát képezte az általa gyűlésen kívül kiadott bizonyáglevelek díja, mely esetenként 12 garasban határozott meg, ha pedig ex sede, vagy manu notariali adatott extraktus, akkor a 12 garas fele a nótáriust, fele pedig a tractus kassáját illette,

Aztán felosztott az egyházmegye négy járásra, u. m. miskolci, igriczii, keresztesi és csáti; mindenikbe kirendeltetett az egyházi és iskolalátogatóság, megválasztottak az iskolamesterek censorai, elhatározottatott az egyházmegyei pecsét készíttetése oly módon, „hogy a borsodi szent társaságnak őseinktől választott cimere maradjon meg a mi pecsétünkön is, de hogy a felsőborsodi tractus pecsét-

jével össze ne zavarodjon, csak ezen három betűvel: A. B. T. különböztessen.“

Ilyen módon indult meg az önálló alsóborsodi egyházmegye életműködése az 1799-iki csztendőben s ezidőtől kezdve az ő nemes működését röviden visszatükröző jegyzőkönyvek mind megvannak és pedig 1892-ig írásban négy nagy kötetbe bekötve, 1892-től 1918-ig nyomtatásban, 1918-ig írásban és a Sárospataki Ref. Lapokban 1918-tól kivonatos nyomtatásban.

V.

Mi volt az oka annak, hogy a tiszán- innení négy szeniorátus 1734-ig superin- tendenciává nem egyesült?

Mint egyházmegyénk régibb történetével szoros kapcsolatban álló kérdésről, meg kell még emlékeznem röviden arról is, hogy a tiszáninnení négy egyházmegye csaknem két évszázadon át miért nem akotott superintendenciát a többi egyházkerületek mintájára egész 1735-ig, hanem ehelyett coalitióba, unióba lépvén egymással, lehetőleg minden éven más tractus területén tartottak egy generális synódust, melynek elnöke mindég az arra az időre superintendensi jogokkal felruházott azon esperes volt, akinek a megyéje területén a synódus tartatott. Ezt a jelenséget a történetírók rendszerint két okkal magyarázzák, t. i. 1. hogy a kerület papsága félt és idegenkedett az episkopális hatalom esetleges tultengésétől s kimenekülve a kath. püspöki hatalom minden önállóságot letipró nyomása alól, nem akart ismét az alá kerülni; 2. hogy az esperesek, a seniorok hatalomvágya, hatalmi féltékenysége nem engedte, hogy magok fölé állítsanak valakit. A két érv közül egyiket sem tekintem helytállónak, mert hiszen ennek az elfogadása esetén azt is kimondjuk, hogy az 1567-iki debreceni zsinat cikkei az u. n. articuli majorest, melyek már a püspöki hivatal szükségességét és hatáskörét is megállapítják, vagy tudatlanul irták alá eleink, vagy azzal az előre eltökélt szándékkal, hogy ugy sem fogják betartani. Nem! Távol állott ez egyszerű őszinte lelkektől a kétszínűség. Hanem az okot egész természetes uton kereshetjük és meg is találjuk. A superintendensi hivatalt a magyar prot. egyházban országszerte az a vágy és cél hozta létre, hogy legyen, aki az új egyház részére papokat szenteljen, mert a papszentelés aktusát ugy a kánonok, mint a köztudat szerint is csak püspök végezhetette. Ehhez a joghoz, de általában a papság feletti

felügyeleti és fegyelmi joghoz a kath. püspökök még a XVI-ik század közepén a protestantizmus megizmosodása idején is feltétlenül ragaszkodtak. Oláh Miklós esztergomi érsek 1558—62-ben még a vizitációt is gyakorolta az eretnekek felett is s a census cathedraticus befizetésére ezek papjait is kötelezte s e vizitáció körébe esett Hont, Torna és Gömör megye is. Az általa összehívott kerületi zsinatokon való megjelenésre is kötelezte az eretnek papokat is, így pl. 1560-ban a tornai főesperességben akart kerületi zsinatot tartani; azonban a főesperesnek a papok összehívására kiküldött embere majdnem pórul járt, mert a görgői pap jelentése alapján Bebek György el akarta veretni cselédeivel és csak gyorsaságának köszönhette épségben maradását. A primás aztán mérgeiben kiközösítette a kath. egyházból azokat az eretnek papokat, akik az általa összehívott zsinatokon meg nem jelentek, igaz, hogy jócskán elkésve, mert azok már így is elszakadtak.

Ugyanez volt a helyzet a tiszáninneri egyházvidék többi részén is, amelyek meg az egri püspökség területén feküdtek; de általában országszerte a Habsburg uralom alatti részeken, hol a király oltalma alatt álló főpapság sehogy sem akarta engedni, hogy különösen papszentelési jogkörébe más is beleavatkozzék s minden követ megmozdított arra nézve, hogy a nem általa felszentelt s magától értetődőleg prot. lelkészek ne folytathassák hivatalukat,

Csekély kivétellel még a prot. világi rendekbe is be volt rögződve a kath. főpapság elvitathatatlan papszentelési joga úgy, pl. a Gömör-Kishonti két luth. esperes, bár a superintendensi címet is használta: a lelkészavatás jogát nem gyakorolta, mert ezzel a joggal a murányi cikkek nem ruházták fel; aminek természetes oka az, hogy ők az osztrák uralom közvetlen szerve, a murányi várparancsnok védnöksége alatt állottak, ki a kath. püspökük ezen jogát luth. hite dacára is, vagy nem akarta, vagy nem merte csorbitani. Az erdélyi fennhatóság és a török hódoltsági részeken más lévén a politikai helyzet is, meggyengülvén, vagy elenyészvén a kath. püspöki hatalom is, a prot. superintendenciák szabadon alakulhattak; a Habsburg uralom alatti részen azonban csak akkor lehetett prot. superintendencia felállítására gondolni, ahol és amikor a kath. püspöki állás üresedésbe jövén, esetleg hosszabb ideig nem lett betöltve, de akkor is csak hatalmas főurak patronatusa alatt. A tiszáninneri egyházvidéken erre kedvező alkalom egészen 1596-ig Eger eleste, ott ideiglenesen a püspökség megszűnése idejéig nem nyilott. Az idő haladtával a felszentelten áttért papok lassanként kihaltak s nagy gondot okozott helyüknek

ujjal való betöltése. Eleinte úgy oldották meg a kérdést, hogy a papjelöltek kimentek külföldre, főként Wittenbergbe avatásra. Im egynehányan, — Borovszky nyomán — azok közül a borsodi első predikátorok közül, kiket részben még maga Melancthon († 1560) avatott papokká: 1555-ben Hevessy Mihály deák, nem sokkal utóbb miskolci lelkész és esperes; 1558—9-ben Esztergomi Ferenc sajószentpéteri tanító; 1559—60-ban Ablonezy Menyhért, boldvai pap 1578 körül; 1561-ben Szikszai Demeter, vámosi pap 1575 táján. 1568-ban Sajószentpéteri Bálint, ki 1576-ban szülővárosának papja lön. 1568-ban Miskolci Puah Pál, 1576-ban mezőkeresztesi, 1589-ben váci pap, 1569-ben Tarczali Ferenc és Csanádi Benedek, előbbi 1580—82-ben esáti, utóbbi 1576-ban nyéki pap. 1571-ben Szikszay Mátyás ki 1576-ban harsányi, 1572-ben Körtvélyesi János, ki 1577-ben diósgyőri, 1575-ben Tholnay Vince, ki 1579—99-ben sajószentpéteri pap és esperes. 1578-ban Őri István, ki 1582-ben diósgyőri, 1585-ben Debreceni Mihály, ki 1590—94-ben miskolci, 1582-ben Beregszászi Pál, ki 1597-ben vámosi és 1590-ben Ungvári András, ki 1596-ban miskolci pap s később esperes lön.

Azonban ez az állapot nem tarthatott így örökké, hiszen óriási nehézségbe ütközött volna évről-évre külföldre járni az avatásra; azért a tractusok mihamar superintendensi jog és hatáskörrel ruházták fel az esperest a lelkészavatást illetőleg. S amikor az égetően sürgős és fontos dolgot így meg tudták oldani, továbbmenőleg már nem érezték semmi hiányát a superintendensnek s mikor az 1596 utáni időkben alkalom nyílt volna már ez állás szervezésére, sőt az 1608 u. n. koronázás előtti törvényeikk meg is kívánta, hogy minden felekezetnek külön felügyelőik legyenek, a tiszáninneniek megmaradtak már megszokott és ugylátszik meg is kedvelt rendszerük mellett egész 1735-ig, bár közben az 1646-iki szatmárnémetii zsinaton maga I-ső Rákóczi György fejedelem is erősen ösztönözte őket a püspöki rendszerre való áttérésre. Azonban mentő körülményük is volt és pedig eléggé alapos az ellenállásra, t. i., hogy a török hódoltság alatti, tehát az egész Borsod-Gömör-Kishont-Tornai rész nem érülközhetett szabadon a Habsburg-uralom alatti résszel: Abaujjal és Zemplénnel s így sem közös zsinatra, sem az esetleg választandó püspökhöz nem járhattak volna szabadon s ennélfogva sokkal opportunusabbnak látszott az önálló részekben való megmaradás, legfeljebb alkalmas idők jártával egy-egy ad hoc közös gyűlésben érülközve egymással. S hogy tényleg a viszonyok alakulása olykor teljesen külön berendezkedésre kényszerítette az egyházmegyéket, mutatja az is, hogy teljesen különálló szabály-

zataik, törvényeik, u. n. articulusaik voltak az egyházmegyéknek. Pl. zempléni cikkek Zemplénre, a gönczi zsinat által alkotott szabályzat az abaujira, a Borsod-Gömör-Kishonti cikkek a XVII-ik század első éveiből a mi egyházmegyénkre vonatkozólag.

VI.

Az egyházmegye esperesei

Az egyházmegyek életműködésében az esperesi állás az a központi szerv, ami az emberi szervezetben a szív. Tőle indul ki, vagy hozzá tér vissza, mint a vér a szivból a szivhez, minden jelenség és esemény, az egyházmegye életében is. Még inkább állott ez a multban, különösen a kezdet kezdetén, amikor úgy a hittani kérdésekben, mint az egyházi szabályzatokban a közönségnek, de jórészen a papságnak is alig volt valami tájékozottsága s rendszerint az esperesben kerestek és találtak egy olyan szellemi forrást, amelyből úgy a tan tisztaságát, mint az egyházi berendezkedést illetőleg a köréje csoportosult gyülekezetek irányítást, utbaigazítást merithettek s aki egyszersmind hirnevével együttjáró széleskörű ismerettségénél s összeköttetéseinél fogva a veszélyek és megtámadtatások bizonyos eseteiben még segélyt és oltalmat keresni és nyújtani is képes volt. Az ilyen szerepkört betöltő egyént a dolog rendje és természete szerint nem egy megközelíthetetlen, félre-eső fekvésű helyen, hanem annak a vidéknek központi fekvésű, esetleg még kulturális, vagy kereskedelmi gócpontját is képező helyén, vagy helyein kell keresnünk, mely helyek népességüknél, gazdagságuknál s magasabbfoku kulturális viszonyaiknál fogva az akkori időkhöz képest előkelő pozíciót tudtak biztosítani az esperesség betöltőinek. S ezen az egyházvidéken vajjon mely helyek lehettek azok, melyekben e kívánalmak feltalálhatók? Miskole, Szikszó, Sajószentpéter. S tényleg egész 1678-ig mindig e három hely valamelyikében székelt a nagy egyházmegye esperese egyetlen kivételével, aki egri pap volt. S mivel e szerepkör már az állás természete szerint is idősebb életkort feltételez: a neve senior, vagy fratrurn senior, de előfordul inspector fratrurn néven is. Azon kiváló férfiaknak a névsora, kik mint az egyházmegye seniorai vezették és századok viharai között a lehetőségig megőrizték ez egyházmegye községit, a következő:

1. Hevessy Mihály miskolei lelkész, ki még mint luth. pap működ-

dött eleinte, Debreceni Ember Pál szerint senior 1566-ban. Így valószínűleg ő írta alá már 1567-ben a debreceni zsinaton szerkesztett ref. hitvallást a borsodi esperesség nevében. Részt vett az 1568-ban Szikszón tartott zsinaton is, legalább is az Eölvöessy Mihály név őt sejteti a jelenlevők közt, valamint az ugyanezen évben Kassán tartott s az Egri Lukács és Dávid Ferenc hitnézeteit kárhoztató zsinaton is, ahol a zsinat végzéseinek ekként ír alá: „Michael Hevessy pastor et senior Miskolciensis.“ Valószínűleg 1571-ig viselte a seniori tisztelet, mert ekkor már Debreczeni Ember Pál szerint

2. Hellowaens, vagy Szikszay Balázs veszi át és viseli 3 évig, aki is 1567—74-ig egri pap volt, de ekkor Debrecenbe vitetett lelkésznek. Wittenbergben és Genfben tanult s két értékes kis kátéval gazdagította a káté irodalmat u. m. 1. „Az egri ker. anyaszentegyháznak és ezzel egyetemben a többieknek is tanuságára iratott rövid catechizmus“; 2. a másik terjedelmesebb káténak a címlapja nincs meg, talán 1573-ban jelent meg. (Warga E. T. 266 l.) Esperesi működéséről nem maradt semmi írásos nyom, de fentebb említett irodalmi működése teljesen elég annak az igazolására, hogy elismerésre méltóan töltötte be hivatását, amennyiben az éppen akkor vajudó, tisztuló hittani nézetek chaoszában világító szövetnekként mutatta az utat a köréje csoportosuló papoknak és egyházaknak.

3. D. E. P. szerint a következő esperes Tholnay Vinceze szentpéteri lelkész, senior 1584 körül. Ez időbeli megjelölés elég tág. Hogy fentebbi elődje és közöttje volt-e más esperes is 10 éven át: nem tudjuk, de valószínűnek tartom, hogy igen. Ugyanis a vizitacionális jegyzőkönyv szerint Tholnay Vince 1596-tól kezdődőleg még 1598 december 8-án is vizitál mint esperes és pedig már a minden valószínűség szerint éppen az ő esperessége alatt Gömör-Kishont és Torna vármegyékből idecsatlakozott egyházakkal óriásivá nőtt egyházmegyében; ez esetben 24 évig viselte volna az esperesi hivatalt s ha tudjuk azt, hogy a nevéből gyaníthatólag is még ekkor nem rakták azt fiatal vállakra, tehát mondjuk a legjobb eshetőség mellett is 50 éves korában választatott seniorrá, úgy is 72—74 éves lett volna 1596—98-ra s ilyen korban már nem bírta volna el az óriási kiterjedésű egyházmegye két éven át való vizitálását, mely mammuth egyházmegye már ekkor is 100-nál több anyaegyházat foglalt magában. S még azt is hozzáteszem, hogy Tholnay a vizitáció alkalmával a legaprólékosabb gondnal szedegette össze s jegyezte fel az egyházak anyagi ügyeire vonatkozó, sokszor már csak szájhagyományok, tanukihallgatások alapján kikutatható dolgokat. Úgy hogy az egyház-

megye egyházközségei anyagi ügyeinek rendezése és írott alapra való fektetése egyenesen az ő nevéhez fűzhető, valamint, mint már említém, minden valószínűség szerint Gömör-Kishonti és Tornai egyházzakkal való társítás, szóval a tractus külső keretetének a megállapítása és alkotó részeinek írásba foglalása. Hogy 1574-től ő nem lehetett senior, bizonyosság rá az is, hogy mint fentebb említém, 1575-ben avattatott Wittenberghen pappá.

4. Szendrey Balogh Pálnak, a különálló alsóborsodi tractus első főnótáriusának, tollából az egyházmegye első számú protocollumának bevezetésében található előljáró beszéd szerint, melyben a tiszán-inneni egyházkerület történetére vet egy másfél lapra terjedő visszapillantást. Paxi Mihály, az utolsó egri pap is seniora lett volna egyházmegyének. Szövege azonban, eltekintve attól, hogy 200 évvel későbbi keletű forrás, dodonai jellegű, kétféleképpen érthető. „1596-ig Eger várában Predikátor egyszersmint Esperes volt 5 esztendőig Hellepaeus Szikszay Balázs és azután Paxi Mihály.” Tehát, hogy Paxi Mihály csak predikátor volt-é, vagy esperes is, teljes bizonyossággal e szövegből nem állapítható meg. Mint az esperesi névsorban koronként beálló idői hézagok mutatják: lehetett. Akár Tholnay Vincét megelőzőleg, akár utána. Nem kizárt dolog azért sem, mert az egymásután következő egri várparancsnokok nagy pártfogói lévén a reformáltaknak, bizonyára papokul is tekintélyes egyéneket vittek a várba, akik ily módon az esperességre is alkalmasak voltak s a tekintélyes várkapitányok által esetleg protezsztáltak is.

5. Ötödik seniorul D. E. P. Fegyverneki Izsákot szerepelteti 1592-ből, kinek lelkészkedési helye ismeretlen. Az évszám valószínűleg téves, mert mint fentebb jeleztem, ha elfogadjuk a Tholnay esperességének kezdőpontjául az 1584. évet s ha tudjuk azt, hogy ő még 1598-ban is vizitál, mint esperes: akkor közben 1592-ben nem lehetett Fegyverneki Izsák is esperes, csak esetleg azzal a merész feltevessel, hogy közben Tolnay lemondott, később ismét seniorrá tétetett. De felesleges ehhez a merész feltevéshez folyamodnunk, mikor önként kínálkozik egy valószínűbb. T. i. van egy adatom, melyre Zemplén vármegye monographiájában akadtam, hogy 1586-ban Basileában kinyomatott egy „Enchiridion locorum communium Theologieorum” című mű, mely a dolgokat az ABC rendje szerint magyarázza s melyet a sárospataki főiskola egyik tanítója: Fegyverneki Izsák írt. Feltevésem szerint e tudományos munkásságot kifejtő tanító, illetve tanár 1574—84 között lehetett borsodi senior. Feltevés-

semiben csak megerősít Révész Kálmán püspök ur azon szíves közlése, hogy Fegyverneki Izsák 1589-ben mint pataki tanár halt el s így szerinte a mi esperesi névsorunkból törlendő. Szerény feltevésem szerint azonban sem a tanári működésére, sem elhalásának időpontjára vonatkozó adat nem feltétlenül bizonyítja azt, hogy ő előbb ne lehetett volna borsodi senior; csak azt, hogy 1592-ben vagy körül, mint D. E. P. írja, már nem. Ha pedig e feltevés ellen az volna az ellenvetés, hogy borsodi seniorságból nem ment volna el pataki professorságra: én azt is meg tudom érteni az ő tudomány iránti vonzalmából, melynek kielégítésére már akkor is több tér kínálkozhatott Patakon, mint vidéken, meg abból is, hogy a borsodi vidék már ekkor a török zsaklatás alá esván, ahol a muzsáknak el kell hallgatniok, az ilyen helyről az ilyen tudománykedvelő ember, ha alkalom nyílik, szívesen menekül esendesebb tájakra, Vagy ha ezt a kombinációt elcjtjük, ott egy másik, hogy t. i. Fegyverneki Izsák a senior. az előbbinek lehet a fia, ki Tholnay Vince után 1598 és 1607 között lehetett esperes, mely utóbbi dátumot szerepelteti D. E. P. a következő senior működése kezdőpontjául, mely két terminus között egész szépen megtér a Fegyverneki Izsák seniorsága is.

6. Ungvári András senior 1607. D. E. P. szerint lelkészkedésének helye ismeretlen. Neve a vizitacionális jegyzőkönyvekben többször előfordul, mint társvizitátoré, de lelkészkedésének helye itt sines sehol megemlítve. Borovszky S. 1596-tól miskolci papnak állítja. Tekintélyes pap lehetett, mert már a nagy szervező esperesnek, Tholnay Vincének ő volt az állandó vizitátor társa.

7. F. Nagytállyai Tamás szikszói pap 1613 február 8. (Mihalik: Ötvösök 235. l.) Akire vonatkozólag vizitacionális jegyzőkönyvünkben a következő bejegyzés olvasható: „Redintegrátum Annó 1608 visitantibus Thoma Fabritio a Nagy Thallia et R. Benedicto Zegedi.” Az 1596-iki vizitáció még Kazán találja mint lelkészt.

8. Sámsondy János miskolci lelkész senior 1620 körül, de inkább előtt, mert már

9. 1620—35-ig Szegedy Benedek szentpéteri lelkész a senior. Nagytudományu és széles körben elismert tekintélyű ember, kire még évek multán is hivatkoznak az egyes egyházakban, hogy idvezült Szegedy Benedek uram ezt és ezt, így és így rendelte.

10. 11. 12. A következő seniorokról D. E. P. így ír: Geleji Gáspár szikszói lelkész 1637—38. Maklár (Márton) Mihály miskolci és Jánossy Bálint szikszói lelkészek seniorok az 1640-es években. Ezeknek szolgálati ideje következőleg tisztázható: Geleji Gáspár még 1643-ban

is vizitálván, mint esperes, így ő 1636—43-ig lehetett esperes. Fáradhatatlan, az aprólékosságig gondos fő, ki számtalan helyen tett helyesbítő, kiigazító, vagy bővítő bejegyzést az előbbi vizitációk beírásán. Jellegzetes írását, ahol nines is ott a neve, feltétlen bizonyossággal meg lehet mindenütt ismerni.

A következő senior helyes néven Maklári Zobor Márton, ki 1639-ben már miskolci pap, mit onnan tudunk, hogy Miskolc város jegyzőkönyve szerint ekkor vett egy pincét az Avason egy hordó lőréeért. Esperes lehetett 1643—49-ig, mert 1649-ben már utódja, Jánossy Bálint vizitál, mint esperes Sziliczén.

Jánossy Bálint még 1655-ben is vizitál, de 1656-ban már más s így az ő esperessége idejét 1649—55 közzé kell tennünk. Jánossy is éber és szorgalmas főpásztor, kinek szintén sok bejegyzése lelhető fel a vizitacionális jegyzőkönyvekben.

13. A következő senior D. E. P. szerint Szentlászlay János miskolci lelkész-senior 1658 körül. A vizitacionális jegyzőkönyv szerint 1656-ban kezd vizitálni Szendrőn, de a keresztnéve úgy itt, mint egy miskolci deputációban felvett jegyzőkönyvben nem János, hanem Basilius, tehát Balázs s mivel 1665-ben már nem ő vizitál: szolgálati ideje 1656—65-ig terjedhet. Mint miskolci lelkész két jegyzőkönyv bizonyossága szerint is nagy eréllyel védelmezte s jobb állapotba is helyezte a miskolci lelkészi állás anyagi ügyeit, amiből jóhiszeműleg következtethetjük, hogy mint esperes is ily erőskezű vezére volt tractusának. Érdekes egy 1657-ből maradt sajátkezű aláírása, ahol „senior Ecclárum in Comittibus Borsod, Gömör, Heves, Zemplén etc.”-nak írja magát.

14. Szalótyi Mihály szentpéteri lelkész-senior 1665 körül. Tényleg a vizitacionális jegyzőkönyv szerint 1665-ben vizitál, egyebet mást nem lehet róla megállapítani; 1669-ben már szegligeti lelkész.

15. Batzoni András szikszói lelkész senior 1674 körül és

16. Kaposy István rimaszombati lelkész senior 1678 körül. — Neveiket a vizitacionális jegyzőkönyvben sehol nem találjuk mint esperesekét. Igaz, hogy azok az idők, melyekre az ő esperességük esik, nem is voltak alkalmasak a vizitálásra.

17. Harsányi István rimaszombati lelkész „confessor Christi et vir magni in hac diocoesi nominis,” róla sines említés, vagy bejegyzés, csupán a rimaszombati egyház 1668 szeptember 12-én történt vizitálása alkalmával annyi, hogy ekkor az egyház lelkészei: Stephanus Kaposy, a fentebbi senior és Stephanus Harsányi. Vallásáért, egyházáért s ezekhez való hűségéért viselt némes, de szenvedésteljes sorsát a magyar prot.

egyh. történetből ismerjük; t. i. ő is a gályarabságra hurcolt marttyrok között volt. Tudománya és másnemű érdemei mellett bizonyára eme hitvalló sors is hozzájárult ahhoz, hogy 1682—90 között a tractus a seniori diszes hivatallal tüntette ki. Révész Kálmán püspök ur közlése szerint azonban nem volt senior.

18. Sziráki István szendrői lelkész 1690 körül. Annyit tudunk a működéséről, hogy jegyzőkönyvünk szerint 1692—93-ban vizitált. A politikai vármegye előtt esuf pere volt, de abból sikerült magát teljesen tisztázni. Az 1692-iki Kupán tartott generális gyűlésen „inspector fratrum” névvel neveztetik.

19. Utána következett D. E. P. szerint Köpeczi Balázs miskolci lelkész. „Confessor Christi”, szolgálati idejének jelzése nélkül. Ha csakugyan volt senior: akkor 1693—96 közt lehetett, de jegyzőkönyvünkben semmi adat nincs róla. Révész Kálmán püspök ur közlése szerint consenior volt.

20. Pápai János rimaszombati lelkész senior 1696-tól mh. 1706-ban. Szolgálatának kezdő éve elfogadható, mert bár jegyzőkönyvünkben az 1698-iki vizitációban találjuk a nevét, mint inspectorét a radistyáni egyház vizitálása alkalmával, de efelől már valamivel korábban is megkezdhetette hivatalát. Szolgálati ideje azonban nem igen 1706-ig tartott, mert 1705-ben már

21. Ováry János miskolci lelkész szerepel még ugyan csak mint substitutus (helyettes) senior, ki tiszttét 1709-ig viselte, mikor

22. Rimaszombathy Mihály miskolci lelkész választatott utódjává.

Ennyire emlékezik a borsodi esperesek közül D. E. P.-nak 1728-ban nyomtatott „Historia Ref. Ecclaeiae” c. műve. Hiányosnak látszik, valószínűleg az is e névsor. Ő maga is írja hogy „ezen egyházmegye seniorainak nevei közül igen kevés juthatott az én tudomásomra az idők viszontagságai miatt, mindazonáltal amelyeket innen-onnan összegyűjtöttem, hűségesen feljegyzem”.

Rimaszombathy Mihály, mint esperes a jegyzőkönyvben egy 1716-ban tett bejegyzés szerint még megegyezett a hidvégi egyház küldötteivel a teljes pusztulásából ekkor újra épült egyház lelkészi fizetésére nézve és számára lelkészt rendelt. A miskolci egyház jegyzőkönyve szerint 1717-ben halt meg.

23. Valószínűleg ettől az évtől kezdve utóda a seniorságban Szokolyai István szentpéteri lelkész, kiről ugyan a vizitációs jegyzőkönyvben csak 1723-ban található először adat, ahol fratrum seniornak, máshelyütt inspector fratrumnak neveztetik, de viszont 1717—23 között más esperesről nem lévén semmi adatunk és tudomásunk, el

kell fogadnunk az 1717-ik évet az ő seniorsága kezdetéül. Hogy aztán ezt meddig viselte, az a rendelkezésemre álló adatok ellentmondása miatt ismét kétes.

T. i. vizitationális jegyzőkönyvünkben Szokolyai I. 1732. február 12-én van utólszor „Inspector Ven. Diocoéseós Borsodiensis“-nek nevezve. A már fentebb említett Balogh Pál-féle visszapillantás szerint pedig 1734-ben Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati lelkész választatott esperessé, aki 1735 január 6-án a tiszáninneri kerület első püspökévé is elválasztatott, de úgy a mi jegyzőkönyvünk, mint más források szerint is ő az esperesi hivatalt is megtartotta püspöksége alatt is és attól csak 1745-ben bekövetkezett halálával vált meg, amikor is az április hó 6-án Boldván tartott egyházmegyei gyűlés a két állás összeférhetetlenségét mondván ki, püspökké Csáji Márton lőn, Borsod-(fő)mör-Tornai esperessé pedig Eőry Filep Pál szentpéteri lelkész választatván, az október 20-án Alatskán tartott gyűlés alkalmával a templomban három öreg assessor kézrátétele mellett a superintendentens által eskettetett fel.

Visszatérve már most Szokolyai István szolgálati idejének tartamára, fentiek dacára is, hogy t. i. mint említém 1734-ben Szentgyörgyi Sámuel választatott esperessé és a következő év elején superintendentenssé: egy, Szuhay B. „Az egyházlátogatás“ c. műve 168 lapján közölt s 1735 XI/25-én a putnoki egyház vizitációja alkalmával felvett jegyzőkönyvnek a feje azt mondja: „Vizationes per eundem Dnum Senioreum Stephanum Szokolyai et supdtem Samuelem Szengyörgyi“, mely tehát Szentgyörgyi Sámuel püspöksége és szerintem ugyanegyidejűleg esperessége idején is Szokolyai Istvánt nevezi esperesnek. Amit csak úgy tudok megérteni, hogy itt generális püspöki vizitatio végeztetvén, hogy a püspök mellett az illető tractus részéről esperes is szerepeljen, mivel a tractusban ezt a tisztet is maga a püspök viselte: pro, vagy helyettes seniori minőségben szerepel itt Szokolyai István, csak nincs ez a jegyzőkönyv címében megkülönböztetőleg kiemelve. Így végeredményben az ő esperesi szolgálati idejét 1717—34-ig terjedő időre teszem.

24-ik esperes volt a fentiek szerint Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati pap, kinek vezérségre hivatott voltát mindennél jobban jellemzi az a tény, hogy csaknem egyidejűleg a tiszáninneri kerület első püspökévé is elválasztatott. Warga L. szerint új egyházlátogatási punktumokat szerkesztett és a stóla ügyben s más kérdésekben erős torzsalkodása volt a világi elemmel.

25. Őt az esperesi székhely Eőri Filep Pál szentpéteri lelkész követte 1745—73-ig, ki 1755—59 között sorra látogatta a tractus

összes egyházait s mindegyiknek az állapotáról kimerítő részletes jegyzőkönyvet vététt fel.

26. Lébó István bábonyi lelkész 1773-tól 80-ig, amikor is előre-gedvén, mellé pro-seniorrá, majd 1781-ben történt elhunytá után rendes seniorrá választatott,

27. Szathmáry Paxi Ábrahám mezőkeresztesi lelkész és viselte azt 1789-ben történt püspökké választatásáig, aki után következett az egyesült egyházmegye utolsó espereseként

28. 1789-ben Szentkirályszabadjai Szőke Ferenc rimaszombati lelkész, ezen egyháznak a szabad vallásgyakorlat visszanyerése után halottaiból új életre keltője, gondviselészerű regenerátora, kit itteni rövid idei, de nagy eredményű lelkészi működése juttatott korán az esperesi székbe. Az 1799-iki szétválás után ő minden választás nélkül megmaradt a gömöri egyházmegye esperesének és viselte azt 1806-ig. A gömöri egyházmegye jegyzőkönyve ezeket írja róla: „Szigoru, pontos nagytudományu tevékeny esperes. Székfoglaló beszéde, a Losonczy László gömöri koadiutor halála alkalmával a koadiutorság keletkezését és történetét felölelő emlékbeszéde, az 1800. évi helyosztó gyűlés megnyitó beszéde, az egyházlátogatás reformjára az egyház és iskola igazgatására, papi és tanítói helyosztás és ezek visszasságainak rendezésére beadott javaslatai széles látköréről, tudományáról és kiváló buzgalmáról tanuskodnak, ki korának igazi vezér embere volt“.

Az önálló alsóborsodi egyházmegye esperesei a következők valának:

1. Vécsey Zsigmond mezőkeresztesi lelkész, ki a kezdet nehézségein böles tapintattal és kellő hozzáértéssel vezette át a tractus hajóját, de az egyházközsége részéről tapasztalt állandó kiesínyes bosszantások és surlódások miatt két évi hivatalviselés után itt hagyta az egyházmegyét és visszament régebbi szolgálati helyére Szikszóra első papnak.

2. Utána Kérészy István eszérépfalui predikátor választatott lelkészi vezérül, kinek köztiszteletben álló voltára jellemző, hogy bár semmi módon nem akarta elvállalni az esperességet, arra való hivatkozással, hogy rendkívül nagyot hall s nem képes kellő figyelemmel kísérni az egyházmegyei és kerületi gyűlésen a tanácskozás menetét: a tractus e nyomós indok előtt sem deferált s úgy határozott, hogy a kerületi gyűlésen üljön mellé egy assessor és tájékoztassa azokról, amiket esetleg nem ért az ott történetekből. Ő 1809-ben elhalván, következett utána

3. Toót András miskolci lelkész, egyike azon tekintélyes assessoroknak, kik már a régi nagy egyházmegyében assessori tisztet viseltek. Az ő 1817-ben történt elhunytá után

4. Szathmáry Paxi József ugyanesak miskolci lelkész lépett örökébe a fentebb említett Ábrahám püspök lelkésznek a fia, igazi ároni család tagja lefelé és felfelé számítva egyaránt. Ő csak három évig viselte az esperesi hivatalt, mert 1820-ban az előregedett Őri Filep Gábor mellé coadiutor superintendenssé, majd ennek 1822-ben történt elhunytával rendes püspökké választatott.

5. Az így megüresedett esperesi szék 1820-ban Igaz Sámuel miskolci lelkészben talált gazdát, ki már a régi egyesült egyházmegyének is tekintélyes nótáriusa volt, ki azonban már nagyon idős korában kerülván az esperesi székbe, 1826-ban már proseniort kellett mellé állítani,

6. Váradi Pál átányi lelkész személyében, aki igaz Sámuelnek 1830-ban történt elhunytával rendes esperessé választatott és tisztét folytatta 1842-ben bekövetkezett haláláig. Képzett tudományos fő, ki mint késmárki lyceumi tanár választatott Vay József egyházkerületi főgondnok ajánlatára először bábonyi lelkésszé; e mellett önálló gondolkodású s önállóan járni szerető ember, akinek épen ebből folyólag többször volt surlódása elnöktársával Motsáry Pál gondnokkal, ki szintén erősen örködött az őt illető jogok felett s megkövetelte, hogy elnöktársa még a kisebb jelentőségű dolgokban se intézkedjék az ő tudta és beleegyezése nélkül.

7. Utána páratlan egyhangúsággal Apostol Pál miskolci lelkész a későbbi püspök választatott esperessé, de ő a reá ruházandó tisztséget semmi módon el nem fogadván, helyette

Fekete István miskolci lelkész választatott el 25 szavazattal a Bornemissza Kovács Pál keresztesi lelkész 24 szavazatával szemben. 1843—1856 III/11-ig vitte hivatalát, amikor is 72 éves korában állásáról lemondván, egy hónap múlva befejezte áldásos életét. Ő hozta gyakorlatba az egyházmegyei gyűlésen a rendszeres összefoglaló esperesi jelentések, beszámolók tételét. Utána másfél évig, mint helyettes esperes a nagytudású és erélyű Csesznok József noszvaji lelkész vezette a tractus ügyeit, de rendes esperessé

8. Édes Albert tiszatárjáni lelkész választatott a Csesznok 21 szavazatával szemben. A mellőzött Csesznok mindennemű egyházmegyei tisztségéről lemondván: a közszerepléstől teljesen visszavonult s oly mélyen sértve érezte magát, hogy az épen Noszvajra került egyházmegyei gyűlésbe be sem ment. Az egyházmegye azután úgy próbálta

kibékíteni, hogy egy a kebeléből kiküldött deputációval hívta meg a gyűlésbe. Édes Albert nagy tudományu és műveltségű pap, kiben e kiváló tulajdonok kellő gyakorlati érzékkel párosultak. Fiatalabb pap korában semminemű egyházmegyei tisztséget nem viselt, egész őszintén kijelentvén, hogy minden szabad idejét okszerű gazdálkodásra és vagyoni helyzetének kellő megalapozására kívánja fordítani és csak majd ha a nyugodt, biztos, gondnélküli megélhetés biztosítva lesz: akkor lesz hajlandó erejét és idejét közélokra áldozni. Amikor e vasakaratu ember ezt az állapotot elérte: akkor aztán már szívesen áldozta lelke kineseit a köz javára, mint író, esperes és országgyűlési képviselő. Kiváló gyakorlati érzékét jellemzi ama ténye is, hogy az egyházakat a gyűléstartás sokszor felpanaszolt gondjaitól mentesíteni kívánta oly módon, hogy alapítványt tett azon kikötéssel, hogy a gyűlés tartás költségei annak kamataiból fedeztessenek. Nemes szándéka jó hosszú időn át teljesítette tett is, t. i. a tavaszi egyházmegyei gyűlés közebedjének költségét az ő alapítványának kamata fedezte minden éven, míg a háboru utáni devalváció az alapítvány értékét tönkre nem tette. Hat évi esperesség után öregségére való hivatkozással visszavonulván,

9. Orbán Mihály tiszánánai lelkész lett az esperesi székből az utódja, kinek közkedvelt voltára jellemző fényt vet az, hogy nem kisebb ember volt az ellenfele, mint Kun Bertalan s mégis 25 szavazatot nyert a Kun Bertalan 11 szavazatával szemben, pedig Kun Bertalan már ekkor pályája magaslata felé közelgett, hiszen pár év múlva püspökké lett. Azonban Orbán Mihály hivatalát csak három éven át viselhette, mert szélütés következtében elbetegesedett s bár az egyházmegye a gyógyulás reményében egy évig nem fogadta el a lemondását, de amikor állapota végleg reménytelenné vált, 1866-ban betöltötte helyét

10. Prágay Lajos maklári lelkésszel, ki az eddigi alsóborsodi esperesek közt leghosszabb ideig, 16 éven át, tehát 1882-ig viselte a kormánypálciát. Szintén nagytekintélyű ember, ki esperesi állása mellett a pataki főiskola algondnoki tisztét is viselte s kinek a nevéhez fűződik sok egyéb érdemén kívül az egri egyház reorganizálása és templomának megépítése.

11. Utána Bornemissza Kovács József mezőkeresztesi lelkész következett, 1882—94, kit úgy esperesi jelentései, mint intézkedései, tettei az alsóborsodi egyházmegye kiválóbbnál, kiválóbb esperesei közt is a legelső helyre emelnek. Az ő nevéhez fűződik az egyházmegyei özvegy árvagyámtár eszméjének a felvetése és 100 forint

alapítvánnyal alapjának a megvetése is. Tisztétól 1894-ben önként visszavonulván, méltó utódja lett

12. Tóth Dániel miskolci lelkész 1894—1903, pátriárkális egy-szerűségű, nagy ügybuzgalmu, írásaiban őszinte és kemény modoru, az ősrégi seniorokra emlékeztető általánosan kedvelt és tisztelt alakja megyéjének. Ő is hanyatlott erői érzetében, önként válván meg állá-sától, Kérészy Barna tiszánánai lelkésszel szemben 3-szori szavazás és kemény küzdelem után

13. Nagy Ignác miskolci lelkész nyerte el a vezéri pálcát és vi-selte azt mint előkelő, sima választékos modoru és ékes szavu esperes 1903—1909-ig.

14. Az ő elhunytá után csaknem harmónikus egyöntetűséggel dr. Tüdös István miskolci lelkész választatott esperessé s viselte tisztét 1910—14-ig, amikor a közbizalom a magyar kálvinista papot érhető legmagasabb méltósággal, a püspökséggel tisztelte meg. Az ő hatalmas egyéniségének méltatása épen ez oknál fogva más keretek közé tarto-zik, nem az esperesi gárdáéba, de itt is leszögezhetünk annyit, hogy négy évig tartó esperessége alatt is maradandó és emlékezetes nyo-mokat hagyott és dolgokat végzett egyházmegyénkben.

15. Utóda az esperességben Bodolay István mezőesáti lelkész lett. A pedáns és puritán kálvinista pap s a rendszerető, örökké munkálkodó ember élő mintaképe 1914—17, ki azonban három évi hivataloskodás után épen 10 éves tisztujítás következtén, visszavonhatalanul lemon-dott s utána a közbizalom

16. Tóth Béla miskolci lelkészt ültette az esperesi székébe 1917—22, kinek általánosan szeretett és becsült voltára mint jellemző tényrt emli-tem meg, hogy amikor néhány évvel ezelőtt főjegyzővé választatott, az összes szavazatok reá estek, ami 100 esztendő alatt csak egyszer tör-tént meg ezenkívül. Hivataloskodása a nagy országos összeomlás idejére esett, mely időszak csak a napról-napra való élésnek, tengődésnek, de nem a kezdeményezésnek, vagy alkotásnak ideje volt; amikor pedig egy jobb, nyugodtabb korszak jelei kezdtek feltűnedezni; hirtelenül, vá-ratlanul kidőlt az élők sorából.

17. Váratlanul, megdöbbenő hirtelenséggel megüresedett állásába Farkas István miskolci lelkészt emelte a közbizalom, 1923-ban, kinek működéséről mi, kortársai és közeli munkatársai nem mondhatunk még ítéletet; csak utalok esperesi programbeszédének élete minden lépé-sében valószínűsített vezérmotívumára: „aki közületek első akar lenni: le-gyen a ti szolgátok“.

E 17 esperes közül 9 miskolci, 8 vidéki lelkész. A lefolyt 125 évből

a 17 esperesre átlag csak hét és fél év jut, aminek az oka részben az, hogy az esperesek némelyike püspöki székbbe lépett elő, de legnagyobb részben az, hogy senior nevükhöz illően egész a legujabb időkg szinte hagyományos szokás volt, hogy a 60 év innenső oldalán alig kerülhetett valaki az esperesi székbbe.

Fény nevökre, áldás emlékökre a kidölt nemeseknek! Hir, szerenese koszoruzza életét a két még élőnek!

VII.

Az egyházmegye gondnokairól

Egyházmegyei gondnokokról tulajdonképen csak a budai zsinat kánonainak életbe lépte óta beszélhetünk, mert a világi elemnek a lelkeszi státusszal való egyenjogúsága, az egyházkormányzásban való egyenlő részesedése, az egyetemes papság elvére helyezkedve, ekkor mondatott ki hivatalosan és lett részletesen szabályozva. Az 1734-ik évben ugyan királyi rendeletre szerveztetett már egyházkerületi főgondnoki állás s e főgondnok mellé, amint azt Szőke Ferenc esperes 1798-ban Losonezy László koadiutor kurátor felett tartott emlékbeszédében elmagyarázza, az egyházmegyéből koadiutor, vagy segédgondnokok választattak, mely címen nevezték őket egész az 1881. évi zsinatig. Ezek a koadiutor kurátorok azonban a budai zsinatig nem az esperes elnök és kormányzó társai voltak, hanem a főkurátornak az egyes vármegyékben levő helyettesei, segédei azért, mert a főkurátornak a kerület minden vármegyéjében nem volt birtoka és befolyása a világi ügyekre; hanem volt az ottani segéd gondnokának, ki esetleg az egyház érdekeit veszélyeztető támadásokra a főkurátor figyelmét felhívta. Tehát a koadiutorság felállítása a védelem szempontjából történt. Csak így érthető, hogy a régi borsod-gömöri seniorátusnak egyszerre állandóan három koadiutora volt. Pl. a szétválás idején Fáy Benedek gömör-tornai, kisesoltói Ragályi Gedeon a felsőborsodi, Négyesi Szepessy József, az alsóborsodi részek védelmére. Hogy azelőtt kik voltak, 1734.-től kezdődőleg: forrás hiányában nem tudom megállapítani. E koadiutor kurátorok a szétváláskor minden választás nélkül az illetékes önálló egyházmegye gondnokaivá lőnek, így a mienk:

1. Négyesi Szepessy József 1799—1820. Buzgó, hűséges, az egyházi ügyek érdekében minden követ megmozgató s kellő sullyal és tekintéllyel bíró egyén.

2. Botsári Motsáry Pál 1820—35. Nagy talentumu, befolyásu és cselekedeteiből érezhetőleg duszgazdag s gavallér világi ur, ki mindig könnyedén intézte el a tractus ügyeit akár Borsod, akár Heves vármegye hatóságaival, sőt az egri érsekkel is. Duszgazdagságát és bőkezű gavallériáját abból kombinálom, hogy gondnoksága alatt többször volt

egyházmegyei gyűlés az ő andornaki kuriájában, mint az összes többi községekben együtt. Sőt egy alkalommal az egyházkerületi gyűlést is vendégül hívta és látta. Az egyházi ügyek iránt buzgó érdeklődésére pedig abból következtek, hogy egy pár alkalommal szemrehányólag jelentette az egyházmegyei gyűlésnek, hogy az esperes egynémely elintéztést igénylő közérdekű ügyet az ő tudta és beleegyezése nélkül intézett el.

3. Szathmári Király József 1836—45. Kedvelt, közszeretethen álló világi vezér, ki azonban 1845-ben minden okadatolás, vagy magyarázat nélkül hirtelen visszavonult s az egyházmegye minden szíves marasztása dacára sem vonta vissza lemondását.

4. Tolesvai Nagy Gedeon. 1845—63-ig. Ki egyháza iránti folytonos odaadó munkássága és áldozatkészsége által tette nevét emlékeztetessé. Pedig a mult század legnehezebb időszakában tartotta kezében az egyházmegye kormányrudját, de ugy a 48—49-es idők forrongó felárlángolásai, mint az azt követő elnyomatás korában mindig higgadt bölcseséggel találta el és jelölte ki a helyes irányt.

5. Id. Szathmáry Király Pál. 1863—78-ig. Vármegyénk azon időben legtekintélyesebb és leghatalmasabb egyénisége, kinek elismert nagyságát a Vay-család is honorálta azzal, hogy a zsolcai egyház főkurátorságával is őt tisztelték meg, amelyet pedig ameddig az írásos nyomok visszavezetnek, 1739-től mindig Vay viselt.

6. Báró Vay Béla a legnemesebb, minden szép és jó iránt egyaránt fogékonyszívű főúr mintaképe 1878—93-ig, amikor a tiszáninneni egyházkerület szőlította el a főgondnoki méltóságba.

7. Lengyel Sámuel 1894—96.

8. Báró Vay Elemér 1897—1925. Ki tehát leghosszabb időt töltött a gondnoki széken, de akinek ettől való testi gyengése miatt történt elválásával talán örökre elszakadt az az aranyfonál, mely az alsóborsodi egyházmegyét a Vay-családdal, mintegy 200 év óta összefűzve tartja.

Ha hivatalosan, kánonszerűleg csak a budai zsinat vette is be a világi rendet az egyházalkotmány sáncái közé: azért addig is hozzá voltak ők ahhoz fűzve, növe, forrva s ha hivatalosan nem gyakorolhattak is befolyást annak életmenetére, bizony csak az ő árnyékukban meghuzódva nőtt, fejlődött ennek életfája a reformáció kezdetétől fogva. S annál nagyobb hódolat és elismerés illeti őket, hogy ezt az oltalmat adó védő sátort a hivatalos ügyek intézéséből való kirekesztettségök idején is mindenkor teljes odaadással szolgáltatták. E nemes és igaz embereinknek emléke és neve legyen áldott.

VIII.

Az egyházmegyei gyűlés helye, ideje és tárgyai

Az ősrégi egyházmegyében a gyűlések vándorgyűlések voltak s helyük többnyire a nagy egyházmegye közepe táján fekvő valamely község volt. E gyűlések tárgyak és alkotó tagjaik szerint különböző jellegűek: u. m. 1. Generális synodus, melyet, ha csak politikai okok nem akadályozták, különösen az 1648-ban történt szorosabb cooperatióba lépés után a tiszáninneni rész négy egyházmegyéjéből hívtak össze és felváltva tartottak a négy egyházmegye területén. Mint ilyenekre a vizitationális jegyzőkönyvekben utalás és hivatkozás található a következőkre: Szentpéter 1663 febr. 4., Szikszó 1655 március 17. és 1705 márc. 1-3, Miskolc 1679 február 9. Ha és amikor gátló körülmények miatt nem lehetett a többi egyházmegyével összejönni közös synódusra, olyankor az egyházmegye maga tartott generális synódust, vagy más néven congregatiót s mint ilyenekre történik utalás 1639 szeptember 6 Szikszón, 1648 Rimaszombatban, 1692-ben Kupán. Ezeken kívül többnek is kellett lenni, sőt bizonyos is hogy volt, csak a mi forrásunknak, a vizitationális jegyzőkönyvnek, csupán ezekre volt szüksége hivatkozni egy s más véletlenül felmerült ügy elintézésénél. Pl. feltétlenül kellett a XVII-ik század első évtizedében is lenni egy direct Borsod-Gömör-Kishonti synodusnak, mely az ezeitőben létrejött u. n. „Borsod-Gömör-Kishonti ezikkek“ e. törvénykönyvet vagy szabályzatot megalkotta. E cikkeket a történetírók általában a XVI-ik század végéről datálják, azonban tévesen, mert teljesen logikus Zoványi Jenőnek e kérdéshez fűzött következő tárgyi magyarázata: „Későbbi eredetre mutat az a körülmény is, miszerint a X-ik pontban azt mondja ki, hogy elsőben a Batizi, azután a Sidérius kátéját kell tanítani.“ Az utóbbi mű ugyanis először 1597-ben jelenvén meg, három évnél bizonyára több időnek kellett eltelnie, míg oly általános népszerűséghez juthatott, hogy egy szerzőjével

közvetlen összeköttetésben nem álló papi testület még pedagógiai tekintetben is annyira kiismerje, hogy a népiskolai tanításban az őt megillető helyet ily határozottan megszabja.“ Feltevésünk szerint e szabályzat a XVII-ik század első évtizedében jött létre.

II. Partiális, vagy particuláris congregációk a tulajdonképeni egyházmegyei gyűlések. Ilyenekről tudunk a régi időkből: Szikszó 1636 és 1768, Szentpéter 1669 III/10., 1759, 1760—65—67—68, 1771, 75, Alaeska 1745 X/20, Boldva 1745 IV/6, Böcs 1754 és 1774, Csaba 1772, Nemesbikk 1771, Vámos 1757 és 1770, Ecseg 1761, 62 és 1785, Borsod 1757, Bánhorvát 1755, Parasznia 1755 és 1774, Onga 1754, Disznóshorvát 1751, Sajókeresztur 1765, Kazinecz 1753, Radistyan 1752, Szirma 1780.

III. Ezeken kívül tartottak ugynevezett „Deputatio Ecclesiastica“ című gyűléseket, melyek közül csak egynek van birtokunkban a jegyzőkönyvi kivonata, amelynek bizonyága szerint ez a papi assessorokból összeállított intéző bizottság féle, de egyben időszaki bíróság is volt.

Hogy bármelyik gyűlésnek milyen volt a teljes lefolyása, tárgysorozata, mivel az 1799-iki szétválásig egyetlen egy gyűlésnek a jegyzőkönyve sem maradt reánk teljes egészében: ennél fogva ezt nevezett időpontig a mi egyházmegyénkről megállapítani nem tudom. Más egyházvidékekről azonban maradván fel jegyzőkönyvek, valószínűleg a mi egyházmegyénk is hasonló rendszer szerint működén, analogice megállapíthatjuk a következőket: A generális synodus az illető kerület, vagy egyházvidék számára a legfőbb törvényhozó és kormányzó testület volt, melynek minden évben össze kellett legalább egyszer ülnie. A synodusnak az összes lelkészek tagjai voltak, az azon való megjelenés kötelező volt, úgy, hogy pl. már a felső-magyarországi cikkek 3. frt. birságot szabnak zsinatról ok nélkül elmaradó lelkészre. Tagjai voltak továbbá a tanítók is, de valószínűleg a papokénál szűkebb hatáskörrel. A világiak azonban csak mint hallgatók vehettek részt úgy a zsinaton, mint más jellegű egyházi gyűléseken s csak közvetve gyakorolhattak befolyást azoknak a határozataira. Azonban könnyen elgondolhatjuk, hogy amikor az összejöveleket rendszerint az ő birtokaikon és védelmük alatt tartották: látszólagos kizártságuk mellett is mindig meg volt az ő befolyásuk az ügyek menetére, mely alól a papság ha akarta, sem vonhatta ki magát. De nem is akarta. Mint ezzel ellentétes papistikus irányzatot csupán a Sinai-féle esetet ismerjük a tiszántúli egyházkerület életéből.

A vándorgyűléseket aztán átvette és ősszel—tavasszal így tartotta

az új egyházmegye is és pedig kezdetben meghívás útján, később pedig az elnökség jelölte ki a helyet. Az elnökség részéről való kijelölést is bizonyára az illető egyházak részéről való meghívás előzte meg, mert pl. 1840-ben elhatározta az egyházmegye, hogy miután a lefolyt 42 év alatt az egyházmegye minden községében volt már gyűlés, egyedül csak Ároktőn nem, legyen már egyszer ott is és 1842-re oda tűzték ki. Amiből az olvasható ki, hogy Ároktő nem előzékenykedett a gyűlés meginvitálását illetőleg, sőt alázatosan és állhatatosan hallgatott, míg aztán egyszer ráolvasták a szentenciát. Az elnöki kijelölést néha a kényszerű viszonyok is befolyásolták; pl. 1808-ban „jönak ítéltetett, hogy a széna szűk voltának tekintetéből ez évi tavaszi gyűlésünk Szederkényben tartasson“.

Ezenkívül egyes világi emberek házánál is tartatott több alkalommal gyűlés, még olyan helyeken is, ahol abban az időben nem volt s ma sínes anyae gyházunk, u. m. Négyesen, Négyesi Szepessy József gondnok, Andornakon Botsári Moesári Pál gondnok, Mezőnyéken Négyesi Szepessy László, Tenken Ragyolezi Csoma Zsigmond, Egerlövön Sóvári Soós János és Plattthy Imre, Miskolcon Szathmáry Király József, Alsózsoltán báró Vay Lajos, Felsőzsoltán Szathmári Király Pál, Szárazbőn Papszász György ur rezidenciális házaiknál.

A vándorgyűlések életben voltak 1880-ig, csupán 1849-ben nem volt gyűlés, bizonyosan a szabadságharcral együtt járó viszontagságos idők miatt és az 1864-iki tavaszi gyűlés tartatott Miskolcon, kinek-kinek saját költségén „a nyomasztó, sőt inséges időben nem akarván egyházmegyei székünk egyes egyházakat a gyűléstartással terhelni.“ 1881-ben aztán az őszi gyűlés állandósíttatott Miskolcon, a tavaszi pedig maradt vándorgyűlésnek s ez tartott 1906-ig, amikor megese réltetett, t. i. a tavaszi állandósíttatott Miskolcon, hogy az egész télen át fűtetlen s így tavasszal még hideg falusi házak kellemetlenségeitől a delegátusok mentesíttessenek. Ez így tartott 1913-ig, mikor is Cserépfaluban volt az utolsó vándorgyűlés, mert a háboru s az azt követő idők nyomorúságai miatt 1914-től állandóan Miskolcon tartatott minden gyűlés.

A gyűlésekkel járó költségek fedezetéről mindjárt kezdetben, 1801-ben kívánt gondoskodni az egyházmegye, nevezetesen „meghatározatott, hogy a különös gyűlések alkalmatosságával 6, a helyosztó gyűlések alkalmatosságával pedig 9 Rhs. frtok adattassanak segítségül traktusunk kasszájából, mely summának egyharmada a predikátoré, kétharmada az ekklác.“

Természetesen ez az összeg az akkori olcsó körülmények között is

csekélység volt egy gyűlés ellátására, különösen mivel azt az alkalmat úgy látszik az illető község lakosai is lakodalomnak kívánták tekinteni. Legalább is ilyenfélét kell gyanítanunk a következő gyűlés eme határozatából: „Hogy a költség azzal is kisebbittessen, a helybeli emberek közül csak annyi rendeltessen a parókiára, amennyi a szolgálatra elmulthatatlanul szükséges.“

A tetemes költség miatt aztán az ecelák huzódozván az egyházmegyei gyűlés tartásától, az egyházmegye többféle uton-módon próbál ezen segíteni, míg 1820-ban aztán elhatározza, miszerint „tapasztalván, hogy az ecelák a megyei gyűlés befogadásától vonakodnak, ezen teher könnyítésére valamely módról kelletik gondoskodni. Meghatároztatott, hogy ezentul amely ecelában fog tartatni tavaszi megyei gyűlésünk, ugyanazon processusban levő ecelák is mind konkuráljanak a költség és teher hordozásában.“ Így folyt aztán ez a kényszer ellátás sok időn át. Ennek az eliminálásáról kívánt gondoskodni Édes Albert, a kiváló gyakorlati érzékű esperes, amikor életében is, végrendeletileg is alapítványt tett azon célra, hogy annak a kamatai egyházmegyei gyűlések ellátási költségeinek fedezésére fordíttassanak. 1885-től a gyűléstartó egyház 600 koronát kap az egyházmegyei pénztárból, 1906-ban aztán szépen rendeztetett ez a kérdés oly módon, hogy az őszi gyűlés tartására kap az illető egyház az egyházmegyétől 600 koronát, a tavaszi gyűlés alkalmával pedig az Édes Albert-féle gyűléstartási alap kamatából ad az egyházmegye egy közebedét.

Sajnos, a gyűléstartási alapot a devalváció valószínűleg örökre megemésztette, a vándorgyűlés azonban elvben ma is megvan, mert e tárgyban utóljára 1915-ben így nyilatkozott az egyházmegyei gyűlés: „Közyűlés a böcsi egyház ama kérésének, hogy az egyházmegyei gyűlés ne ott tartassék, a háboru okozta nehéz helyzetre való hivatkozással helyt ad ama kijelentése mellett, hogy ez a kivételes engedély jövőre a vándorgyűlés elvét nem érinti.“

Egyházmegyei gyűlés a megalakulás óta következő helyeken és időben tartatott. (Lásd hátul a függelékben.)

Amint az összeállításban látszik, különösen az első félszázadban nem is kettő, hanem 4, 5, 6 gyűlés is volt évente; de meg kell jegyeznem, hogy ebből csak a tavaszi és őszi volt fontos, a többiek csak egy-két sürgős tárgynak az elintézésére, továbbá tavasszal a tavaszi gyűlés helyének és idejének megbeszélésére és év végén pedig a vizitáció beosztása végett az assessorokból álló u. n. kis gyűlés volt.

A gyűlés mindenkor imádkozással kezdődött, melyet ha csak a megjelenésben gátolva nem volt, az esperes mondott. A jegyzőkönyvből úgy

látszik, hogy az egyházmegyei gyűlést jóideig csak az elnökség, a tanácsbírói kar és a jegyző alkották. Legalább is erre mutat az, hogy a jelenlevők közül a jegyzőkönyvben jóideig csak ezek vannak felsorolva, továbbá a gyűlés menetének oly leírása, hogy az assessorátus bevonult az illető paróchia belső szobájába s ide külön szólíttatattak be azok a felek, kiknek az ügye szőnyegre került.

A gyűlések tárgysorozata eleinte egyáltalán nem volt előkészítve. Részint az esperes jelentette, ami előadni valója volt, részint az érdekelt felek csak ott a gyűlésen élőszóval. Sok idő eltelt csak addig is, míg az egyházmegye azt elhatározta, hogy ha valaki valami ügyét tárgyaltatni óhajtja, azt a gyűlést megelőző este a jegyzői karnak írásban adja át, hogy azok azt legalább átolvashassák. Ilyen módon aztán nem volt ritka a három napig tartó gyűlés sem, különösen mivel annak hosszú időn keresztül főtárgya volt a helyosztás, t. i. a lelkészek és tanítók a papmarasztás idején a tavaszi egyházmegyei gyűlés alkalmával helyeztettek el, cseréltettek ki, ami maga gyakran egy napnál is tovább tartott; aztán tárgya volt a segédlelkészeknek és felszentelendő lelkészeknek a gyűlésen való nyilvános vizsgatétele, az assessorok examinálása mellett; aztán az egyházmegyei pénztár állása is ott vizsgáltatott át tételről-tételre. Igaz, hogy nem sok tételből állott. Aztán a visitatio jelentései és mindazon ügyek, melyek ma is az egyházmegyei gyűlés hatáskörébe tartoznak. Az egyházmegyei gyűlés tanácskozási szabályrendelete 1884-ben készítettett s ez 1907-ben bővítettett és módosított.

A gyűlésekről felvett jegyzőkönyvek mind megvannak kézírásban négy nagy kötetbe kötve, 1892-től pedig nyomtatásban 1918-ig, ettől kezdve ismét részint írásban, részint a sárospataki lapok kivonatos lenyomatában.

Mint kiemelkedőbb gyűléseket felemlítem az 1799-iki alakuló tiszakeszi-i gyűlést, továbbá az 1804 július 30-án Hejőpapiban tartott diszgyűlést azon alkalomból, hogy az egyházmegye papságának nesztorja, Marton János ekkor töltötte be lelkészkedésének 50-ik évét s mivel a jegyzőkönyv szerint sem ebben, sem a többi egyházmegyében erre még nem volt eset, az egyházmegye a templomban tartott ünnepélyes isteni tisztelet keretében ünnepelte meg e ritka évfordulót, melynek keretében az ünnepelt agg férfiú is fungált. Azután az 1848 július 20-án Felső-Ábrányban tartott gyűlést, mely már népképviseleti gyűlésnek van nevezve, melynek egyedüli tárgya volt, hogy minden községből az egyetemes község befolyásával választandó két-két követ útján választassák az egész egyházkerületre kiterjeszkedőleg titkos szavazás útján egyházi és világi részről hét-hét, az egyházi és iskolai reformokról

értekezés végett Pestre küldendő megbízott. Azonban, ha nem volt is a gyűlés tárgyául kitűzve, indítványoztatott a gyűlésen az is, hogy a consistoriális rendszer azonnal szüntettessék meg s helyébe a nép bizalmára alapítandó képviseleti rendszer hozassék be azonnal. Sok felszólalás hangzott el az indítvány mellett, azonban az indítvány feletti határozat a böles tapintatu gondnok, Tolesvay Nagy Gedeon javaslatára egyelőre elhalasztatott. Az 1848 szeptember 13-án Csabán tartott gyűlésből azonban az egyházmegye már egy titkos szavazással választott bizottmányt küld ki a képviseleti rendszer tervének kidolgozására s erre az egyházkerületet is felhivta azzal, hogy a készitendő terv az egyházakkal közöltessék s azoknak erre adandó észrevételik bevártnak. A haza sorsának gyászosra fordultával azonban az egyház alkotmányi reformok is letűntek a napirendről.

Kiemelkedő a megszokottak közül az 1867 szeptember 16-án Egerben az imaház felszenteléssel kapcsolatosan tartott ünnepi közgyűlés, melynek nagy jelentőségét eléggé jellemzi Prágay Lajos maklári lelkész esperes s egyben az egeri ekkor még filiális egyház pásztorának történelmi visszapillantásból ez az örömteljes mondat: „Háromszáz év óta ma van Egerben először protestáns templomi istentisztelet.“ Végül 1924 szeptemberében a tiszakeszii 125. évet jubiláló közgyűlés.

Az egyházmegye minden időben lefelé abszolút tekintély, ki ítél és uralkodott az imperiuma alá helyezett részben élők és holtak felett. Kifelé szintén tekintély nemesak nemes erkölcsi testületi jellegénél fogva, hanem azon nagynevű és érdemű világi egyének sulyánál fogva, kik az egyházmegye tanácskozó asztala mellett állandóan sorakoztak s kik vármegyei, vagy országos állásaiknál fogva őket megillető tekintélyöket és hatalmukat készséggel állították az egyházmegye szolgálataiba. Felfelé, felsőbb egyházi hatóságaival szemben mindenkor önérzetes és gerincees, de emellett a lehetőség határáig engedelmes. Azért mondom, hogy a lehetőség határáig, mert egyetlen egyszer volt eset, mikor közvetlen felsőbb hatóságának, az egyházkerületnek beavatkozását visszautasította s annak végrehajtását megtagadta. T. i. az egyházmegye az 1823. évi poroszlói gyűlésen azt a határozatot hozta az érettebb, tapasztaltabb, érdemesebb lelkészek érdekeinek megvédése szempontjából, hogy káplán azon a helyen, ahol szolgál, lelkipásztornak meg nem választható. E határozatot az egyházmegye a kerületre is felterjeszteni határozta, a többi egyházmegyékre való kiterjesztés végett is. Az esperes, Igaz Sámuel, körlevélileg tudatta is ezt minden illetékes tényezővel, mint az egyházkerület határozatát. Épen ekkor történt Miskolcon egy lelkészválasztás s az egyház megválasztott egy ott szolgáló segéd-

lelkészt az esperes és püspök elnöklete és beleegyezése mellett. Az egyházmegye, mivel Miskolc különben is szeretett privilégiumot élvezni, éktelen haragra gerjedt s a megválasztott lelkésztől a fenti határozatra való hivatkozással a beerősítést megtagadta. Az egyházkerület azonban elrendelte, hogy az egyházmegye Szegő Tamást erősítse be, mert a kerület a hivatkozott határozatot sohasem hozta, se nem látta, se meg nem erősítette. S utána néztek a dolognak s kisült, hogy az aggkoru esperes — bár ezt az egyházkerület határozataként kurrentáltatta, de bizony ő ezt az egyházmegyei határozatot felterjeszteni is elfelejtette a kerületre. Az egyházmegye azonban erre azt mondta: „ő erről nem tehet; a saját választási szabályrendeletét nem engedi áthágni s „non coronát“. S mivel a kerület is vitatta a maga jogát és igazát: az egyházmegye kimondta, hogy az ő álláspontjának desavuiálása esetén többé nem küld a kerületre képviselőt s az ügyet a generális conventus elé fellebbezi. Végre is egy békítő bíróság állott a kerület és a megye közé, melynek az egyeztetése folytán az a közös megállapodás jött létre, hogy Szegő Tamás fiui alázatossággal megkéri az egyházmegyét a beerősítésre, valamint az egyházmegye előtt lelkészi vizsgáját leteszi s annakutána az egyházmegye őt beerősíti állásába. A megoldás közben azonban Szegő Tamás hirtelen meghalt, így a kérdés méregfoga kihullt. Az egyházmegye azonban az öreg esperest, kinek feledékenysége okozta az egész vihart, szeliden félretolta a vezetéstől, amennyiben életfogytig meghagyta ugyan esperesnek, de mellé proseniort rendelt az egyházmegye ügyeinek vezetésére.

Önérzetességének és gerinceességének 1856-ban is jelét adta az egyházmegyei gyűlés, amidőn az egyházkerületi közgyűlés az alsóbb fórumok meghallgatása nélkül elhatározta, hogy a sárospataki főiskolában a pályavégzett ifjak közül az akadémiái és gimnáziumi tanárok mellé segédtanárokat alkalmaz: „egyházmegye székünk kimondja, hogy a kérdéses határozat nem szabályszerű lévén, most és jövődre minden ily fontosságú intézkedéseknél előbb az egyházak a megyék útján hallgattassanak ki, s még e tekintetben is ez nem történend, addig a papi és tanári segédek osztályának előadott modorban életbeléptetése általunk érvényesnek nem tartatik.“

Természetesen ez az önérzetesség még inkább megnyilvánult, ha szükség volt rá, kifelé. Így pl. az 50-es évek alatti elnyomási, a prot. egyházalkotmány ellen is irányult megnyirbálási törekvésekkel szemben. A szabadságharc leveretése után egyházmegyei gyűlés csak esászári biztos jelenlétében volt tartható. E biztosok eleinte csak annyit kértek, hogy a gyűlés minden politikai célzástól tartózkodjék s a jegyzőkönyv

egy hiteles példánya részükre kiadassék. Azonban 1855 és 56-ban már az akkori királyi biztos tiltakozik a világi elnökség ellen, azt kívánja, hogy a gyűlésen csak az esperes elnököljön; azonban az egyházmegyei gyűlés bő indokolás mellett kimondja, hogy „az egyházmegyei világi elnökletnek eddigi hatályában leendő sértetlen megmaradásához annyival is inkább állhatatosan ragaszkodik, mivel ez a protestantizmus nélkülözhetelen feltételeképen tekinthető s presbiteri kormányzati rendszerünknek egyedüli sarkköve.” Ép ily erőlyesen visszautasította 1854-ben az egyházmegye a császári kormánynak azon felhívását, mely a statisztikai adatoknak német nyelven való beszołgáltatását rendelte el: azzal az irónikus indokolással, hogy „nichts deutsch“, mi nem tudunk németül.

Amikor pedig 1856-ban Zsarnay Lajos püspök felhivta az egyházmegyét, hogy nem tudja ugyan, hogy a kerületi gyűlés összehivható lesz-e és ha igen hát mikorra, de azért az egyházmegyék minden eshetőségre elkészölve válasszák meg küldötteiket: az egyházmegye válaszában „minden tisztelettel megkéri a főtiszteletű superintendens urat, hogy semminémű akadályokat is tekintetbe nem vévén, a kerületi közgyűlést az 1790—91. évi XXVI. törvényeikben alapuló presbiteri igazgatási rendszer alakjában tüstént összehívni és megtartani méltóztassék.” Küldötteinek pedig azt az általános utasítást adja, hogy az ősz eredeti 1849-ik év előtti presbiteri igazgatás rendszerétől egy hajszálhíra is el ne távozzanak.

IX.

Az egyházmegye anyagi ügyei, pénztára, pénztárnokai és számvevőszéke

1799-ben az addig egyesült egyházmegye pénztárából Alsóbor-sodnak végkielégítésül 30 rhs. forint jutott. Az összeg csekély voltára való tekintettel gondoskodni kellett az egyházmegye kormányzóinak valamelyes kutfökről, melyekből legalább a legszükségesebb kiadások fedezésére esergedezzen valami. Ilyen kutfökök 1800-ban az egyház-megye a következőket jelölte meg: 1. tisztelendő assessor urak önként való ajánlása; 2. tisztelendő predikátorok esztendőnként való szabad adakozása; 3. az ujonnan beiktatandó tiszteletes ifju atyafiaktól régi szokás és végezéshez képest adattatni szokott egy-egy rhs. frt.; 4. a megye pecsétje alatt kiadattatandó dokumentumokért, extrac-tusokért a taxa. E források azonban elég gyér jövedelmet hoztak, ennél fogva 1822-ben már „esperes bejelenti a tractus kasszájának nyomorult szegénységét és haldoklásra jutását, annak felsegélése módjáról való köz-tanácskozásnak szükséges voltát. Minthogy ekkor-áig csak a predikátoroknak önként való adakozásokból gyűlt valami a tractus kasszájába, a nemes ecelák pedig, melyeknek pedig szintén olyan szükségük van a megyei szék szolgálatjára, mint a predikáto-roknak, semmit sem adtak még mindezideig, erre a végre igazságos-nak és az egyenességgel megegyezőnek találta megyei székünk, hogy amint a többi tractusokban, úgy a miénkben is a nemes ecelák annyit adjanak a tractus előforduló szükségeinek meggyőzésekre, amennyit adnak a predikátorok.” Pedig az egyházmegye tisztviselői, visitátorai mind ingyen fungáltak, csupán a pénztárnok részére állapítottatott meg minden általa bevett forint után 1½ krajcár jutalék és 1804-ben az esperes részére 20 forint káplántartási díj címen. Tehát nem az volt a baj, hogy az adminisztráció költséges lett volna, hanem a be-vétel volt kevés. 1847-ben az egyházmegye már egy bizottságot küld ki, mely az egyházmegyei pénztár jövedelmének fokozására valamely

tervezetet dolgozzon ki, utasításul adván, hogy igyekezzen igazságos kules által a köztelherviselésen alapuló olyan rendszert és tervet készíteni, mely a birtok aránylagos adót lehetőleg megközelítse. Egyik jövedelmi forrásul pedig megjelöltetik az, hogy az ülnökök megválasztásuk alkalmával 5 forintot fizessenek, az elnökök pedig ennek dupláját.

1849-ben pedig még ami kis vagyona volt is a megyének, az is elveszett. Nevezetesen 1850-ben „pénztárnok az egyházmegyén veszett s parancsolatból a polgári hatóságnak beadott 110 ezüst forintra ütő Kossuth Bankjegyekről kiadott nyugtatványt megyei székünknek kézbesítvén: a jobb jövőendő reményében egyházmegyénk levéltárába betétetni rendeltetik.” Így tengett-lengett a pénztár 1884-ig, amikor is minden egyházra 1 frt. évi járulék vettetett egyházmegyei közgazgatás címén, továbbá gyűléstartási költség rovatott ki egyházakra, lelkészekre és tanítókra egyaránt. Ez fenn is maradt a legújabb időkg, míg a háboru utáni devalváció ez összegeket teljesen jelentéktelenné nem tette. Ez összegekhez járult 1909-től a közigazgatási államsegély, melynek igénybevétele óta az egyházmegye minden funkcionáriusát képes volt anyagilag is díjazni. A háboru után azonban ez az államsegély teljesen jelentéktelen összeget képviselvén, 1922-ben kénytelen volt az egyházmegye a buzavalutás járulékra térni át, amikor is az egyházak teherbírási képességek arányában különböző osztályokba sorozottan terheltettek meg. bizonyos mennyiségű buza pénz értékének egyházmegyei közigazgatás címén való befizetésére.

A pénztárnoki tisztelet kezdettől fogva mindenkor egy tanácsbíró viselte. Pénztárnokok voltak: 1. Thorma Mihály noszvaji, 2. Szathmáry Paksy József miskolci, 3. Igaz Sámuel miskolci, 4. Török Sámuel keresztesi, 5. Szentpétery Hodor Pál csáti, 6. Juhász István poroszlói 17 évig, 7. Szeremley Császár Mihály geleji, 8. Csesznok János noszvaji, 9. Tamkó Ferenc keresztesi, 10. Orosz Pál hejőpapii, 11. Horváth Sámuel nemesbikki, 12. Bornemissza Kovács József keresztesi, 13. Kállay Lajos alsószolcsei, 14. Nyilass Sámuel miskolci, 15. Végh György csáti, 16. Édes Ábrahám sályi, 17. Súlyom Gyula csabai, 18. Horváth Bertalan szederkényi, 19. Nagy Ignác miskolci. Ismét Súlyom Gyula csabai, 21. Farkas István miskolci, 22. Román Ernő alsószolcsei lelkészek. Ezen kívül egyideig külön volt gyámintézeti pénzkezelő és pedig Maklár Károly saiókereszturi és Súlyom Lajos ónodi lelkészek személyében.

A pénztárnok fizetése kezdetben, mint fentebb említve volt, 11½

krajeárban állapítottatott meg minden bevett forint után; ez így volt 1864-ig, amikor 3%-ra emeltetett, vagy pedig ha az illetőnek jobban conveniált: 12 forint fix fizetésben. 1867-ben a százalék eltörlésével 20 forint fixumra emeltetett. 1884-ben 50-re, 1900-ban 200 koronára, 1906-ban 300 koronára, 1909-ben a felemelt államsegélyből 600-ra s ennyi maradt állandóan, míg az 1922. évi buza valutás rendezés ezen is változtatott oly módon, hogy a pénztárnok kapja a közigazgatási államsegély 16%-át és 8 métermázsa buza árát a buzavalutás járulékból. A pénztár megvizsgálása rendszeren a tavaszi gyűlésen a plénumban ment végbe jó ideig, de belátván az egyházmegye, hogy ez egyfelől sok időt elvesz, másfelől a pontosságnak is rovására megy, később vagy a gyűlést megelőző délután végezte ezt az assessorátus, vagy a gyűlésből egy ad hoc bizottság küldetett ki ennek egy mellékhelyiségben való lefolytatására s csak ezeknek jelentése terjesztetett az egyházmegyei gyűlés elé. E bizottságok képezték a későbbi számvevő szék embrióját, mely intézmény csak 1884-ben szerveztetett s annak a tagjai végezték később a gondnoki számadások felülvizsgálását is, de rendszeres utasítás csak 1909-ben adatott úgy a számvevőszék munkaköre, tagjai, mint a gondnoki számadások elkészítésére nézve. Számvevőszéki előadók voltak: Dr. Tüdös István, Szalóczy Pál Halászy József, Sólyom Lajos, Pósa Péter, Román Ernő, Kiss Albert, Szabó József. Az előadókat szabályrendelet szerint a számvevőszék választja, a megválasztást csak bejelenti az egyházmegyének.

X.

Lelkészekről

Amint fentebb az egyházmegyével kapcsolatban az esperesről mondtam: ugyanaz a lelkész, az egyházközségre nézve t. i. központi szerv, a szív s amit e nemes szervről ír a költő:

„Azt a kis patakot, mely a szívet hajtja,
Ha egyszer elapad, ki nem pótolhatja
Oceánja vérnek!“

ugyanaz áll a pap és az egyházközség életviszonyára is ma még inkább, de a legrégibb időkben is. Hogy a magyar ref. egyház sok gátló körülmény dacára is rohamosan hódított, országosan elterjedt s évszázadok viharai között is fennmaradt: abból a dicsőségből az oroszlánrész elvitathatatlanul azé a papságé, mely nagy többségében minden időben az apostolok buzgóságával és türéssel, a próféták lelkesületével, a reformátorok elszántságával és bölcsességével s a martýrok áldozatos hűségével állott és forgolódott az anyaszent-egyház oltárai körül.

Mindjárt a reformáció kezdetén a helyett a kath. papság helyett, melynek tudatlanságánál csak mélyre sülyedt erkölestelensége volt nagyobb: átveszi a szerepet egy részint a hazai, részint a külföldi akadémiákon tudományosan képzett s a mintaszerű emberi élet élésében világító oszlopként álló papi státus, melynek egyik igénytelen alakjáról, Dobai Józsefről oly szívrehatóan örökíti meg vizitacionális jegyzőkönyvünk az 1755-ik évről a berzétei hivek vallomástételét: „valaki ő kegyelmét közöttünk nem szereti: az az Isten sem szereti. Mint az Istennek Angyalát: úgy szerettyük őt!“ A hivek ilyen bizonyoságtételét nem provokálhatta csak a szép és ékes szónoklat, az ilyen embereknek lelkipásztoroknak, lelkiatyáknak kellett lenni a szó eszményi értelmében. És azok is voltak! Rendszerint címekben is benne volt a „tudós“ jelző, kik nemesak a theologiai, de más tudományokban is koruk viszonyaihoz mérten a legelőkelőbb helyet érde-

melték ki; fáradhatatlanok, kik a felnőttek oktatása mellett többnyire az iskolás gyermekek tanítását is maguk végezték; ezenfelül hiveik szellemi ügyeinek intézése is jórészen rájuk várt, mint az az 1639-iki poroszlói vizitacionális jegyzőkönyvből gyanítható, mely a rektor fizetését ily módon állapítja meg: „Ha olyan mestert találnak, az, ki levelet írni olvasni emberségesen tud, felét adgyák fizetésbe, az mit az prédikátornak; (dénár 25) ha pedig levélírással, olvasással predikátort kell busítaniok: tehát minden ágytul csak dén. 13.“

Az ilyen életműködést folytatott lelkészi karnak lett is és volt is tekintélye s érdemeiket a jó iránti fogékonysággal bíró fő-fő világiak igyekeztek is méltányolni, pl. Bethlen Gábor fejedelem az ő jogára alatt álló országrész összes ref. papjait nemessé tette. Egyébként a ref. papi státus olyan középhelyen állott a jobbágyi és nemesi rend között. A jobbágyi kötelezettségek sem vonatkoztak rájuk, de a nemesi kiváltságok sem.

Hogy mennyire rajtok fordult meg az egyházközségek léte, vagy nemléte: ennek legjobb bizonyága, hogy az üldözések korában mindig elsősorban papjától igyekeztek megfosztani a gyülekezetet, jól tudván, hogy azzal együtt az éltető szellem száll el belőle s lassan, de biztosan, mint az oldott kéve, fog széthullani. Ez a gondolatmenet idézte a prot. papság fejére a pozsonyi törvényszék ítéletét és a gályarabság borzalmait, melynek a Borsod-Gömör-Kishonti tractus papságából a következők lőnek szenvedő hősei: Kapossy István és Harsányi István rimaszombati, Kálnay Péter putnoki, Otrókési Fóris Ferenc rimaszécsi, Jabloneczai János helyei, Krasznay Mihály keleméri, Huszthy Mihály sajókeszii, Szalóczy Mihály zubogyi, Füleki István naprágyi, Köpeczi Haller Balázs szkárosi, Gömöri Kanta Pál abafalui, Beregszászy István hanvai, Kállai István vályi, Ladmaczi István serkei, Szenpéteri Mangó István simonii, Tatay Sámuel tornaljai, Rimaszombati Kiss János esoltói lelkészek; továbbá Simoni Péter simonii és Veresmarthy Tamás serki rektorok. E névsort Szilágyi Mihály hanvai lelkész gömöri egyházmegyei főjegyző „Emlékeztető jegyzés“ címen jegyezte fel az egyházmegye II. számú protocullumának bevezető lapján, én kiegészítem a következőkkel: A Wargaféle egyháztörténetben e felsoroltak közül nincsen említve Kapossy István, ki azonban mint Harsányi Istvánnak a Sárospataki Ref. Lapok 1926-ik évi évfolyamában megjelent cikksorozatából teljes bizonyossággal megállapítható, valóban gályarab volt; a többi mind megtalálható a Wargaféle műben, sőt hozzájuk jönnek még: Szentkirályi András zsipi, Szendrei György balogi, Thököly István dobó-

ezai, (s nem dobozi) Szentpéteri Márton héthi, Szendrei Márton előbb naprágyi, majd harmaci lelkész, ezeken kívül Harsányi István közlése szerint Beregszászy János szalócezi lelkész volt, mikor 1674-ben Pozsonyba idéztetett.

Tehát 23 lelkész és 2 tanító s mind gömöriek. Hogy nem borsodiak is, ennek nem az az oka, hogy a borsodi lelkészekben is nem lett volna meg a hitükért még szenvedések elhordozására is képessé tevő lelki erő, hanem mert a gyásztized idején Gömör már Habsburg. Borsod pedig még mindig török uralom alatt állt s így a borsodi papságot hiába idézték a pozsonyi törvényszék elé, ők nyugodtan húzódtak meg a másik, emberségesebb ellenség, a török árnyékában.

A fent elsorolt mártýrok közül többnek a neve feltalálható az 1665—69-ig Szalóczy Mihály esperes által és idejében lefolytatott vizitáció jegyzőkönyvében, bár legnagyobb részben még akkor másított szolgáltak, mint 1674-ben. Ezek a következők: Kapossy Istvánt már ez a vizitáció 1665-ben Rimaszombatban találja; Harsányi István 1665-ben még szederkényi, 1668-ban már rimaszombati lelkész. Huszthy Mihály 1665-ben ragályi, Beregszászy István 1668-ban már hanvai, Kállai István 1668-ban már vályi, Ladmóczy István 1668-ban még gicei, Szentpéteri M. István 1665 és 68-ban feledi, 1669-ben perkupai, Rimaszombathy Kiss János 1669-ben rudobányai, Szendrei György 1665-ben még abafalui, 1668-ban már balogi, Thökölyi István 1663-ban dobóczai lelkészek és Simoni Péter 1668-ban már simonii rector. Ezek a vizitációs jegyzőkönyvekből vett adatok csak 10 lelkészt igazolnak a fentebbi 23-ból autentikusan, de látva azt, hogy e 10 közül is hány változtatta állomáshelyét négy év alatt is, éppen úgy az 1669—74 között lefolyt 5 év alatt, vagy idegen egyházmegyéből jött át a többi, vagy ez időköz alatt lett új kezdő lelkész s e két ok miatt nem található meg a nevök az 1665—69 vizitát. jegyzőkönyvben. E dicső emlékezetű mártír papok életéből ami kevés adatot részint a Wurga-féle feljegyzés, részint a Harsányi István által a Sárospataki Ref. Lapokban adott rövid életrajzokból összeszedni tudok, röviden a következőkben közlöm:

1. Kaposi István. (vizitát. jegyzőkönyvünkben Kapossy-nak van írva) 1638 május 15-én subscribált a pataki főiskolában s 1642-ben főiskolai senior volt. Szentpéteri rector, majd rimaszombati pap lőn, ahonnan 1674-ben Pozsonyba citáltatott s nem irván alá a térvények egyikét sem, fej- és jószágvesztésre ítéltetett. Börtönben sanyargatták Pozsonyban és Lipótváron. Mikor 1675-ben 34 társát elvitték gályarabságra, őt mint erőtlen öreg embert egy társával ott-

hagyták Lipótváron, a börtönben, honnan nemsokára kiszabadult és ismét Rimaszombatban folytatta lelkési hivatalát. Esperes is volt. 1678-ban még élt.

2. Harsányi István született 1630-ban s előbb szederkényi, majd rimaszombati lelkész. Iskolai tanulmányait Debrecenben végezte. A pozsonyi törvényszék által elítéltetvén, előbb bebörtönöztetett, majd gályarabságra hurcoltatott. Osztályos társaitól egy ideig Theatében nagy betegen elmaradt, de később utánok vitetett Nápolyba. Kiszabadulása után ismét Rimaszombatban lett lelkész. Kapossy István után az egyházmegye a seniori tisztséggel tüntette ki, 1676 február 11-én szabadult ki, de csak másfél év múlva tért vissza állására, addig Zürichben tartózkodott Heydegger János tanár házában. Arkéképét a zürichi egyetemi könyvtárban Heydegger festette le, erről másolta le Antalfy János és később Barabás Miklós. Zürichben Lavater felszólítására megírta üldöztetésének és fogságának történetét. Nyomtatásban már előbb megjelent egy munkája: „Disputatio Theologica.“ Gróningen 1663. Kéziratban hagyta hátra a magyarországi vallásszabadság elnyomásáról szóló rövid leírását latin nyelven.

3. Füleky István naprágyi lelkész, ki 1666 nov. 6-án írta alá a pataki főiskola törvényeit. Előbb szendrői rektor, majd naprágyi lelkész lön. 1674 április 4-én Pozsonyban fej- és jószágvesztésre ítéltetett s Pozsonyban és Lipótvárban raboskodott, ahonnan barom módjára, nehéz vasba verten társaival együtt Nápoly felé hajtották. Az uton a kísérő katonák paranesnoka, a vad lelkületű Gemanner György kapitány Fülekeyvel különösen kegyetlenül bánt, mert az egykoruk leírása szerint „a fiatal, szép szál férfit erővel katonaruhába akarta Triesztben öltöztetni és spanyol szolgálatba adni; de mert ellenezte, attól kezdve örökös éheztetés, rugdosás, verés lett az osztályrésze, úgy, hogy esonttá és bőrré aszott, mire Kápuába értek s onnan már Nápolyba csak úgy tudott eljutni, hogy karjainál fogva emelték és vonszolták társai. S mikor Nápolyban gályarabul eladták, a szokatlan nagy munkát, a nehéz gályákon való evezést az elgyengült, halálra vált Füleky már nem bírta ki. Két nap múlva teljesen letört. Kórházba vitték s ott a gályarabságra adatás után 5 napra, 1675 május 13-án visszaadta lelkét teremtőjének. Sokat szenvedett testét a messze idegen föld fogadta be. Ott porladt el távol szeretetteitől, édes hazájától, kedves egyházától, mint hitünk mártirja.“ (S. Szabó J.) Emlékére a naprágyi egyház tagjai 1909 szeptember

19-én a templom falába egy emléktáblát állítottak, arany betűkkel iratva rá Füleký István hitvalló lelkészük nevét.

4. Jablonezai János Fülekývel csaknem egyező koru, mert 1665-ben írja alá, mint a felsőbb tudományok hallgatója, a pataki iskola törvényeit, de már előbb is, 1662-től ott tanult. Rimaszombati rektor, majd bejei pap lett s mint ilyet érte a Fülekývel azonos sors, azon különbséggel, hogy ő kibirta a gályarabság szenvedéseit s 1676 február 11-én kiszabadult s 1677-ben hazájába visszatért.

5. Kállay István 1652 február 19-én subscribál Sárospatakon. 1674-ben mint akkor vályi lelkész, fej- és jószágvesztésre ítélték. Börtönben synylódott Pozsonyban és Kapuváron, hol egy évig sanyargatták. Innen Bukkariba vitték, hol ismét 80 napig raboskodott. Szája már rothadásnak indult s ügyvédje közbenjárására mint tehetetlen beteg, kiszabadult, de nem sokkal utóbb, 1676-ban Velenczében elhalt, Beregszász István hamvai predikátornak a rabságból feleségéhez írt levele szerint „mint a környül állások mutatták, méreg miatt.”

6. Köpeczi (Haller) Balázs. Sárospatakon 1663 január 9-én subscribált, azelőtt pedig Debrecenben tanult. Tokaji rektor, majd gömörszékárosi lelkész lett. Semminemű térítvényt alá nem írván, a delegátum judicium által elítéltetett s Pozsonyban, Liptóváron, Komáromban börtönben szenvedett, honnan Nápolyba gályarabságba hureoltatott. 10 hónapig volt gályarab. 1676 február 11-én kiszabadult s 1678-ban hazatért. Hazatérése után élettörténetét részletesebben nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy 1690 körül miskolci lelkész és a tractus conseniora volt.

7. Ladmóczy (Ladmaczi) István 1658 március 18-án írta alá a collegiumi törvényeket Patakon. Előbb miskolci rektor, majd 1668-iki vizitat. jegyzőkönyv szerint ekkor giczai, később a gályarabság idején az egykoru Beregszász István-féle levél és Varga szerint serkei, Harsányi István szerint pedig sziliezei lelkész lön. Pozsonyban elítéltetvén, ugyanott és Sárváron raboskodott, utóbbi helyen egy évig és egy hónapig, majd Triesztben és Bukkariban, onnan 1676-ban kiszabadult. Ezután rövid ideig Velenczében és Zürichben élt, hol Lavater János felszólítására megírta szenvedéseinek és kiszabadulásának történetét. — Kapossy Sámuelnek egy latinnyelvű bölesészeti munkája adatai szerint 1684-ben ismét serki pap volt. 236 lapra terjedő Albuma (Barátaiktól kapott emléksorok) a Nemzeti Muzeum kéziratárában őriztetik.

8. Otrókoesi Főris Ferenc 1667 március 26-án subscribál Sárospatakon. Szatmáron rektor, majd Rimaszéesen pap lett. A pozsonyi törvényszék által elítéltetvén, börtönben synylódott Lipótváron 9 hónapig,

azután gályarabságra jutott, honnan 1676 február 11-én szabadult ki. 1681-ig Zürichben tartózkodott s onnan hazatérvén, ismét rimaszécsi, majd gyöngyösi, később kassai lelkész lett. Gyöngyösön korábbi nagy szenvedései következtében elmezavarba esett és kis leányával a hegyek közt barangolt, Kassán hivatalától felfüggesztették. Rögeszméje volt, hogy ő van hivatva a protestánsok és katolikusok összeegyeztetésére s határozott célja volt a két egyház egyesítése. Kiment Németalföldre és Angliába, hol e tervére vonatkozó munkáit kiadta. De miután terve a hazai protestánsok körében kedvezőtlen fogadtatásra talált, meghasonlott hitfeleivel s 1694-ben áttért a kath. vallásra s hazatérvén, Nagyszombatban nyert jogtanári állást, egyszersmind az esztergomi káptalan levéltárát rendezte. Meghalt 1718-ban. Nagy irodalmi munkásságot fejtett ki, Szinnyey József mintegy 22 munkáját sorolja fel, többek közt: „Furor Bestiae” című művében megírta a gályarabság történetét. „Irrenieum seu Paci consilium pro Unione et concordia ad Frates Protestantess” 1692, mely mint címe mutatja, az előbb említett rögeszméjének akar propagandát csinálni. 1694-ben „A tévelygő juhokról”, 1698-ban „Róma Istennek szent városa” c. megjelent munkái már a kath. mezbe öltözött renegátot mutatják. Kéziratban is több munkája maradt, melyek mind annak a jelei, hogy benne egy, a sok idegizgalmakban lelke egyensúlyát elvesztett kiváló szellemet kell látnunk és sajnálnunk. (Gömör m. monogr.)

9. Rimaszombati Kis János. A mi vizitat. jegyzőkönyvünk a Kis nevet nem jelzi. 1655 november 28-án subseribált Sárospatakon. Kassán volt rektor, az 1669-iki vizitáció pedig Rudobányán találja mint lelkészt; 1774-ben mint esztergomi lelkész idéztetik Pozsonyba, hol elítéltetvén, Kapuváron raboskodott 13 hónapig, majd Bukkariban 1675 októbertől 1676 május 2-ig, amikor kiszabadult, hazatérte után lévai lelkész és egyházmegyei jegyző volt 1688—1711.

10. Sajószentpéteri Márton, ki 1654-ben subseribált Sárospatakon. Harsányi I. szerint mint hetényi lelkész ítéltetett el 1674-ben s hogy én mégis egyházmegyénk kötelékébe sorozom, annak oka az, hogy a Varga-féle E. T.-ben héthi (Putnok mellett) lelkésznek van jelölve. Nem teljesen valószínűtlen a hetényi megállapítás sem, mert mint Komárom vidéki község, ez is Habsburg uralom alatti rész volt; de mivel a gályarabok legnagyobb százaléka gömöri pap volt, továbbá mivel a nevéből gyaníthatólag erre a vidékre való volt, meg hogy a közeli pataki kollégiumból került ki: mindezek alapján a két hely közül valószínűbb a héthi lelkészsége. Pozsonyban két hétig, Lipótváron egy évig sanyar-

gatták börtönben, majd gályarabnak adatott el s 9 hónapi kibeszélhetetlen szenvedésben volt része, 1676 február 11-én szabadult ki.

11. Szalóczy Mihály. 1646 január 29-én irt alá a pataki kollegium törvényeinek. 1665—68 között bizonyos, hogy sajószentpéteri lelkész és esperes volt, mert esztendőkön át vizitálta a tractus egyházait, ez a vizitacionális jegyzőkönyv eredetiben meg van ma is. Az 1669-iki vizitatio már Szegligeten találja mint lelkészt, 1674-ben pedig mint zubogyi pásztor citáltatott Pozsonyba és ítéltetett el. Ugyanott hét hétig, Lipótváron 10 hónapig raboskodott s ugyane sors várt rá Olaszországban is, ahol gályarabul adatván el, ott 10 hónapig gyötrettetett. 1676 február 11-én kiszabadult, 1677-ben hazakerült.

12. Szentkirályi András 1654 XII/19-én subscribált Patakon, míg azelőtt Debrecenben tanult. Gálszécsi rektor, majd rimaszombati, végül zsiپی lelkész lett, innen idéztetett Pozsonyba, hol elítéltetvén, börtönben szenvedett Sárváron egy évig, onnan Nápoly-felé hajtatva gályarabul, eladták, de a velenceiek, a rabokat vivő hajót a bukarii kikötőbe szorítván be, ott őt bebörtönözték és sok szenvedés után itt halt meg a kiszabadulás napjának elérése előtt 1676 május 2.

13. Szentpéteri Mangó István 1653 junius 10-én subscribált Sárospatakon. Vizitat. jegyzőkönyvünkben a Mangó név nincs említve, pedig egyébként háromszor is előfordul a neve és pedig 1665—68-ban mint feledi, 69-ben pedig mint perkupai lelkészé. Pozsonyba 1674-ben mint simonii lelkész idéztetik és ott elítéltetvén, Sárváron sanyargattatott börtönben; innen Triesztbe, majd Bukkariba hajtatott, ahol ismét 10 hónapig raboskodott, ahonnan 1676 május 2-án szabadult ki.

14. Beregszászi János a többször említett István hanvai papnak a testvére, ki 1651 május 4-én subscribált Sárospatakon. 1674-ben mint szalóczy lelkész idéztetett Pozsonyba s bár semmiféle térítményt nem adott, de súlyos betegségbe esvén, kórházba vitetett, onnan Rácz Károly szerint felüdülése után megszabadult. Ő tehát nem gályarab, de miután a pozsonyi törvényszék elé hurcoltatott s ott a többiekhez hasonló állhatatossággal állt meg hite mellett: méltán említhető a dicső gárda tagjai közt.

15. Kálnai Péter Sárospatakon tanult; 1674-ben mint putnoki lelkész idéztetett Pozsonyba s hurcoltatott gályarabságra, ahonnan az életben maradtak kis csapatában 1676-ban ő is kiszabadult. Kiszabadulása után Belgiumba, innen Velenczébe szállíttatott, majd még ugyanazon év nyarán Zürichbe ment, hol Lavater János felszólítására megírta fog-sága és szenvedése történetét. (Megjelent a Sárospataki Füzetek 1863. évfolyamában.) Irt egy latin nyelvű munkát is, melyet Barcsai Zsig-

mond középsszolgálati főispánnak és Geleji Katona István erdélyi püspöknek ajánlott.

Megemlítem még közben, hogy Gömöri Kanta Pál abafalui predikátor 1674 május 30-án az éberhardi tömlőből csodálatos uton kiszabadulván, visszament Abafalvára. Veresmarti Tamás serki iskolarektor pedig először megszökött a börtönből, de visszavitték és a rozoki várban addig kint tartották, míg hivataláról lemondott s ezen az áron megszabadult.

16. Szendrei Márton előbb naprágyi, majd harmaci lelkész, a Pozsonyba idézés és bebörtönözés idején már 75 éves aggastyán volt és Szelepesényi érsek a testi gyengeségből a lelki gyengeségre is következtetve, palotájába hívatta és így szólt hozzá: „látod, te már öreg vagy, írj alá a tértivénynak, hogy szabadon mehess és úgy halhass meg!“ „Nem! — szólt állhatatos lélekkel az aggastyán, — ha eddig hiven szolgáltam a Krisztust, vénségemben sem akarom őt elhagyni!“ Nem is hagyta el. A kapuvári börtönben, ahol láncraverve őrizték, 1675 március 5-én kimúlt. (S. Szabó J.)

A többiekéről fentebb közölt alkalmaztatási helyök adatain kívül csak annyit tudok a rendelkezésemre álló adatokból megállapítani, hogy a gályarabság szenvedéseit átérték és abból kiszabadultak 17. Jablonczai János, 18. Krasznai Mihály lelkészek és Simon Péter rektor; Bukkariban fogságban meghaltak: 19. Szendrei György és 20. Thökölyi István, ugyaninnen kiszabadultak 21. Beregszászi István és 22. Tatai Sámuel, ellenben Huszthy Mihály sorsáról, fogságba hurcoltatásán kívül semmit sem tudok.

Ez egyszerű tiszteletes atyafiak emléke, kiknek hitükhöz való tántoríthatatlan ragaszkodása, krisztusi ártatlansággal hordozott sok szenvedése s azokban tanúsított csodás türelme, elszánt kitartása az egész világ csodálatát kiérdemelte, legyen mi előttünk is mindenkor tisztelt és megbecsült, ragyogó példaadásuk pedig bátorítást nyújtó a ránk is várakozható megpróbáltatások között!

Az egyházmegye lelkészeiről annyit-amennyit a megalakulás óta is irhatok. Számuk kevesebb volt kezdetben a mainál, mert Eger, Harsány, Zsércz, Heves, Ujlőrincfalva, Diósgyőr-Vasgyár nem voltak lelkészi állások, továbbá Mezőkeresztesnek és Mezőcsátnak is csak egy-egy papja volt. Miskolcnak viszont négy lelkésze volt 1853-ig; ekkor egy lelkészi állás megüresedvén, úgy határozott az egyház, hogy az egyházmegye beleegyezésével ezt az állást megszünteti s annak javadalmát a létfenntartás nehézségeivel küzdő liceumának fejlesztésére fordítja két új tanári állás kreálásával. Miután azonban az anyagi erők hiánya miatt még ezuton sem tudta a császári kormány által kívánt módon az

iskola nyilvánossági jogát biztosítani: az egyházmegye utasította az egyházat a negyedik lelkészi állás betöltésére, de az egyház ettől vonakodott, hanem az üres állás jövedelmét a három betöltött lelkészi állás javadalmának emelésére kívánta fordítani, amihez végül a tractus is hozzájárult.

Az álláskezesbitéssel ellenkező történt Keresztesen, ahol egy pap és egy káplán volt. 1824-ben azonban azt kérték a keresztesiek, hogy engedték meg nekik második papnak a választása is, természetesen az eddigi papi javadalom kétfelé osztásával. Az egyházmegye semmiképp sem akart ehhez hozzájárulni, de mivel a keresztesiek is erősen ragaszkodtak kívánságukhoz: utóvégre is az egyházmegye rámondta az Áment, de azzal a kikötéssel, hogy az első pap minden jövedelemnek két harmadát, a második pedig egy harmadát veendi s hogy ez utóbbi az elsővel „non collega“, ami bizonyára valami olyas megkülönböztetést akar kifejezni, hogy a második pap nemesak nem egyenlő javadalmu, de rang és méltóság tekintetében sem egyenlő az elsővel. 1826-ban azonban már egyenlősítették a két lelkész javadalmát; de már 1827-ben úgy látszik unta a keresztesi eccla a kettős papsággal járó diesőséget, mert már ekkor azt kérte a megyétől, hogy állíttassék vissza a régi helyzet egy pappal és káplánnal, de most már a megye nem engedte a visszaesinálást.

Alsóharsod lelkészi állásai régen is, ma is a jobb javadalmazásuk közé tartozván, bizony a régi világban ide nehéz volt papnak, sőt még káplánnak is bejutni. Az meg a miskolci egyház kivételével, mely többnyire idegenből hozott be kiváló erőket, csak nagy időközökben esett meg, hogy más megyéből ide papnak valaki bejutott volna. Egy pár professor Patakról, mint Patay István Noszvajra, Kovács István Zsolcára, Emődi István Keresztesre. Még az olyan kiváló egyéniség is, mint Várady Pál, a későbbi átányi pap és esperes, csak a püspöknek és Vay József kerületi főgondnoknak hathatós pártfogása mellett rendeltetett el Bábonya papnak, mint késmárki liceumi tanár. S az egyházmegyének a zárkózottságában nagy bölcsesség rejtett. T. i. a régi időkben az akadémiát végzett ifju nem mindjárt segédlelkészül jött ki, hanem először rektornak. Pár évi rektorkodás után vagy ment tovább tanulni külföldre, sőt a jobb javadalmu ecclák rectori állásaihoz ez kötelezettségül hozzá is volt fűzve, melyet ha nem teljesített, javadalma egy részét be kellett szolgáltatni a kerületi pénztárba; vagy pedig ott ragadt, megnősült és lett végleg rector. Vagy végül az egyházmegye elé állott kápláni vizsga tételre s annak sikeres letétele után kérte a megye segéd-

lelkészei közé való bevétele. E vizsga a héber és görög nyelvekben való teljes jártasságot, a hit- és erkölcstan teljes tudását, továbbá homiletikai és exegetikai képzettséget kívánt s bizony a jelölt a szigorú atyáktól nem könnyen nyert testimoniumot; van rá eset, hogy csak harmadszori vizsgára állás után. Sőt még vizsgára sem bocsáttattak mindenkit, csak akkor és annyit, amennyi káplánt az egyházmegyében épen el lehetett helyezni. Pl. 1843-ban N. N. nem bocsáttatott vizsgára a fennálló elv szerint, mert már többen voltak, mint amennyire szükség volt; hanem hogy aztán akik ifju erejük fényét néha 40—45 éves korukig mint káplánok a megye szolgálatában lobogtatták el, volt gondja rá a megyének, hogy azoknak férfi korokra tisztes kenyeret is tudjon biztosítani, ezért határozta körül magát az egyházmegye kinaí fallal. A mód megvolt rá azáltal, hogy a lelkészi állásokat a megyei közgyűlés töltötte be az u. n. helyosztó gyűléseken. S ha talán valamely gyülekezet másfelé kívánt volna is kacsingatni: a tractus elsősorban a saját embereit helyezte el s mivel mindig volt saját embere elegendő, azért idegenre csak 50 évben egyszer került sor.

A jót dotált és őrzött állások betöltőitől azután sok is kívántatott. Az előbb említettem a kápláni vizsgát, melyet az egyházmegyei vizsgálóbizottság előtt is, de még a felszentelés előtt a superintendentia bizottsága, illetőleg a püspök előtt is ki kellett állania a jelöltnak. Sőt amikor paróchussá lett is: három esztendőn át minden év végén minden vasárnapra irt saját predikációit és káté magyarázatait be kellett küldenie az espereshez, aki azokat részint maga, részint az assessorok közreműködésével megbírálta. Ezt még az 1832-iki gyűlés is köteleességgé tette, de ennél később már nincs róla említés: úgy látszik lassan feledésbe ment. Csak e három esztendő eltelte után következtek el a zavartalan dicsőség napjai. Ám a tétlenség párnáján ezután sem heverészhetett az, aki csak valamieskét is adott a jóhírnévre; mert ha valakit saját lelke nem ösztönzött volna is a maga tökéletesítésére, az oltárkörüli hü sáfárkodásra: a papmarasztás Damokles kardja is arra a törekvésre ösztökélte, hogy semmi hiba benne ne találtassék. T. i. minden harmadik évben a visitatio köteles volt megkérdezni a consistóriumtól, hogy meg van-e elégedve a papjával, nincs-e benne valami kánoni hiba s ha esetleg van, nem kívánják-e a változtatását. S ha igennel feleltek és tényleg volt valami törvényes ok: a tavaszi megyei gyűlés már intézkedett egy másik hasonlóan változás alá kerülő lelkésszel kicserélni; ha pedig nem volt kivel és a gyülekezet törvényes ok miatt ragaszkodott az illető el-

távolításához: bizony az is megesett, hogy az illető egy időre, sőt néha örökre is kenyér nélkül maradt. De ugyancsak kérhette a ki-
 eserélést a lelkész is, ha ő nem volt megelégedve a gyülekezettel s a
 megye, ha csak tehette, ezt is teljesítette. Ily módon sok áldatlan
 viszony könnyen megszüntethető volt. Akinek a működése egy helyen
 teljesen sikertelen és lélekgyötrő lett volna: új viszonyok, új emberek
 között esetleg áldás fakadt abból úgy a gyülekezetre, mint a lel-
 készre. Volt rá eset, hogy a jó javadalmu átányi, keresztesi lelkészek
 is önmaguk kérték a változandók közé való vétettetésüket. Igaz,
 hogy akkor még nem nagy különbség volt a paróchiák között. Egyik
 is, másik is adott természetbeni járandóságokat, igaz, hogy az egyik
 többet, mint a másik, de annyit mindenik biztosított, amennyi egy
 papi család tisztos megélhetésére elegendő volt. Több meg minek?
 Hiszen a régi időkben egy szekér életneműnek a távoli piacra való
 vitele többbe került, mint amennyit az áru ért. A tisztos megélhetés
 minimumának a biztosítását pedig feltétlenül megkövetelte a tractus,
 mint Zsércz, Harsány és Heves példája bizonyítja, akiknek számára
 több évi rimánkodások dacára sem rendelt addig papot, míg a meg-
 javított díjlevél által a papi család tisztos megélhetése biztosítva nem
 látszott. A papmarasztalás intézményére borzongva szoktunk vissza-
 tekinteni. Pedig nem volt olyan kárhozatos, mint hiréből gondoljuk.
 A derék, jóra való papot akkor is megbecsülte a gyülekezete. Pl. Mis-
 kolcon, Zsolcán, Nánán, Keszibén, Cserépfalun sohasem volt ilyen ok
 miatt lelkészváltás s ha nagy kivételes esetekben megtörtént, hogy
 igaztalan vádak alapján kívánta valamely gyülekezet a papváltozást:
 oda az egyházmegye küldöttséget küldött a dolog megvizsgálására, ha
 kiderült a vád alaptalan volta, a megye nemcsak nem távolította el a
 papot, hanem a felbujtókat vagy rágalmazókat érzékenyen meg is
 büntette. Pl. Harsányban 3 presbitert és a gondnokot, Poroszlón egy
 presbitert kirekesztett hivatali állásukból a lelkész iránti alaptalan
 vádaskodásaik miatt. Pedig hogy ez akkor nagy szégyennek tekinte-
 tett, mutatja az, hogy az illetők a következő gyűlésre instanciát nyuj-
 tottak be s bűnbánóan kérték állásukba való visszahelyeztetésüket, de
 a megye az igaztalanul vádaskodókat még jobban lehordta. Vagy pl.
 az átányiak alaptalan vádakkal illetván Várady Pál esperes-lelkészt s
 onnan való elhelyezését kívánván, midőn a kiküldött vizsgáló bizottság
 a vádak alaptalanságáról meggyőződött, a hiveket is meggyőzte: az
 egész gyülekezet megkövette igaztalanul megbántott papját. Vagy pl.
 midőn a csáti egyház Ballók János uramtól való elhidegülését jelentette
 azon a címen, hogy nem érti már ő kegyelmének a beszédét: a megye

két deputációt is küldött az öregedő lelkész prédikálásának meghallgatására s midőn a deputáció azt jelentette, hogy de bizony a templom minden részében érthető az: a megye meghagyta őt továbbra is állásában. Ha azonban tényleg „fundamentomos“ volt az elhidegülés oka: akkor nem volt se komaság, se sógorság, az eccla érdeke mindennél féltettebb és előbbvaló volt s jött a kieserélés, ha volt mód és alkalom rá; ha nem volt: akkor bizony még a kenyér nélkül maradásra is volt eset, amely esetben az illető vagy el tudott helyezkedni valahol más megyében, vagy várt és esedezett, hogy a tractus találjon módot valamely megüresedett állással való megvigasztalására s addig helyetteskedett, vagy rectoroskodott valahol, vagy ha nem tudott sehol elhelyezkedni, vagy előregedett: a szükösök kasszájából nyert kis alamizsnát évről-évre.

Hogy azonban ez a szükösi kassza erősen igénybe ne vétessék: az öregségből származó gyengeséget a megye nem tekintette a lelkészi állástól való eltávolítási oknak, ha csak más nagyobb hibák is nem járultak hozzá; sőt ellenkezőleg, több ízben hangsúlyozzák a jegyzőkönyvek, így pl. az 1825. évi, hogy Kánonaink mindazon eccláknak, melyekben a prédikátorok ifju esztendeiket eltöltötték, hanyatlott idejökben is azok által káplántartás és félfizetés mellett leendő tápláltatásukat rendelik.“ De hogy az egyházközség emiatt a lelkészi szolgálatban semmi hátramaradást ne szenvedjen, arra is erősen gondja van a tractusnak. Így pl. mikor az igricziiek panaszkodnak előregedett papjuk szolgálatképtelensége miatt, a megye az 1753-iki kazinczi gyűlésen ezt határozza: „Minthogy tisztelendő Enyedv István uramnak nagy erőtlensége az igriczi ecclának instanciájából constál: ezért ökegyelmének auctoritate publica meghagyatik, hogy ha ökegyelme a parochiát akarja manuteneálni, ugy vigyázzon az Isteni tiszteletnek exereitiumára, hogy fogatkozások az eccla tagjainak ne legyen; valahonnan, de találjon ökegyelme, mivel magától nem lehet a szolgálat, oly szubjectumot, aki által rendesen folyon a szent ministerium.“ A papmarasztás intézménye tehát egyáltalán nem szolgáltatta ki kényre-kedvre a lelkészt a gyülekezetnek, sőt mivel az elrendelés egyik helyről a másikra absolute a tractus joga volt; ideális alkalmazása esetén megvalósítható volt az az elv, hogy lehetőleg „minden ember találja meg a maga helyét s minden hely a maga emberét“. S ez többnyire sikerült is. Nem mondom, hogy a megye a lehetőségig nem respektálta a gyülekezetek kívánságát is, de amikor a közjó úgy kívánta, nem tekintett se jobbra, se balra. Pl. említettem már a Szegő Tamás és a miskolci egyház esetét. Vagy pl. 1836-ban Kovács Istvánt a macklári hivek és Moesáry Károly egyező akarata dacára

sem erősítette be a maklári papságba, aki aztán le is mondott és Andornakon lett kasznár.

A hosszú előtanulmány és az egész életen át való öntökeletesítés folyamánya aztán, hogy a megye papsága mindenkor a szellemi élet magas nivóján állott. Valódi klasszikus műveltségű emberek, kik közül egyik felett tartott nekrológiájában említi Tóth Dániel akkori esperes — Kódy Benő ládházi lelkészről — hogy még aggkorában is Homér és Tacitus eredeti nyelven való olvasását tartotta legkedvesebb időtöltésének. Az egyházmegyén való nemes munkálkodásuk alapján sok ilyen kiváló embert felsorolhatnánk; mert ugyebár mind tudományos embereknek kellett azoknak lenni, akik sok időn keresztül a kápláni és lelkési vizsgálatokat minden tanári segítség nélkül maguk bírálták, akik a biblia mindkét részét eredeti nyelvén olvasták és magyarázták; de ezeket mellőzöm s más szempontokból emelem ki a kiváló lelkészeket. Először is leszögezem, hogy az esperesek kivétel nélkül mind oly magas szellemű emberek voltak, amint a jegyzőkönyvekből áttekinthető szavaikból és tetteikből megítélhető, hogy az ember szinte nem tud választani, hogy melyik dicsőbb, melyik nagyobb? Aztán, akik mint az egyházmegye papjai, egyszersmind püspökök is voltak, a dolog természeténél fogva szintén kimagasló szellemű embereknek kellett lenniök: Csályi Márton, Szalay Sámuel, Szathmáry Paksy Ábrahám, Szathmáry Paksy József, Apostol Pál, Zsarnay Lajos, Kun Bertalan, Dr. Tüdös István, Dr. Révész Kálmán. Aztán végül az irodalmi munkásság mezején is egész kis tábor szedhető össze Alsóborsod papjainak nevéből, kik részint önálló művekben, részint folyóiratokban kisebb-nagyobb hatással munkáltak a köz javára. Ezek pedig voltak: 1. A régi időből Pósa Péter lelkész-társam közlése nyomán megemlítem Tóth Pápai Mihályt, ki 1758-tól 64-ig volt esztergomi pap s egyben híres alchimista tudós. 2. Zsarnay Lajos. 3. Kun Bertalan a maga idejében derék homilétikai és liturgikai műveikkel. 4. Édes Albert tiszatartományi esperes-lelkész országgyűlési képviselő egyházi beszéd író, 5. Gyöngyössi Sámuel előbb miskolci, majd tiszánánai pap, termékeny közkezdelt egyházi beszéd író, (I—III. K.) ma is kedvvel használt imakönyv írója. 6. Szalóczy Bertalan geszti, majd böcsi pap, aki Vereskövi irói álnév alatt írta kötetekben is megjelent s országszerte ismert és olvasott beszélyeit. 7. Szalóczy Pál tiszavalki, majd mezőesáti lelkész a francia Bersier remekeinek és Calas Teofil egyszerűsége által nagyszerű egyházi beszédeinek ihletett tollu átültetője, ki ezeken kívül elszórtan megjelent beszédeivel is valódi nyeresége egyházi beszéd irodalmunknak. 8. Gulyás Benő mezőesáti lelkész, korának szinte dédelgetett egyházi beszéd

írója. 9. Mindszenty Imre előbb kazai, majd ároktői lelkész rendkívül termékeny, de e mellett érdeme szerint felkarolt és megbeesült egyházi beszéd író. 10. Dr. Révész Kálmán, kinek nagyértékű történetírói munkássága országszerte közbeesülést szerzett. 11. Dr. Tüdös István, ki már fiatalon feltűnt úgy a dogmatika köréből, mint a gyakorlati lelkészet teréről kiadott köteteivel, de aki ezeknél is sokkal nagyobb jelentőségű és hatású irodalmi munkálkodást fejtett ki az egyházi közélet terén, mint a Sárospataki Lapoknak 10 éven át felelős szerkesztője. 12. Pósa Péter eszerépfalui, 13. Román Ernő alsózsólecai, 14. Dr. Szarka Gyula Diósgyőr-Vasgyári lelkészek halotti, illetőleg egyházi beszéd köteteikkel, továbbá a különböző folyóiratokban megjelent egyházi beszéd, történelmi és közéleti vonatkozású cikkeikkel. 15. Diszes írói neve volt továbbá Kérészi Barna tiszánánai lelkésznek, kinek úgy elvi, mint gyakorlati kérdésekben irányt jelölő cikkei jelentek meg az egyházi lapok hasábjain. 16. Halászy József dorogmai lelkész, kinek csak, hogy mást ne említek, évenkénti tanügyi bizottsági elnöki jelentései mintaszerű tanügyi értekezések voltak, valamint kiváló lelkészértekezleti pályamunkái. 17. Farkas István miskolci lelkész szívhez szóló egyházi beszédeivel s mint éveken át a Sárospataki Ref. Lapok főmunkatársa és a miskolci Egyházi Értesítő főszerkesztője, hitébresztő cikkeivel. 18. Kiss Albert ároktői, 19. Takács Mihály tiszavalki lelkészek alkalmi beszédeikkel és irányu cikkeikkel. 20. Tóth Dániel miskolci, 21. Édes Ábrahám sályi lelkészek ugyane zsánerből méltók a megemlítésre a régebbi időkből.

Az egyházmegye lelkészeiről szólva nem hallgathatom el, hogy az 1848-iki szabadságharcban közülök Bódogh János akkor esáti, később alsózsólecai lelkész mint tábori pap, Futó Sámuel böcsi lelkész, a híres veressipkások egyik vitéz kapitánya, Gyöngyössy Sámuel tiszánánai, Édes Vince és Ábrahám két testvér tarjáni és sályi lelkészek pedig, mint küzdő harcosok vettek részt.

Az egyházmegye lelkészei közt úgy életkor, mint szolgálati idő tekintetében legnagyobb kort ért, ki csak Miskoleon 61 évig volt lelkész, Kun Bertalan püspök. Megközelítette Marton János hejőpapi lelkész, kinek 50 éves lelkészkedése alkalmából — mint más helyen leírtam — az egyházmegye ünnepi közgyűlést tartott. Az öreg lelkipásztor még egy pár évig ezután is működött, aztán fia, Gedeon, mellett, ki emódi pap volt, huzódott meg. 1838-ban Szathmáry Paksy József püspök 50 éves lelkészi évfordulója ünnepeltetett meg. Vattai Sándor Sajókereszturban, Szabó István Kisgyőrben 50 évig volt lelkész.

Érdekes témának gondolom az egyházmegye ugynevezett ároni

családjainak történetét kidolgozni. Hogy t. i. öröklődött-e s ha igen, miként s hány esetben e pálya iránti vonzalom, e hivatás iránti szeretet, a folytatólagos generációkban? E tekintetben azonban csak hézagosságot eredményt mutathatok fel, amennyiben nem állván bensőbb ismeretségben az illető családokkal: csak azokra az esetekre mutathatok rá, amelyek a mi jegyzőkönyveinkben előfordulnak; holott megeshetett, hogy egy-egy lelkészcsalád leszármazottja más megyében, vagy kerületben talált lelkészi állást, amint erre is van konkrét eset a Szeremley-familiánál. Én a következőkről emlékezhetem:

1. A legrégebbi papesalád az egyházmegyében a Szathmáry Paksy, régebbi iratok szerint Paxi, melyből Ábrahám keresztesi pap — esperes, végül püspök. Ennek fia, József miskolci pap, esperes és püspök. Kivülök a XVIII. század folyamán még két Szathmáry Paksy nevű lelkész szerepel, de hogy milyen rokoni vonatkozásban állottak ezek amazokkal, azt nem tudom. Sőt a XVI. század végén is szerepel, mint az egeri egyház predikátora egy Paxi nevű pap, de hogy egyik őse-e az előbb említetteknek, az csupán hypothézisként állíthatom. A püspök József után aztán leányágon folytatódott tovább e családban a papi generáció. Nevezetesen az ő leányát vette nőül Apostol Pál superintendens, ennek leányát Futó Sámuel böcsi lelkész, akinek leánya meg Nagy Ignác miskolci esperes-lelkész felesége lett, kinek egyik leánya meg Farkas István miskolci esperes-lelkész felesége.

2. Szintén több generációra kiterjedő ároni familia a Sáray Szabó, kik közül id. és ifj. Sáray Szabó Sámuel voltak alsóborsodi lelkészek; leányágon aztán ez egyesült a Sólómy szintén törzsökös papi családdal, t. i. id. Sólómy Gyula neje Sáray Szabó Sámuel leánya volt.

3. A Sólómy-család törzse, János, aranyosi lelkész. Fiai Gyula esabai, Lajos ónodi, Barna egerlövői lelkészek. Unokája ifj. Sólómy Gyula borsodharsányi, felesége révén pedig Mauritz Árpád aranyosi lelkészek.

4. Id. Bornemissza Kovács Pál tiszánánai, ennek fia, ifj. Bornemissza Kovács Pál, ennek fia Bornemissza Kovács József keresztesi lelkészek.

5. Szeghő Tamás bábonyi, fia, Tamás, miskolci lelkészek.

6. Hodor Szentpétery Pál, Sámuel és Dániel.

7. Horváth Sámuel nemesbikki, fiai: Bertalan szederkényi és Miksa, ki mint segédlelkész halt el.

8. Kaszonyi Endre szalontai, fia, János, keresztesi lelkészek.

9. Vattai Sándor sajkókereszturi, fia, István, alsószolcsei lelkészek.

10. Tóth Dániel miskolei, fia, Béla és veje Dr. Tüdös István miskolei lelkészek.

11. Várady Pál átányi, fia, János, segédlelkész.

12. Kérészy Barma és fia, István nánai lelkészek. K. B. atyja alsóvadászi, ennek atyja, István és nagyatyja, Zsigmond eszerépfalvi lelkészek.

13. Id. Kovács István és ifj. Kovács István.

14. Id. Nyilas Sámuel fiai, ifj. Nyilas Sámuel miskolei és Alajos aranyosi lelkészek.

15. Bódogh János zsolezai, testvére, Tamás, emödi lelkész.

16. Apostol József és fia, Bertalan, szirmai lelkészek.

17. Szabó István, fia József és ennek fia József nagymihályi I.

18. Édes Albert tarjáni, fiai: Vince tarjáni és Ábrahám sályi I.

19. Fekete Gyula böcsi, fia Lajos s. l., István hitoktató I.

20. Andó Lajos és fia Lajos tiszakeszii I.

21. Marton János hejőpapii, fia Gedeon emödi I.

22. Szeremlei Császár János és fiai Mihály és Sámuel.

23. Kerekes Károly nemesbikki, fiai Zsigmond maklári, Kálmán

24. Kerekes Károly nemesbikki, fiai Zsigmond maklári, Kálmán toronyai I.

24. Eöri Filep Pál és fia Gábor a régi egyházmegyéből.

Körülbelül ennyi azoknak a lelkészfamiliáknak a száma, melyekben több-kevesebb generáción át szent örökség gyanánt szállt nemzedékről-nemzedékre a tisztas papi palást.

A lelkéshi státussal kapcsolatban röviden meg kell emlékeznem az egyházmegye segédlelkészeiről is. Miféle előkészület és vizsga állás után lehetett valaki segédlelkésszé: már fentebb rámutattam. Most folytatom ott, hogy mikor mindezt megeselekedte: akkor ugyan már valakivé lett, de az a valaki még nem sokkal volt több a semminél. Maga a hivatalos egyházmegye is érezte ezt, mert 1847-ben felir a kerülethez, készítettne a káplánok sorát javító, vagy biztosító tervezetet. S mind amellet a jobb jövő reményében mily kapós állás volt. Emleitettem már, hogy szinte könnyebb volt a tevének a tü fokán átbujni, mint Alsóborsodba káplánnak bejutni. Még az olyan kiváló egyéniségnek is, mint Édes Albert, a későbbi esperes, kétszer kellett az egyházmegye előtt esedezni, hogy kápláni vizsgára állhasson és a kápláni státusba bevéteessék, pedig már ő akkor a miskolei liceumban az „okoskodást tanító professor“ volt. Nagy Ignáérol pedig a későbbi esperesről ez olvasható az 1870-iki jegyzőkönyvben: „Nagy Ignáé sárospataki senior, kinek tanulói pályájáról szóló okiratai, a főiskolá-

ban mint rendkívüli hittanári, az elemi osztályban rendes tanítói, a sárospataki ref. egyházban kápláni minőségéről tanuskodnak: egyházmegyei székünk által az alkalmazást váró segédek közé előjegyezteni határoztatott.“ De hát hogyan, mikor a 80-as években is még 48 fungens lelkész ellenében 21 káplán volt Alsóborsodban! S vajon mi okozhatta a régi időkben e nagy torlódást? Bizonyára az, hogy a tanult egyének számára kevés volt még az elhelyezkedési alkalom s a meglevők közül szegény osztályból kikerült ifju számára aránylag legjobban hozzáférhető volt ez az állás. Maga a segédlelkéshi fizetés bár kezdő ember számára tisztes megélhetést nyújtott is, de 20 éven át más asztalánál hányódni, az élet virágkorát bizonytalan alkalmazottként áttengődni: bizony nem valami vonzó, kecsesgető állapot lehetett. A kápláni fizetés a különböző időkben így alakult: 1801-ben a kisgyőri káplán fizetése = 30 köböl élet, 30 vonás forint, 2 hordó bor, fél stóla és lakás, ellátás nélkül. Ugyanekkor Keresztesen = 40 köböl ősz élet, 50 forint s lakás, ellátás nélkül. Ugyanekkor Csáton = 50 köböl rozs, 50 rhs. frt., 12 köböl árpa, 2 öl fa és a stóla egy harmada. Noszvajon pedig ebéden kívül = 30 köböl élet, 3 hordó bor és a stóla egy harmada. 1825-ben a miskolci püspöki káplán fizetése ellátás nélkül = 250 frt. 1898-ban az egyházmegye a kápláni fizetést ellátás nélkül havi 74 koronában állapította meg. 1905-ben azonban már panaszolja az esperes jelentésében, hogy Ládházára felesnek és Bábára káplánnak nem tud kit kirendelni s ezenkívül Poroszló, Böcs és Átány káplán nélkül vannak. Azóta is állandóan érezhető a káplánhiány, pedig 1910-ben már az egyházmegye a káplánok részéről az addig fizetett beerősítési díjat is eltörölte.

A régi kápláni sorsról szóló sok jeremiádot mindenki ismeri. Sok benne a mai ember előtt hihetetlennek látszik, de azért sok a valóság is. Hogy milyen kevésre taksáltattak egyik-másik vaskalapos principális részéről, mutatja az 1803. és 1804-iki jegyzőkönyv, „mely szerint a csáti predikátor ur meg fog intetni arról, hogy a káplánt a reggeli órákon leendő predikációtól ne zárja el egyáltaljába. Felolvastatik a csáti káplán esedező levele, hogy a reggeli órákon is prédikálhasson s egyedül a katethizációra ne szoríttasson.“

Szigoruan intézkedett a tractus afelől is, hogy az ifju Timótheusok a hosszú várakozást megédesítendő, meg ne nőülhessenek, vagy ha esetleg mint három éves rektor megnősült, akkor végleg bezárult előtte a segédlelkéshi státusba vezető kapu, több ízben kimondván a tractus, hogy „megnősült ifju egyéntől segédlelkéshi vizsgát el nem fogad s az ilyen egyházmegyénkben többé el nem fogadtatik.“

Ha aztán, ki hamarabb, ki később, ki jobb, ki gyengébb paróchiába bejutott, valahogy aztán ment az élet; de ott lebegett felette egész életén át az „atra cura”: mi lesz az enyéim sorsa az én halálom után? Alig zengett el a halotti ének: kezökbe vehették a vándorbotot, mely egyuttal koldusbot is volt. Besorozták a deficientsek csoportjába s a visitatio alkalmával begyűlt alamizsna-pénzből évente 10—15 frt. segély jutott az özvegyre. Pedig özvegy sok volt, mert a papok későn jutván paróchiához, 40 éves kor előtt alig nősülhettek s így a természetes folyomány az volt, hogy a jóval fiatalabb hitvesaik túléltek őket. Egyik-másik gyülekezet megható példáját mutatta ugyan emberies érzületének az özvegyek iránt. Így pl. 1814-ben „a ládházai eccla a megyei székhez egy instanciát nyújtott be s esedezik a néhai köztük szolgált és nagy kedvességben volt tisztelendő Szathmáry Sámuel özvegyének és három árváinak még egy esztendeig közöttük leendő meghagyásáért, hogy néhai tisztelendő férje eránt való háládatosságukat haesak valamennyire is megmutathassák”. Hasonló eset történt 1821-ben Kis-Tokajban is. „Egyházmegyei szék érzékenyen vevén néhai predikátoruk iránti hűségüket, örömmel megegyezik kívánságukban, a megüresedett helyre ez időre adminisztrátort rendelve ki.” Azonban az ilyen esetek csak fehér hollók valának. Sokkal többször ismétlődött az, hogy az előregedett lelkésznek a kimozdítását sürgette a gyülekezet, mit azonban az egyházmegye sohasem teljesített, hanem feles lelkészt rendelt a szolgálatképtelen lelkész mellé.

Az első jelentősebb változás az 1843-ik évben történt e téren, amikor Szemere Bertalan akkori tanácsbíró buzgólkodása folytán megalakittatik az egyházkerületi özvegy árva tár, melynek megalakítása körüli nagy érdemeiért az egyházmegye papsága a későbbi nagynevű minisztert egy diszkötésű bibliával tisztelte meg s ünnepélyes keretek között nyújtotta át neki az egyházmegyei közgyűlés alkalmával.

Ez a gyámintézet aztán, mely ma is fennáll, ha nem nagy összeget is, de évről-évre biztos kegydíjat tudott adni az özvegyeknek és árváknak s emellett megmaradt a segélypénztár is. Ez a két forrás táplálta az Istennek legárvább teremtéseit hosszú időn át a 90-es évekig, amikor megnyílt az országos özvegy árva gyámintézet s ezzel ismét egy jelentős lépés tétetett a nyomorgók tisztas ellátása felé. Az egyházmegye papsága azonban ez intézményekkel sem látta biztosítva az özvegyek és árvák sorsát, azért az 1890-ik évben egyházmegyei lelkészi gyámintézetet alapított, mely azonban a segélyezést

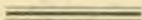
csak 1895-ben kezdhette meg, addig tőkét gyűjtött. Erre minden lelkész évi fizetésének 1%-át fizette be évenként, belépési járulék címén pedig fizetésének 10%-át. Az összes befizetés 10%-je tőkésített, a többi pedig az igényjogosultak között évenként kiosztott. Ez alakulat létrehozója Bornemissza József akkori esperes volt, ki nemcsak szóval, de tettel is hathatósan közremunkált az ügy érdekében 100 frt.-os alapítványával, melyhez csatlakozott báró Vay Béla gondnok 400 frt.-al. Az intézmény aztán igen szépen prosperált 1906-ig, amikor is az országos lelkészi nyugdíjintézet ezt feleslegessé tevén, meg kétféle nyugdíjintézeti terhet a tagok sem bírván viselni: ez felszámolt s minden lelkész az általa befizetett arányban jutalékát visszakapván, az alapítványokból és ellátásra szorultak nélkül elhalt lelkészek osztalékából elmaradt összeg a sárospataki főiskolánál és a miskolci felső leányiskolánál alapítványul tétetett alsóharsodi lelkészek gyermekei számára. Sajnos, e békeidőben jelentős kedvezmény ma már jelentéktelen semmiséggé zsugorodott.

Végül ugyane pont alatt tartom helyénvalónak megemlékezni az egyházmegyei lelkész-értekezletről is. Ez 1896-ban alapított s alapszabályait az egyházmegyei gyűlés ekkor hagyta jóvá; 1901-ben, majd 1908-ban a körü értekezletek beszüntetettvén, ennek megfelelőleg az alapszabály is módosított. Működését már az 1896-ik évben megkezdette s az elhunyt tagok felett tartott emlékbeszéd tartáson kívül a lelkészeknek részint az anyaszentegyház közérdekű ügyeire vonatkozó kérdések alapos megvitatása és szükség szerint a felsőbb hatóságok elé való előkészítése és felterjesztése által, részint sikeres pályamunkák producálásával igen tisztos helyet és nevet biztosított magának az Ur érdekeit munkáló intézmények sorában. Egy néhány jelentősebb felterjesztésére az alábbiakban mutatok rá: 1. 1896-ban kívánja, hogy a konfirmáció oktatás legalább fél évig tartson s im, még 30 év multán is csak vajudik ez a kérdés s a gyermeki lélek egyszerűségének megfelelő új konfirmációi káté készíttessék s az láttassék el egynehány egyszerű imádsággal is. 2. 1897-ben felterjesztés aziránt, hogy a Szent István nap mai alakjában ne tekintessék kötelező ünnepnek általunk. 3. 1898-ban az értekező a birtok aránylagos egyházi adó fizetése mellett foglal állást, továbbá javaslatokat tett arra nézve, hogy miként lehetne a lelkészválasztások alkalmával elharapódzott visszaéléseket, korteskedéseket megszüntetni. Mindkettő ma is utópia. 4. 1899. Javasolja, hogy a Sárospataki Lapok hivatalos lapnak nyilváníttassék s ennek járátása minden lelkészre, vagy egyházra kötelezővé tétessék. 5. 1901. A reformáció

emléknapjának egyházi ünneppé tételét nem fogadja el, mert annak nincs üdvtörténeti jelentősége, hanem október utolsó vasárnapján alkalmi egyházi beszéd tartassék. 6. 1908. Erélyes felterjesztést készít az egyházi felsőbb hatóságok elé a „Ne temere“ kezdetű pápai bulla ellen. 7. 1908. Javasolja, hogy a lelkészi hivatalok részére az egyöntetűség szempontjából egyforma nyomtatványok készíttessenek. 8. 1908. Kéri a presbiteriumokat felhívni, hogy a lelkész, vagy tanító elhalálózása esetén nyolc-tíz közeli község előljárósága a legrövidebb idő alatt küldőne útján értesíttessék. 9. 1903. Javasolja, hogy Amerikába, vagy más állam területére ideiglenesen kiköltözött egyháztagok feleségeire az egyházadó, valamint egyéb egyházi járandóságok épügy vettessenek ki, mintha férjeik itthon volnának, mert a kiköltözött egyháztagok azáltal, hogy ideiglenesen más állam területére költöztek, nem szüntenek meg egyházunk tagjai lenni; sőt gyakran megtörténik, hogy ezek a lelkészi szolgálatot távoli idegenből is igénybe veszik. 10. 1911. Egyházmegyei fenntartási alap létesítése indítványoztatik. 11. 1911. Hatalmas memorandum készíttetik a vásáros ünnepnapok munkaszünet és a korezmák vasárnapi zárva tartása érdekében, mely az összes országgyűlési képviselőknél megküldetett, valamint a sajtónak is s ennek a képviselőházban való benyújtására gróf Zichy János kéretett fel s a clerus és a többi vallásfelekezetek s az összes törvényhatóságok esatlakozásra szólíttattak fel. 12. 1911. Felterjesztés az országos vásárok vasárnapon való tartása ellen. 13. 1911. Felterjesztés a baptisták törvényellenes áttérése ügyében. 14. 1911. Javaslat a temetői szabályrendelet készítése iránt. 15. 1914. Felterjesztés, hogy az 1848. XX. t.-c. alapján a ref. püspökök részére is követeltessék az állami forrásból származó javadalom. 16. 1915. Javaslat az egyház és iskolalátogatás egyesítése s annak a téli hónapokról májusra való áthelyezése iránt. 17. 1915. Határozat, hogy az elhunyt lelkésztársak nevében az elhunytak utolsó szolgálati helyén a lelkésztársak adományából alapítvány létesíttessék.

Ezek csak részletek azon előterjesztésekből, amelyek tárgyalás és hozzájárulás végett az egyházmegyei közgyűlés elé is felterjesztettek és annak jegyzőkönyvében helyet foglalnak. Ezeken kívül bizonyára sok más tárgy is szerepelt az értekezletek tárgysorozatán, amelyeknek magasabb egyházi hatóság elé való felterjesztésére nem volt szükség. Azokat azonban nem ismerem, mert tudomásom szerint a lelkészértekezletnek bekötött jegyzőkönyve nincs. Ezeken kívül 1911 óta az egyházmegye pénzbeli hozzájárulásával pályakér-

dések kitűzésével is foglalkoztatta az értekezlet tagjait, melyek több időn át az egyházmegyei jegyzőkönyv függelékéként nyomtatásban is megjelentek, míg csak a papir és nyomtatás drágasága lehetetlenné nem tette s nem egy esetben becses értékes dolgozatok produkálását eredményezték. A kitűzött kérdések s azok jutalmat nyert, vagy megdicsért szerzői a következők: 1911. „Micsoda következménye volna az elemi iskolák államosításának magyar nemzeti és református egyházi szempontból?” pályadijat nyert Halászy József, megdicsértetett Pósa Péter. 1912. Egyházi beszéd egyházlátogatási alkalomra. Két munka jutalomban részesült. Mindkettő szerzője Pósa Péter. 1913. A reformáció négyszázadik évfordulóját hogyan ünnepelhetné meg legméltóbban a magyar ref. egyház? Jutalmat nyert dr. Tüdös István, megdicsértetett Román Ernő. 1914. Mily eszközökkel lehetne gyülekezeteink vagyoni gyarapodását előmozdítani? Jutalmazott mű szerzője: Halászy József. 1915. Mi következése lenne, ha népiskoláinkból a vallásoktatás kizáratnék? A pályadij egyenlően megosztatott Halászy József és Román Ernő között. 1916. Konfirmációi agenda imádsággal. Pályadij nyertes: Román Ernő. 1917. Egyházi beszéd irandó a reformáció 400 éves évfordulójára. Pályadijjal jutalmaztatott: Halászy József. 1918. Alkalmi egyházi beszéd a békekötés idejére. 2. Hazatérő katonáink lelki gondozása a háború alatt s a béke kezdetén. A közbejött forradalmi s az azután ránk nehezedett nyomoruságos idők viszontagságai miatt 1923-ig nem tartathatván lelkész értekezleti gyűlés, a két kitűzött tétel elvesztette aktualitását. 1924. I. Áldozó esütörtöki egyházi beszéd. Díjnyertes Román Ernő. II. Az ifjúság valláserkölesi nevelése az iskolában és iskolán kívül. Díjnyertes Takács Mihály 1925. Pünkösdi egyházi beszéd. Díjnyertes Román Ernő. II. A belmissziói munka fontossága és kívánatos keretei. Díjnyertes Gaál Ferenc.

XI.

Iskolai és tanítói ügyek

Iskoláról és oktatásügyről a reformáció előtti korban igen keveset beszélhetünk. A középkori keresztyén Magyarországot sokkal jobban elfoglalta az államalkotás, berendezés és fentartás gondja, sokkal többször volt szüksége a kardra, mint a pennára és így kulturális intézményeinek, iskola ügyének fejlesztése terén nem haladhatott oly mértékben előre, mint a nyugati államok s ez országos állapot természetesen vonatkozik a mi egyházvidékünkre is.

Azonban iskolaügyünk országszerte elmaradott állapotának okát nem volna helyes esupán a folytonos fegyverben állás és élés által előidézett viszonyokban keresni, mert hiszen ez az állapot a reformáció után is még két évszázadon át fokozottabb mértékben fennállott, mégis a reformáció megindulásától keltezhetjük a magyar közoktatásügy reneszánsát. A főbb ok inkább az, hogy a kath. egyház, melyet pedig már Szent István hatalmasan dotált kolostorok, káptalanok számára közoktatásügyi célokra tett gazdag adományai-val: legfeljebb egy pár főiskola alapításával és fentartásával rőtta le ezirányu kötelességét; de az általános népnevelés és oktatás ügyére rá sem gondolt mindaddig, míg a protestánsok e téren tett energikus kezdeményezése versenyre nem készítette. Hogy addigelé mily siralmas állapotban fengődhetett a magyar közoktatásügy, annak nyilvános bizonyosságai: az 1493. esztergomi, 1494. nyitrai, 1515-iki veszprémi. kath. zsinatok ama végzései, amelyek az egyházi pályákra lépőkre nézve reformiképen rendelik el, hogy ezután a papi rendbe csak azok vétessenek fel, akik olvasni és énekelni tudnak, az elemi ismeretekben némileg jártasak. (Péterffy: *Sacra Hung. Concilia.*) Nos, amikor a papi rendtől is csak ily fogyatékos tudományos készség kívántatott meg: akkor már tisztában lehetünk a nemzet többi rétegének e korbeli műveltségi állapotával. Ugy, hogy azt már elfogulatlanul itélni tudó kath. írók is elismerik, hogy a „kath. egy-

ház az alsó papságnak kulturai tekintetben teljesen elhanyagolt állapotánál fogva magas erkölcsi és civilizátori hivatását betölteni nem volt képes''. (Frankl V.: A hazai és külf. iskolázás a XVI. sz.-ban.) S „a papságnak, mint a nép vezetőjének a tudományban való elhanyagolása az újított vallás elterjedését hathatósan elősegítette''.

A protestantizmus, mint a felvilágosodás szülötte, korán felismerén azt az elvet, hogy a tudomány hatalom s akié az ifjúság: azé a jövő, az összesség felvilágosítására törekvő elveinél fogva már terjedésével egyidejűleg épen iskoláira fordította a legfőbb gondot s a hitujítással karöltve, ahol csak megvetette lábát, a templom mellé azonnal iskolát is ragasztott, s olyan iskolaszervezési mozgalmat indított országszerte, hogy a XVI-ik század II. feléről azt írja egyik jeles egyháztörténetírónk, dr. Kiss Áron, hogy iskolát állítani minden község diesóségének tartotta, s pl. a debreceni egyházmegyében a legkisebb falu is el volt látva iskolával.

Ezt az iskolával való ellátást azonban korántsem kell mai értelemben vennünk. A mi egyházmegyénkben is pl. volt egy néhány központi fekvésű hely, amelyekben külön iskola és külön tanítók voltak; pl. Miskolc, Szikszó, Szentpéter, Szendrő, Putnok, Rimaszombat, Pelsőc; de legtöbb helyen a pap volt egyuttal a tanító is és a templom, vagy annak cimiterme, vagy a parochia egyik szobája, vagy konyhája, vagy pítvara szolgált egyuttal tanteremül is. De megvolt a legfőbb: aki tanítani tudott is, akart is, az akár itthon, akár külföldön kellő tudományos készültséget szerzett kálvinista predikátor, ki a megfelelő helyiség hiányában is apostoli hévvel és buzgósággal hinteggette a tudomány áldott magvait.

Egyes történetírók (dr. Kovács Gábor) állítása szerint „a XVI. század zsinatainak mindenike parancsolja, hogy a leköcszek mellett minden egyházban tanítók is legyenek''. Én azonban az eredeti zsinati végzéseket nem ismervén, inkább elfogadom Borovszky S. azon általánosító állítását, mely szerint ezek az egyházkormányzati szabályok azt kívánták, hogy „az egyház a gyermekekre és az ifjúságra nagy gondot fordítson''. Ezt aztán végezhetette az egyház a tanítók útján is, a leköcszek útján is. Megerősít ez állásfoglalásomban több körülmény. Így pl. Ballagi K. „Adalékok Borsod m. népiskoláinak történetéhez'' c. művében igen sok helyen olyan ref. iskolát említ, amelyek az általa szerzett adatok szerint egész a XVIII-ik század végéig lelkész-tanítók vezetése alatt állottak és működtek, különösen a felsőborsodi részen. Továbbá a már általam többször említett viz. jegyzőkönyvben a legtöbb egyháznál csak a lelkészi díjlevél van

bejegyezve, a tanítói nines. Ami annak a bizonyysága, hogy ott akkor még tanítói állás nem volt szervezve, mert ha lett volna: akkor a tanítói díjlevél is be lenne jegyezve, miként az olyan helyeken be van, ahol már szervezve volt. Továbbá az a tapasztalat, hogy a tanítói fizetések egyrészét sok helyen a lelkészi javadalomból lecsippentett fizetésnemekből fundálták: szintén arra a feltevésre vezet, hogy az addigi fizetés a lelkészi és tanítói kettős munkáért adatott. S a tanítói állás szervezésekor levétetvén a lelkész válláról a tehernek egy része, illőnek találtatott, hogy addigi fizetésének egy bizonyos részét ő is engedje át a külön állás kreálásához, melyhez aztán az egyháztagok is és a taníttató szülék is bizonyos új teher magukravállalásával szintén hozzájárultak. Különösen sok helyen nyilvánult meg ez a lelkész részéről való hozzájárulás a tanítói fizetéshez abban, hogy „asztaltartással tartozott a predikátor a mesternek“, vagyis köteles volt ingyen kosztolni, amely jelentős tehervállalást más indokból elképzelni nem tudom, mint a munkamegkevesbités ellenértékeként. Hogy nem volt eleinte külön tanító minden egyházban, azt mutatja az is, hogy tanítói díjlevél ahol nines bejegyezve, ott a lelkészi díjlevélnek a temetési stólára vonatkozó része így van fogalmazva: „temetésért, ha csak énekel = den. 12, ha predikál = 40 — 1 frt.“, ami arra mutat, hogy csupán énekszóval történő temetés is a lelkész kötelessége volt. tanító nem lévén. Im egy pár díjlevél vonatkozó passusa a fentiek dokumentálására. Osgián 1596 „Rectornak Ex bono placito az keösséghe ki 2 kéuét ki 3.at adott. Aztala az predikátornál volt“. Boldua. 1598: „Az predikátor tart aztalt az Mesternek. Ha nem akarna tartani aztalt, amint megh alkhattanak végette“. Varbó 1600: „A rectornak étellel tartozik az predikátor, ha házához jár. Ha hol penigh azt nem akarja: adgion az predikátor az Aztalért 2 keöbeöl buzát és 4 keöbeöl bort“. Sőt olyan díjlevélre is akadtam, amely azt látszik bizonyítani, hogy a tanítónak, mint a lelkészi munka megkevesbitőjének a tartása, teljesen és egyenesen a lelkész terhe és kötelessége: Vaál 1600: „Az predikátor Mestert tartott és az eő jövedelmibeöl fizetést adott neki“. E terhen aztán a gyülekezeti tagok legfeljebb gavallériából, szivességből könnyitettek s vettek a mester fizetésében részt. Pl. Balog 1600: „Annakfelette az predikátor jeövedelme Padarból minden accidentiájával egietemben az Mesternek engedtetett az mensaiáért. Zóló zedéskor azonban minden zólós ember aád bort az Mesternek az kitül mi lehetett, ki edgi Icétt, ki ketteött s ki teöbbett“. Ugy hogy a tanítói állás fentartása a gyülekezetek egyrészéről sok időn át tulajdonképen csak kegyelemkenyér-

féle volt intézményes és jogszerű biztosíték nélkül. A tudományt kedvelték és szerették, de úgy tekintették, hogy a róla való gondoskodás a pap dolga; ők csak jószántokból ha vetnek valamit, köszönik meg. Im a hanvai díjlevél 1610-ből: „Az Nemesek az predikátor-nak decimát adtanak, de keöbleöt az Mesternek nem adtak ex debító, hanem ex bonó placító, mikor eöket megh koldulta, az mit akartak adnia, attak. De novó: az Hanvai Nemes Uraink egy-egy szapu buzát adnak. Az ki kedigh kedveönkben volt: még egy-egy szaput is attunk neki“. Ugyanide tartozó Kírsa és Kóród filiák ezt ígérík a hanvai mesternek: „Takaráskor az mitt szép szóval kérhett: kérjen, nem hadgiák ki, ki egy kévét, ki ketteöt s ki többbet ad“. 1610 Zádorfalua: „Mikor az Zádorfalviak majorságokat aratáskor behordották, általjött az zuhai Mester és az ki mitt akart adni, adott ki három kéve buzát, ki négyet, ki többbet“. Az egyházak egyrésze azonban belátván az állás fontos voltát, állandósította a tanítói hivatal fizetési alapját, rendszerint a predikátor fizetésének felében állapítván azt meg; aztán lassan az előbb említett kegyadományok is szokásjog alapján állandósultak, végül kötelező erejű díjlevélbe foglaltattak.

Hogy milyen tartalmu és értékű lehetett egy tanítói javadalom a XVI. és XVII. században, im szemléltetöül közlöm Pelsőe híres város kántortanítói díjlevelét 1639-ből: „Minden fizetése a Mesternek Pelsőeről Fl. 32, az felett a Vigtelki jövedelem éppen az Mesteré. Sabbathále minden héten den. 1. Az Ar dai (ma Pelsőeardó) jövedelem is az Mesteré. Giermek tanitástól az kivel mint megh alkhatik. Az Coma pénz cövé. Az harangozástól den. 6 az is cövé. Minden vágó baromból 2—2 pénz ára = egi font hus jár az Mészárszékeből. Eöreökség Levélteöl den. 20. Zalogos földre való Levélteöl den. 12.“ Ez azonban a legnagyobb javadalmuak közé tartozván, lássunk vele szemben egy kisebbet is. Anno 1669. „Szuhogyon a rektor fizetése 14 forint, ex gratisz négy Ieze hor, 10 szapu (ma véka) buzát penigh az predikátor ad a Mesternek, mellyért az falu behordgya az predikátor Dézma buzáját.“ Ugyanesak 1669-ből: „Szuhafői schólamester jövedelme: In summa 40 szapu buza. Halottul 4 pultura.“ Ezeknél már megáll az emberi ész, hogy hogy is tudott ebből egy eleven ember, még ha a legjobb esetet vesszük is, hogy t. i. nőtlen volt, megélni. Akadt ugyan, mint a pelsőci, meg sok más ehárta is mutatja, egy kis mellékjövedelem is, mint a nótáriusság és a harangozás, mely utóbbi magas hivatal ez időben csaknem kivétel nélkül a Mesterre hárult mindenütt azon indokolással, hogy jövedelmük ezáltal is öregbüljön; még az olyan jelesebb helyen is, mint Kaza, mely akkor város volt, ezt mondja a díjlevél 1596-ból:

„Harangozásért az Mesternek férfitól dén. 3, Aszoni álatul vagi leánzótul den. 2.“ Majd egy későbbi 1640-iki bejegyzés szerint „most immár frt. 3 adnak esztenteigh az harangozásért.“

Pedig ezek a régi scholamesterek jórészt felsőbb iskolát végzett tanult emberek voltak. Nem mondom, hogy mindég, mert mint más helyütt az 1639-iki poroszlói díjlevélből citáltam; némelyik levelet írni és olvasni sem tudott; akadtak közöttük mesterségüket nem értő, vagy azt megunt iparosok, obsitos katonák, urasági inasok, vagy jó esetben tanulmányaik folytatásában megakadályozott, vagy arra ráunt diákok is. De jórészt felsőbb iskolát végzett togátus diák volt, kikből később predikátorok lettek, különösen ha tanítóskodásuk alatt kissé anyagilag megerősödve, külföldi egyetemeket is látogattak.

A tanítónak ily magasfoku képzettségében gondolok feleletet találni a legközelebb S. Szabó József által felvetett ama kérdésre: hogy a gályarabság ideje alatt, midőn Gömör-Kishontból minden lelkész és tanító vagy a pozsonyi törvényszék elé hureoltatott, vagy hegyekbe, erdőkbe s a török által megszállt részekre bujdosott, esztendőkön át ki viselte gondját a pásztor nélkül maradt nyájnak s ki elégítette ki azok lelki szükségletét, pláne amikor azt is tudjuk, hogy a gályarabságra hureolt papok helyét a gyülekezetek nem töltötték be, hanem nemeslelkűleg a parókhán tartották s teljes fizetéssel ellátták azok elárvult családjait. Az én feltevésem szerint, amikor a dühöngő ellenfél kielégítette lihegő bosszuját az ártatlanul elhureoltak elítéltetésével, a fenyegető vihar leesillapult: az elmenekült papok és tanítók visszasiettek árván hagyott egyházaikhoz; s amikor feltétlenül szükség volt rá, a visszatért papok segítették ki a pap nélküli gyülekezeteket, egyébként pedig a togátus diákokból lett tanítók álltak az elhureolt predikátorok helyére, hirdették az ígét úgy, amint tudniok adatott. Visszatérésöket illetőleg feltevésemben nincs lehetetlenség, mert hiszen az elhureoltak és el is ítélték közül is tudunk rá példát, hogy az illető esodás módon kiszabadulván a börtönből, visszament előbbi állomáshelyére s folytatta tovább működését minden háborítás nélkül. Hogy pedig a bátorság és hűség meg volt bennök a visszatérésre, azt feltétlenül hiszem arról a lelkészi és tanítói karról, amelynek soraiból az egész világ esodálatát kiérdemlett bátor hitvallók kerültek ki.

Még egy kérdésre kell felelnem e kor iskolaügyének ismertetésénél: Ezek az ilyen, vagy amolyan tanítók mit is tanítottak az iskolákban? A Borsod-Gömör-Kishonti czikkek szerint tanítandó volt elsősorban a katechismus, előbb a Batizi, aztán a Sidérius kátéja, továbbá a Credó, az Uri ima és a Tíz parancsolat, természetszerűleg hozzá ének-

lés és imádságok. E mellett olvasás, írás és számolás. E kereten kívül a jobb egyházak tanítói a latin nyelvet is tanították, mit abból kell következtetnünk, hogy számos helyen a tandíj ilyen scála szerint volt díjlevéllileg megállapítva: Abeista = 24, declinista = 40, conjugista = 60, comparatista = 90, grammatista = 102, syntaxista = 120 dén. Hogy ez valóban így is volt, arra a sok családnál latin nyelven fennmaradt családi magánjegyzet is következtetni enged. Még az olyan kisebb népességű egyházban is, mint a sajókereszturi, egész 1811-ig tanítottak latin nyelvet, mignem a deák iskolától megkülönböztetett „Nemzeti iskola” létrejöttével azzal felhagytak.

Ennek a kiterjesztett tantervnek a keresztülvitele azonban nem mindenütt mehetett végbe, csak ott, ahol a tanítóban is meg volt az arra való képesség és készség; másfelől a tanítató szülék részéről is a kellő megértés. Mert bár már a Borsod-Gömör-Kishonti cikkek előírják, hogy a tanítók félretéve minden más foglalkozást; hivataluknak éljenek, minden idejüket a ref. vallás tételeinek s az olvasásnak és írásnak betanítására fordítsák. Ám ha nem kellőleg iskolázott egyén volt a fogadott tanító; bizony legfeljebb éneklésre és imádkozásra tudta oktatni a gyermekeket. Vagy ha jobb képesítésű volt is, de mint a sajószentpéteri iskoláról tudjuk pl. hogy a leánygyermekek nem voltak kötelezve az írás és olvasás tanulására, hanem az csak a szülők szabad tetszésétől függött: im akár egyik, akár másik esetben már esorba esett a tanterv keresztülvitelén.

Az iskola helyiség és taneszközök is természetesen messze állottak a maiaktól s nem is említhetők együtt. Az iskolaházak legtöbb helyütt egy szoba s konyhából állottak s ez szolgált a tanítói lakásul és tanhelyiségül is egyben. Butorzat egy, vagy két hosszú asztal és két földbe ütött cölöpre szögezett deszka ülőhelyből állott.

Azt a tudományos megállapítást, hogy „az iskola a legnagyobb dolog a világon, mert minden egyéb belőle indul ki s mert ez a hely az, hol az emberiség legnagyobb javát, a szellemi erőt, magamagából gyarapíthatjuk” régi fakult irások bizonyossága szerint az alsóborsodi egyházmegye mindenkor szem előtt tartotta. Alexander Bernátnak fentebbi megállapítása — bár nem régi keletű — ime rokонтartalmu megnyilatkozást olvashatunk az egyházmegye 1831. évi gyűléséről felvett jegyzőkönyvben: „Nagy befolyása lévén a leánygyermekek jónevelésének és szorgalmas oktatásoknak az emberiség boldogságára és a hazának majd leendő polgárait, mint akiknek karjaik között kezd a serdülő emberiség formáltatni: amilyen nagy kötelességének érzi megyei székünk a férfi gyermekek iskolájának jókarban való tartására fel-

ügyelni, épen olyannak tartja a leánygyermeküket is“. S hogy értéke szerint mennyire megbeesülte már kezdetben is az egyházmegye a tanügyet, mutatja már az 1799-iki első gyűlés határozata: „Az iskolákra is különösen felvigyázni akarván társaságunk, meghatározottatott, hogy minden magános iskolának az eklézsiái protocullumtól különböző protoculluma legyen, melyben amennyire lehet, minden régibb és ezután következő rectoroknak neveik a tanuló ifjúság nevével, tanítások tárgyával, iskolába lett bemeneteleknek és abból való elbuesuzásoknak idejével együtt feljegyeztessék.“ 1800. „Hogy az iskolák előmenetelek-ről annál bizonyosabb tudósítást vehessen társaságunk, rendeltetik, hogy ennekutánna minden examenekbe a szomszéd helybeli predikátor jelen legyen oly meghatározással mindazonáltal, hogy ezen alkalmatossággal semmiféle közönséges költségek ne tétessenek.“ Ugyancsak 1800-ból: „Sok helyeken egy tanító nem lévén elégséges a számos gyermekek tanítására, a kimenendő visitationak fog annak idejében ajánlatni, hogy ezen gyülekezetekbe kimenvén, azokat több tanítóknak bétételére reá birni mesterkedjenek.“

Az 1800-ból fennmaradt összeírás szerint az egyházmegyében ekkor 50 tanító volt, kik azonban nem egyenlő jogokkal és jövedelemmel bírtak ugyanazon egyházban sem. Ahol csak egy tanító volt: az volt a rector, ki természetesen kántor is volt egy személyben. Ahol azonban több tanítóra volt szükség: ott volt rector, kántor, praeceptor és lányok tanítója. A rector-t és kántort a magasabb képzettségű, az iskolai hatóság által kijelölt diákok közül választották és szerződötték a Sárospatakra e célból beküldött egyházi előljárók; a praeceptor-t és leánytanítót illetőleg már megelégedtek kisebb képzettségűvel is s ezeknek a jövedelme is tetemesen kisebb volt. A praeceptorok az alsóbb osztályokat, a leánytanítók pedig a leányokat tanítván, úgy látszik, a régi öregek abban a tévhitben éltek, hogy ezeknek a tanításához kevesebb tudomány is elégséges. Legalább is ilyenféle felfogást sejtet velünk az 1920-iki jegyzőkönyv, mely szerint „számvetésre mulhatatlanul tanítani kell minden gyermeket, még a leányiskolába járókat is“. Hogy különben a leányok tanítóját mennyire értéktelenebbeknek tekintették: mutatja a esáti eccla felterjesztése 1801-ből, mely szerint a fiú gyermekek tanítóinak fizetését következőleg állapította meg: 1. Készpénz 30. v. frt. 2. egy gyermek után egy véka árpa, mely teszen most 120 vékát. 3. Minden tanítvány után 1 máriás. 4. Vásárpénz minden gyermektől háromszori vásárkor egy-egy poltura. 5. Egy vakáció csirke, vagy helyette 3 krajeár. 6. Három sátoros ünnepkor publikáció.

7. Tavaszi játékra menetelkor minden tanítvány ad két pár tojást, vagy helyette egy polturát. E fizetésen a két fitanító egyformán osztozott.

Ezzel szemben a két leány-tanító fizetése ugyanaz: de ezek számára koszt nincs. Ami elég jelentős különbség, mert amint a régi sorkosztot élvező papok és tanítók elbeszéléséből tudjuk, azon a koszt-on megélt mellettök még egy inasgyerek is, tehát még a eselédttartás se került semmibe. Meg is jegyzi rá az egyházmegye, hogy „dicséretet érdemelnek ugyan a csátiak, hogy oskolatanítóik számát szaporítják: de a leányok tanítóinak fizetése elégtelennek ítéltetik, s ajánlatik az ecelának annak szaporítása“. Még kirívóbbá teszi a praeceptor és a leányok tanítója iránt táplált kíváncsi csekély mértékét az ároktőiek eljárása 1808-ból, mely szerint: „Az ároktői ecela a felsőségeknek minden híre és megegyezése nélkül valami foltozó szabót valósággal be is iktatott a praeceptor hivatalba, a rendszerint valót útjára boesátván“. Egyházmegyei szék azután deputációt küldött ki, mely által a szabót elmozdította, bárha az ároktőiek kézzel-lábbal titltakoztak is a beavatkozás ellen, mert hogy nekik igen megfelel a szabó.

Sőt maga az egyházmegye is leszögezte egy alkalommal, hogy a praeceptor még igen messze áll a rectortól. Ugyanis 1804-ben „a noszvaji ecela rectorától a halál által megfosztatván, óhajtaná addig való praeceptorát, mint rectort megtartani; de sokkal nagyobb promóció lévén az odavaló rectori jövedelem, mint az egy olyan ifju embernek engedődhetne: kötelességül tétetik az ecelának, hogy mennél előbb menjen Patakra újabb rectorért“.

Még nagyobb lenézéssel gondolt az egyházmegye a tanítónőre. Erre legelőször 1814-ben nyílt alkalom, amidőn is a jegyzőkönyv szerint „a geleji ecelában a leányok tanítása a megyei szék célja ellen csak egy asszonyra bízott, aki azon kötelességének, melyet a főtisztelelendő superintendentia egy tanítóban megkíván, hogy t. i. írásra, számvetésre és a vallás fundamentomos ágazataira taníttassanak a nevendékek, meg nem felelhet. Vegyék szivekre az ekkleziiai előljárók nevendékjeiknek tetemes hátramaradásokat és ezen fogyatkozásokat más alkalmasabb tanítónak bevitelével orvosolják, az illető helyen rólla jelentést tévén“.

Azonban a tanító asszony forgolódása úgy látszik megnyerte a visitatio helybenhagyását, mert a következő gyűlés jegyzőkönyvében már ez jegyeztetett fel róla: „Ha tovább is így fogja folytatni dolgát a tanító asszony, megmaradásában a megyei szék akadályt nem téssen“.

Mint fentebb jeleztem, az alakuláskor 50 tanító volt a praeceptorokkal együtt az egyházmegyében. Ezzel szemben 1870-ben 67, 1894-ben

80, 1915-ben 90 a felekezeti tanítók száma.

A tanítók képzettségére fentebb már rámutattam, hogy t. i. a tanítóképzede felállításáig (1859) rendszerint Sárospatakról a magasabb osztályokat végző, de természetesen speciális tanítói szakképzettséget nélkülöző diákokat hoztak az egyházak tanítókul, sőt még a képzede felállítása után is az u. n. három éves rectoriákra továbbra is egész az 1880-as évekig. Hogy azonban teljesen hivatás nélküli egyének ne kerülhessenek az iskolák élére, arról bőles szigorral gondoskodott az egyházmegye, kimondván, hogy: „Minden egyházmegyénkbe belépni és alkalmazást nyerni kívánó egyének tanítói szigora alá vetessenek s az alkalmatlanokat minden kimélet és kegyelet nélkül azon az uton, amelyen jöttek, visszautasítsák“. „Akár a pataki collegiumból, akár másünnen hozandó rectorok tartoznak magokat a legközelebbi tavaszi megyei gyűlés előtt bejelenteni, mind tudománybeli képességek, mind erkölcsük tekintetében való megvizsgálás végett.“

Ha aztán az ifju a kiállott sikeres „szigora“ alapján beerősítettett is tanítónak, az egyházmegye továbbra sem vette le róla szemét s világért sem engedte, hogy esetleg elparlagiasodjanak, hanem a tudósabb papok közül „minden járásba kineveztetett egy lelkész az iskola mesterek censorává, kiknek esztendőnként egyszer censurát kellett tartaniok a Heidelbergi Katekehezisből, arra is figyelvén, hogy a gyermekek tanítására alkalmatosak-e a tanítók?“ S jaj volt annak, aki megpróbált kirugni s az évi examenre való megjelenést elmulasztotta. Még 1818-ban is csak azt a kedvezményt adta meg az egyházmegye, „hogy az olyan tanítók, kik 30 évig szolgáltak, hivatalukban szorgalmatosak voltak és a censurán mindig megjelentek: a további censurára járás alól feloldoztattak.“ Ellenben „az egerlövői iskolamester, mind hivatalának restül való folytatása, mind a törvényes censurának két ízben lett vakmerő elmulasztása által magát az egyházi fenytésre méltóvá tette.“

Ugyanesak nagy gonddal vigyáztak a tanító hűséges forgolódására a helybeli egyházi előljárók és az évenkénti vizitátorok is. Mindjárt 1800-ban elhatározta az egyházmegye, hogy „minden eelába a sinati századik kánon ereje szerint helybeli iskola igazgatók állittassanak, kik minden két hétben a tanító előzetes értesítése nélkül tartoztak az iskolát meglátogatni és az iskola állapotját jegyzőkönyvbe beírni“. Az 1805-iki gyűlés pedig már jutalmazás ígérésével is serkenti a rectorokat, amidőn következőleg határoz: „Az iskola rectorok érdemeik szerint klasszificáltatva a visitatorok tudósításaiban: ugyane szerint alkalmaztassanak, hogy a serénységre annál inkább ösztönöztessenek.“

T. i. ezidőben a tanítóknak egyik helyről a másikra való áthelyezése is a tractus jogkörébe tartozott.

Ha azonban egyik-másik rosszindulatu tanítón sem a szép szó, sem az intés nem fogott: azon esetben az egyházmegye, sőt néha ennek tudta nélkül az illető egyház is hosszabb vizsgálat és teketória nélkül egyszerűen elmozdította állásából a hanyag szolgát. Így pl. 1808-ban „Palkonyai iskola rector, Ferenci András, a látogatás által hathatósan megdorgáltatott azért, hogy gyakori mulatásai miatt az oskolabeli gyermekek tetemes fogyatkozásokat szenvednének; azonban már több ízben meg lévén az említett személy korhelysége-ért dorgáltatva, és mégis nem jobbulván meg, sőt a közelebbi visitatiótól fogva is csak olyan restesen folytatná hivatalát, mint amekelőtte: a megyei szék őt rectori hivatalától ezuttal elmozdítja s ott tanuló szép számú gyermekeknek előmenetelét szíven hordozván oly rectort fog oda rendelni, aki ezen hanyatló félen levő iskolát virágzásba hozza“.

1808. „A nemesbikki consistóriumnak azon lépése, hogy a megyei előljáróknak tett minden hiradás nélkül kitette a leányok tanítóját, sőt a felhevült indulatok által elragadtatván, őtet a parochián vasra verette, helyben nem hagyattatik. E végre a közgyűlés nevében küldendő levél által meg fog intetni, hogy ennekutána az eféle esetekben nagyobb magamérsékléssel és előre való vigyázással éljen, különösen pedig az egyházi szolgák közül senkit a felsőség hire nélkül hivatalából ki ne mozdítson.“

Amint látszik, a tanítói állásból való ilyen könnyű kifordítást az egyházmegye nem nézte jó szemmel már a hajdan korban sem, azonban az ilyen eljárás elleni helyes orvosszerről csak 1861-ben gondoskodott eme határozatával: „Hogy a tanítói állás szilárd alapokon nyugodhassék, indítványoztatott, hogy a tanítók jövődre csak szakavatottság hiánya és erkölesi jelentékeny hibák, nem pedig szeszély szülte és igazolatlan okok miatt legyenek hivatalos állomásokról elmozdíthatók.“

Hogy az iskolázás, nevelés ügyének minél előbbrevitelét mennyire szíven viselte kezdettől fogva az egyházmegye, arról tanuskodnak még a következő intézkedései: 1832. „Kötelességévé tétetik az iskola látogatóknak, hogy minden ecelában járjanak annak végére, mennyien lehetnek még minden ecelában olyanok, kik iskolába nem járnak, pedig már az iskolába való járásra megnöttek és azokat szüleik nevével együtt feljegyezvén, adják által a helybeli bíráknak azzal a meghagyással, hogy bírói hatalommal kényszerítsék az olyan szülőket gyermekeiknek az iskolába való feladására; hogy ha pedig az ő kényszerítéseknak

sikere nem lenne, esmérjék kötelességeknak az engedetleneket a tek. szolgabírói hivatalnak bejelenteni“ 1800. „Szembetűnő lévén a zavarodás amiatt, hogy minden iskolában majd minden tanulók különböző könyvekből taníttatnak, amennyire rajtunk áll, a főtiszteletű szuperintendenciának ezirányu sürgetését kérjük, hogy a falusi iskolák számára készülő kézi könyveket mennél előbb kiadatni méltóztasson“.

1800. „Szembetűnő fogyatkozására lévén az iskoláknak, hogy az iskolamesterek és kántorok a toroknak és a keresztelőknek gyakorlásával visszaélnék, meg fognak intetni tisztelendő esperes ur kerülő levele által, hogy az efféle különben is a felső rendelkezések által megtiltott vendégeskedéseknek gyakorlása által hivatalokat el ne mulasszák. Tisztelendő predikátor urak felől feltévé, hogy e részben is tükröz gyanánt fognak az iskola mestereknek szolgálni.“

1813. „Az igriczii nemes consistóriumnak meghagyatik, hogy a többszöri felséges királyi parancsolatoknak értelme szerint a szülék gyermekeiknek taníttatásokra hathatósan szoríttassanak, meggondolván azt, hogy nagy megromlásnak jele az a népben, ha az a tudományokat nem kedveli és ha különben nem lehetne, minden iskolába járható gyermekek conscribáltatván, az ellenkező szülék járásbeli szolgabíró urnak jelentessenek be.“

1826. „Óhajtatik valami olyan kegyes intézetnek feltalálása, mely szerint a szegénysorsu gyermekeknek ingyen, vagy legalább minél olcsóbb áron könyvek és papiros szereztetnék be, mivel ezeknek drágasága egy nagy okának lenni tapasztaltatik annak, hogy sok szegény tehetségű szülék gyermekeiket taníttatni vagy nem tudják, vagy nem akarják.“

1807. „Jelentette tisztelendő esperes ur, hogy sok megyénkben szolgáló rectorok szabad tetszéseik szerint meghosszabbítanák a vakációkat. Meghatározottatott, hogy minden vigyázásunk alá rekesztett iskolákba július közepétől fogva augusztus közepéig tartsanak a kánikuláris vakációk s egy iskola rektor is azt tovább nyújtani ne bátorkodjon.“

1830. „Több egyház intetik, hogy különös tekintetbe vévén a nevéndék gyermekeknek egészséges állapotjukat, igyekezzenek az iskolákat mennél tisztább és esinosabb állapotban tartani.“

1840. „A népnevelés tárgyában tanterv készítettetik és minden iskolában ennek keresztülvitele kötelezőleg elrendeltetik. Iskolai fali olvasó táblák és abc. ajánltatik, továbbá palatábláskák beszerzése.“

1843-ban van először az iskolák osztályozása jegyzőkönyvezve és pedig kitűnő, díszes és jó fokozatokkal.

A fentiekből kitetsző, tanítókra, iskolákra és növendékekre egy-

aránt kiterjedő gondos felügyelet folyománya volt aztán az, hogy egyházmegyénkben a tanügy állása az illető korok viszonyaihoz mérten mindenkor a legkényesebb igényeket is kielégítette s a borsodi ref. községek kulturális tekintetben mindenkor s még ma is kiemelkednek a más felekezetű községek mellett és felett. A jó érzelmű község be is látta, hogy miesoda érték az ő számára a jó tanító s azt érdeme szerint meg is becsülte. Pl. a tiszakeszii egyház már 1832-ben kéri, hogy ne három esztendő, hanem állandó rectorokat tarthasson, mivel a 41 esztendeig szolgált Hajas András keze alatt nevelt gyermekekből lett mostani emberek vallásosabbak, hajthatóbbak, szelidebb erkölcsűek, mint a három esztendőre hozott rectorok által neveltek.

Az egyes egyházaknak érdemes tanítóik iránti megbecsülésének több jelével is találkozunk. Így pl. Némethy József tiszánánai tanító 40 évi érdemes szolgálat után elhalván, temetésén az egyház előljárósága testületileg vett részt, koporsójára koszorút helyezett és a temetés összes költségeit magára vállalta.

Somogyi János felsőábrányi tanító 55 évig szolgálván, 84 éves korában vált meg az állásától, mikor is az egyház lakás, hat köből rozs és 40 frt. évi nyugdíjjal nyugdíjazta. Ugyancsak a geszti egyház 40 éven át kiváló tanítóját Sárjai Szabó Gábort 8 köből rozs, 1 öl tűzifa és holtig való lakással nyugdíjazta.

A tanítóknak a régi időben nem csupán a tanítás volt a tisztök, hanem hol magasabb, hol alacsonyabb kivánalmak is fűződtek hozzájuk. Több helyen pl. ők végezték a jegyzői teendőket. Pl. 1801-ben „felolvasztatott az oszlári ecclának egy olyas mesterért, aki oldalaslag a nótáriusi hivatalt is folytathassa, esedező levele. Tisztelendő esperes ur fog kívánsága szerint lehető megvizsgáltatására felvigyázni.” Ugyanez volt a gyakorlat Ároktőn is. Tiszánánán pl. a leánytanító kötelessége volt, ki bizonyára theológiát végzett, az urvaesora kiszolgáltatásakor a bort osztani, de ugyancsak neki kellett a párbért is beszédni. Ugyancsak a párbér beszéd és harangozás volt a mellékfoglalkozása a nagymihályi leányok tanítójának is, midőn 1831-ben egy közölök vonogatta magát ezeknek a lealázó munkáknak a teljesítésétől, az egyházmegye kimondotta, hogy „régibb időktől fogva kötelessége lévén a papi párbér beszédése a nagymihályi ecclában a leányok tanítójának és különben is a fizetés nagyobb részben az ágybér beszédéséért s a harangozásért adatni szokott bér lévén, nevezett leányok tanítójának Szabó Andrásnak meghagyatik, hogy a papi ágybért a folyó esztendőben szedje be, jövődre pedig, ha azt magára nézve terhesnek ítéli, szabadságában fog állani magát változás alá tenni, amely esetben a nagy-

mihályi eccla fog gondoskodni egy oly személyről, aki ebbeli kötelességének egész készséggel meg fog felelni.“

1829-ben „meghatározatott, hogy ennekutána a Currenssek és más hivatalos levelek az oskola rectorok által reversális mellett küldesse-nek s az azok körül tapasztalandó hűtlenségek a megyei szék által keményen és a dolog fontosságához képest hivataltól megfosztás által is meg fognak büntettetni.“

1860-ban még a diósgyőri egyházban is hozzá volt kötve a leánytanítósághoz a harangozási kötelesség és ezt csak 1889-ben szüntette meg az egyházmege.

Azonban az ambiciózus embert még az ilyen ferdeségek sem kedvetlenítették el s a régi, bár nem speciálisan szakképzett, de erejük legjavát lelkesen és nem robotszerűleg munkájukba fektető theologus rectorokat szívesen emlegetik, még vissza is kívánják nem egy helyen ma is. Hiszen e lelkes ifjakat néha annyira elragadta az ambíció, hogy 1806-ban ezt a határozatot hozta az egyházmege: „A tarjányi rector deák nyelvvel terhelvén a főtiszteletű közönség eélja ellen gyenge tanítványait, futólevél által meg fognak minden megyebeli rectorok intetni, hogy míg a nemzeti két klassisokhoz tartozó tudományokat el nem végzik: deákat senkinek ne tanítsanak.“ Avagy miesoda heroikus munkát végezhetett az a tanító, akiről a jegyzőkönyvben ez van feljegyezve: „Az iskolai körlátogatóság hivatalosan jelenti, hogy a kisgyőri vegyes népiskolában egy jóakaratu s multjában képességeit igazolt agg tanító 200 gyermeket oktat egyetlen tanteremben.“

És mindezzel szemben a fizetésük? Leírva elég sok és sokféle volt, de bizony a summája főként, ha figyelembe vesszük az akkor is divatban volt sok restanciát, nem valami tetemes. Volt egy néhány jó javadalom, mely akadémika promocióként adományoztatott kiváló diákoknak, akiknek aztán a három év letelte után kötelességük volt külföldi universitásra menni a megtakarított jövedelmükből, ellen esetben jövedelmük egy részét a kerületi pénztárba kellett befizetni. A többiek azonban a megélhetést is csak úgy biztosították, hogy rendszerint sorkosztolással voltak egybekötve. Mert igaz, legtöbb helyen volt földje. De egyfelől a föld hozamát nehéz volt értékesíteni a nehézkes közlekedési viszonyok miatt. Meg milyen termő erőben lehetett az a föld, amelynek minden három évben változott a gazdája? volt párbér is, de bizony e tételnél sokat kellett leszámítani a rostaaljra is, mert mint egyik derék esperesünk epesen megjegyzi, sok párbérfizető ember azt tartja, hogy a legjobban kirosztált élet a rostaalj. Volt tüzelő is olyan, amilyen. Pl. a tiszánánai díjlevél szerint káka és nád. A tisz-

keszii leánytanító pedig minden leánygyermek után 12 kéve gazt, nádat, vagy gyékényt kapott téli fűtőnek. Aztán volt egyéb mellékes is. Pl. ugyanez a tanító minden héten, minden gyerektől egy tojást kapott. A hegyvidéken esergedezett egy kis felvizelt must is. Szóval enni és inni való valahogy csak meg akadt, de pénzt bizony mentől kevesebbet látott a rectori ház. Nem csodálkozhatunk hát, ha az 1880-as és 90-es években mohó örömmel fogadta ugy a tanítóság, mint az egyházi felsőség egyfelől az államsegélyt, másfelől a tanítói fizetések természetben fizetett különféle részeinek készpénzzel való megváltását. Most bezzeg jó volna visszaesínálni, ha lehetne. 1893-ban így nyilatkozik erről az egyházmegye: „Dieséretre méltónak mondjuk némely egyházaknak törekvését, hogy a tanítók földjét elvéván s őket a mezei gazdálkodástól eltiltván, készpénzzel igyekeznek őket díjazni; és kérjük is a tisztelt Kormányzó testületet (t. i. az egyházkerületet) hogy az egyházakat ezen törekvésökben segíteni méltóztassék.” Ilyen hatások alatt változtattak készpénzre a tiszánánai, keresztesi, esáti és eserépfalui díjlevelek és lőnek egy ideig felette kíváncsiak s ezeket az egyházmegye a díjlevél megerősítése alkalmával a legnagyobb örömmel üdvözölte, ám a pénz devalvációja alkalmával kitűnt, hogy nincs más biztos fundamentum, csak a föld és a termés.

A tanítók szellemi nivójának, ezáltal a nevelés ügyének emelését kívánta fokozni az egyházmegye, a tanítóknak a tanítói értekezletbe, tanítói egyesületbe való tömörítése által. Az erre irányuló mozgalom az 1840-es években kezdődött. Ugyanis 1846-ban az egyházmegyei gyűlés rendkívül fontos iskolaügyi reformokkal foglalkozván, többek között a tanítói egyesület megalakítását is elrendeli. Ennek folyamányaként „Vágó József miskolci liceumi tanár 1847-ben az egyházmegye eszközése által alapított tanítói egylet alapszabályait benyujtván, azokat az egyházmegye megerősítette. A tanítói egylet három kisebb körre osztott s azoknak első elnökeit az egyházmegyei közgyűlés választotta meg egy miskolci tanár és két pap személyében hat évre, kimondván, hogy hat év eltelté után az egyletre száll az elnökválasztás joga. Így tehát formaliter az alsóborsodi ref. tanító egylet szabályosan megalakult már 1847-ben, de bizonyosan a közbejött szabadságharc és utána következett önkényuralom miatt nem működött, illetőleg működésének jó tíz éven át semmi nyoma sincs.

1858-ban Kállai Lajos akkori ábrányi, később alsószolezai lelkész, ki többször zörgetett ez irányban az egyházmegyén, mint iskolaigazgató körlelkész tartott először a saját járása tanítóival tanítói értekezletet. Az üdvös kezdeményezés ugy látszik tetszésre talált az egyházmegyé-

nél is, mert 1862-ben már kötelezőleg elrendeltetett, hogy tanítói köri értekezletek tartassanak, melyeket a körlelkészek hívnak össze. Ilyen stádiumban volt az ügy 1870-ig, amikor is az őszi egyházmegyei gyűlésen „az általános tanítói értekezlet felállítása indítványoztatván, az indítvány korszerűnek találtatván, elfogadtatott és esperes ur kéretett fel, hogy a saját elnöklete alatt tartandó szervező gyűlést mielőtt körülmenyei engedik, Miskolcra egybehívni méltóztassék.” Az egylet alapszabályai aztán 1871-ben Mezőcsáton alkottattak meg s az ugyanazon évi tavaszi egyházmegyei gyűlés azt megerősítette s egyúttal kötelezte az egyházakat, hogy tanítói gyűlésekre a tanítók számára fuvar adjanak. E rendelkezést az egyházmegye 1877-ben ismét megújítja, de hozzát teszi, hogy „koszt és szállás adásra nem kötelezi az egyes ecelákat.”

Az egyházmegye legfontosabb tanügyi szerve, a tanügyi bizottság, 1861-ben alakítottatott meg, népiskolai bizottmány címen. Első elnökei Fekete Károly ónódi lelkészi tanácsbíró és Tolesvai Nagy Gedeon egyházmegyei gondnok valának. Többi elnökei pedig a következők: Kállai Lajos alsózsóseai, Nyilas Sámuel miskolci, Édes Ábrahám sályi, Futó Sámuel böcsi, Édes Vince tiszatárjáni, Maklár Károly sajókereszturi, Szalóczy Bertalan böcsi, Fekete József átányi, Bodolay István esáti, Halászy József dorogmai és Gaál Ferenc poroszlói lelkészek.

Másik tanügyi szerv volt az iskolalátogató bizottság. Kezdetben az egyházmegye négy visitationális körre volt osztva s minden járásban egy lelkész az iskolamesterek cenzora volt. Erre való tekintettel már 1806-ban így intézkedett az egyházmegye, hogy „ezután a megyénkbe levő ecelák látogatására az esztendő elein kimenendő látogatók a járásbeli oskolamesterek censorát vegyék magok mellé, hogy így akkor s egyszersmind az oskolák meglátogatása és vizsgáztatása is elvégződván, az eceláknak mind költekezések, mind forspont adásbeli terheik könnyíttessenek”. Tehát már több mint száz évvel ezelőtt a régi öregek is rájöttek a vizitálásnak arra a helyes módjára, ahogy az alsóborsodi egyházmegye azt egy pár év óta végezteti, csak mi még tökéletesítettük azzal, hogy a Pál napi időpont helyett májusra tettük, amikor már az iskolában az év teljesítménye meglátható.

Az iskolalátogatóság sok ideig, egész 1861-ig semmi tiszteletdíjban nem részesült, sőt az 1839. évi jegyzőkönyv szerint „panasz tétett, hogy az iskolalátogatók hidegséggel fogadtatnak, sokszor még a legszükségesebb ellátásban, a továbbszállításra szükséges szekerekben is fogyatkozást szenvednek. Az ecelák gondnokai meg fognak rovatni”.

1861-ben az akkori bőkezű esperes, Édes Albert, mind a négy látogatóság részére, míg ő esperes lesz, sajátjából 10—10 frt. honoráriumot ajánlott fel; Tolesvai N. Gedeon gondnok pedig 200 frt. alapítványt tett, hogy ennek évi kamatai ugyane célra szolgáljanak. Az egyházmegye pénztára terhére pedig évi 30 frt. szavaztatott meg s így minden körlátogatóság 20 frt.-tal díjaztatott, mely honorárium aztán a viszonyokhoz mérten emelve, a legújabb időkig megmaradt.

Hosszu szolgálata tanítóként vannak említve a jegyzőkönyvekben: 1. Sárai Szabó Gábor, a geszti egyház 40 éven át kiváló tanítója, ki ekkor az egyház által nyugdíjjal láttatott el. 2. Somogyi János felsőábrányi, ki ötvenöt évig szolgált s 1858-ban, 84 éves korában, szintén az egyház által nyugdíjaztatott. 3. Juhász Mihály, ki 50 évig volt Miskolcon leánytanító s 1869-ben az egyházmegye a kerület útján a vall. és közokt. miniszter segélyezésére ajánlja. 4. Paksi Dániel 46 évet szolgált az egyházmegyében, ebből 44-et Mezőkeresztesen. 5. Fűry Lajos, mint egerlövői tanító 50 évig működött. 6. Sütő István, a vitéz 48-as honvéd, ki 28 esatában vett részt, mint tibolddaróci előkönyörgő, 40 évig szolgált. 7. Németi József tiszánánai érdemes tanító. 8. Fogarassi Jenő, az egyházmegye legkiválóbb író tanítója, szintén 40 évig szolgáltak. 9. Arday Janka Sámuel 55 évig szolgált a mezőkeresztesi egyházban. 10. Pekete István böcsi tanító, 48-as honvéd, 45 évig.

Az egyházmegyének hosszú időn keresztül tanító képviselője nem volt. 1873-ban a tanító egyesület kérésére az egyházmegyei közgyűlés kimondja, hogy a legszívesebben fogadja 2—3 tanítónak egyházmegyei képviselővé való választását és kiküldését. A kiválasztást a tanítóegyesület gyakorolta mindaddig, míg a zsinati törvény azt a a presbiteriumok hatáskörébe nem utalta.

Az iskolaüggyel kapcsolatosan kell egy pár szót szólanom az egyházmegye és a hozzá közel álló közép és felső iskolák közötti viszonyról. Bárha nem is Alsóharsod kötelékébe tartozott, mint szemefényére, mint a hívő muzulmán Mekka felé: úgy tekintett az egyházmegye mindenkor Sárospatakra, illetőleg annak főiskolájára. S ez annál a ref. egyháznál, mely mindenkor az emberiség felvilágosítására törekedett, önként érthető. De még inkább fokozta ezt a ragaszkodást a főiskolának sok szenvedéssel, de sok dicsőséggel is teljes múltja, továbbá az az élő kapcsolat, hogy az egyházmegye papjai, tanítói, jegyzői s művelt világi urai, továbbá az évenként megjelent legátusok, supplikánsok, mendikánsok csaknem kivétel nélkül a főiskolából kerülván ki, önmagukban is hálásan ápolták s másokban is fejleszt-

tették és megtartották e főiskola iránti áldozatos szeretetet. Bizony, a pataki főiskola nagy időn át nem a földbirtokaiból, mint szegények iskolája, nem is tandíjból, hanem főként a tiszáninzeni egyházközségek, köztük természetesen az alsóborsodiaknak is évről-évre megújuló adományaiból tartotta fenn magát. Hogy ez az u. n. szupplikationális segély évenként milyen méretű volt, in kiveszek a jegyzőkönyvből egy néhány példát: 1812-ben az alsóborsodi egyházmegyében befolyt e címen 83 köből élet és 19 hordó bor, az iskola építésére pedig 556 forint és külön a lelkészekről 231 forint egy kőmives legény fizetésére. 1813-ban ugyanezen címen 123 köből élet, 3 hordó, 3 átalag és 140 itec bor, 109 forint, 48½ krajcár és 78 drb. kétgarasos és külön a lelkészekről 161 forint. A lelkészek a rendes szupplikációs gyűjtésben is megadták a magok részét, de ezenkívül az 1808-iki böcsi superintendenciális gyűlés határozatának folyományaként, miszerint „más mód nem lévén a főiskola építése folyamatjában, igyekezzenek a tractusok rábírni a kebelbeli predikátorokat, hogy minden tractus papsága egy kőmiveslegénynek fizetésére kötelezze magát mindaddig, míg az építés tart“; ennek következtében az egyházmegye három klassisba osztotta a predikátorokat, 6, 4 és 2 forintot fizetőkre, „nem is tévén fel a megyei szék, hogy megyénkben találtatnának, kik ezen köteleességeket örömmel ne teljesítenék, és akiket erre kedvetlen esz-
közökkel kellene kényszeríteni“. S ezt a kőmiveslegény-díjat fizette is az egyházmegye papsága 1847-ig, amikor az egyházkerület megszűntette. Az egyházak ugyanezen építkezés alkalmával a maguk összességében csak három-négy éven át fizettek, akkor felmondták a barátságot azzal az indokolással, hogy ők csak három évre ajánlották ezt meg.

Az évi rendes szupplikationális segedelemehez azonban, hogy tisztes mértékben hozzájáruljon az egyházmegye minden községe, arra szigoruan ügyelt a tractus, amelyik kissé elvonta magát, azt illendően megdorgálta. Így 1812-ben „a Collegium számára bejött bor és életbeli alamizsnák lajstromának vizsgálásakor igen szembetűnő lévén, hogy Cserépfalu csak egy köből életet és egy hordó bort adott légyen: köznévvel küldendő levél által meg fog intetni azon ecclezsia, hogy az anyaoskola részére bővebben adakozzon, a predikátor pedig a népbe azon oskola eránt nagyobb buzgóságot önteni igyekezzen, ugyanigy Tarján, Gelej, Kistokaj, Szirma, Csaba,, Keresztur, Ecseg és Egerlövő.“

Hogy néha s néhol nem valami jó szívvvel ment ez az adakozás, arra is találunk szomorú példát a múltban is. Így 1834-ben az eger-

lövői pap jelenti, hogy Platthy Imre földesur által a pataki Collegium számára kimért 4 köből gabonát semmikép nem tudta közfuvarral beküldeni Emödre, a collegiumi magtárba, pedig toronyhoz való fáért arra mentek üres szekérrel Miskolcra, még sem vállalták, sőt az egyik fuvaros ilyen szavakra fakadt: „ha rajtam állna, fundamentomát is széjjel hánynám annak a Collegiumnak, mert onnan kerülnek ki a sok húzó-vonó tisztek“. Amely felterjesztésre az egyházmegye ezt a komoly határozatot hozta: „Semmi sem árulván el jobban a lakosok, annyival inkább a nép erkölcsi előljáróinak erkölcsi megromlásokat, mint a közjó eránti hidegség, a vallásnak s annak virágzását tárgyazó intézetek megutálása, nagy hibául tétetik ki az egerlövői eccla előljáróinak és tagjainak a köz intézet eránti hidegségek s érzéketlen magokviseletek.“

Annó 1815. „A sajókereszturi és harsányi tisztelendő predikátor urak a Collegiumot építő kömives legény tartására rendeltetett egy-egy rhs. frtot meg nem adván, vétkül tulajdonittatik az említett tisztelendő predikátor uraknak ezen anyaoskola eránt, sőt a közjó eránt való hidegségek, holott az egész egyházmegyében lévő tisztelendő predikátor urak mind beadták és egy hónap alatt tartozásoknak az illető helyre való beküldése szoros feleletnek terhe alatt kötelességekké tétetik.“

A supplikáció eltörlése után az addigi természetben való alamizsnálkodás megszüntettetvén, az egyházmegyék, illetőleg az egyházak készpénzváltásdíjat fizettek évi átalányösszegben. Ez 1894-ig egyházmegyénkben 170 frt. 85 krajcár volt. Ekkor a superintendentia kérte annak 520 frtra való felemelését a főiskola különféle szükségleteire, de az egyházmegye nem fogadta el. Azonban a kerület újabb felszólítására, jobban mondva, elkötelező határozatára kénytelen-kelletlen belenyugodott a felemelésbe.

Fentebb említettem már, hogy az egyházmegye, illetőleg annak lelkeszei 1899-ben 2000 koronás tápintézeti alapítványt tettek a főiskolánál. 1901-ben a gömöri egyházmegye azon indítványát, hogy az egyházkerület minden lelkésze 10 éven át 4 koronát fizessen a pataki főiskola céljaira, így nem fogadta el az egyházmegye, hanem gyűjtést indítványozott. Ha felemlitem még az 1916-ban lélekszám szerinti 1 koronás kivetést, majd 1923-tól kulturadó címen évenként az alsóborsodi egyházmegyére kirótt 108 mm. búzát, úgy a felhozottakból ki fog tűnni, hogy egyházmegyénk a felsőfoku tanintézetek iránt is, köztük első sorban a pataki főiskola iránt mindenkor meghozta a maga áldozatát.

1857-ben a kezdetben felekezetinek tervezett sárospataki tanító-

képzőre 2529 frt. 41 krajeárt adott az egyházmegye, ami mai szemmértékkel mérve jelentéktelen semmiségnek látszik, de az akkori árviszonyok között 5—6 vagon búzát képviselt. S adta ezt oly buzgósággal, hogy midőn ez alkalommal Tiszakeszi, Kisgyőr és Egerlövő semmivel sem akart a képezde alapjához hozzájárulni, az egyházmegye erőlyesen megfenyegette őket, sőt Keszibe deputációkat küldött az elmérgesedett helyzet rendbehozására.

A fent irt szolgáltatásokkal szemben a pataki főiskolánál jogai is voltak az egyházmegyének. Minden évben megnevezte és kiküldötte a maga delegátusait, kik a főiskolának úgy anyagi, mint szellemi vezetésébe betekintettek s itthon a közgyűlésnek referáltak tapasztalataikról. Ez a követküldési jog érvényben volt és gyakoroltatott mindaddig, míg az egyházkerület kezébe nem ment át a főiskola kormányzó testületének, az igazgató-tanácsnak a választása. A referádák legtöbbször röviddek, általánosak és megnyugtatók. Találkozik azonban részletező s egy s más dolgot helytelenítő és kifogásoló is, pl. annó 1843: „Az egyházmegyének a sárospataki szigorákra kiküldött követi panaszolják, hogy 1. a tanítási órák előtt nincs éneklés és imádkozás; 2. a diákok világos színű ruhákban járnak; 3. hogy a papok a kőmives legény bérét hiába fizetik, nem fejeződik be az iskola építése, mert a pénzt más célra fordítják. Az egyházmegye elszámolást követel.“

A miskolci felső leányiskola iránt is kimutatta áldozatkészségét az egyházmegye, amidőn mind annak megalakulását tetemes összeggel elősegítette, mind akkor, amikor 1913-ban évi 1040 koronát szavazott meg fenntartására 10 éven át.

Egyedül a miskolci főgimnáziumot nem segítette anyagilag sohasem. Pedig ez igazán kebelbeli volt, rá is volt szorulva, kérte is egy pár alkalommal, de eredmény nélkül. E hidegséget nem a jóakarathiányával, hanem csupán azzal tudom magyarázni, hogy két felsőfoku intézetet nem birván istápolni, ha a kettő közül választani kellett: a sárospataki anyaiskola régi híressége, fejlettsége elhomályosította s nélkülözhetővé is tette a vele szemben csak fiók intézetet képviselő miskolci főgimnáziumot. Ugy, hogy valóban hámulatraméltó ennek a főgimnáziumnak, melynek semmiféle fekvő vagyona nincs, sőt még a tulajdonképeni fenntartójának, a miskolci egyháznak is mentől kevesebb, az anyagiakkal való küzdelmekben csaknem négy évszázad óta folytatott szívós kitartása, melyet igazán illő volt az egyházkerületnek 1924-ben hozott határozatával honorálni a kulturadóból való részesítés által.

XII.

Egyházi fegyelem

Az egyházi fegyelem a mai időkben sokat vitatott kérdés. Van-e szükség reá az egyházi életben? Van-e valami haszna, vagy befolyása az egyházi élet alakulására? Ha igen: szelidebb, vagy szigorubb formában való alkalmazása-e a helyesebb? Im bemutatom egyes konkrét példákban az egyházi fegyelmezés egyes eseteit egyházmegyénk történetében és pedig egyfelől a megye részéről az egyes egyházakkal, azok hivatalnokaival és egyes tagjaival szemben, másfelől az egyházak, illetőleg azok előljáróságai részéről az egyház egyes tagjaival szemben megnyilvánult esetekben.

Az 1751-ik évi zilizi gyűlés jegyzőkönyvéből: „Minekutána az eesegi eccla a venerabilis tractushoz való maga engedetlenségét és a szent rendelkezésnek megutálását nyilvánvalóvá tette volna; hogy ennek a rendetlenségnek és vakmerőségnek érdemlett büntetését elvegye: a maga predikátorától és az egyházi minden rendbeli szolgálattól a jövő gyűlésig megfosztatik.”

A következő 1753 február 13-án Kazineon tartott gyűlésre aztán az időlegesen az anyaszentegyházból számkivetett eesegiek instanciát nyújtottak be a büntetés megszüntetéséért, azonban a tractus ismét a következő szigoru határozattal felelt:

„Minthogy haszontalanok volnának minden törvénytételek és ítéletek, ha azokat effectusba venni nem lehetne: a zilizi deliberáció pedig canonica törvényeken fundáltatván, minthogy az instánsok mindeddig is magokat annak nem submittálták s a deliberáció in effectuale háreál: valameddig az instánsok magukat nem submittálják s a deliberációt in effectum nem viszik, addig instántiájokat admittálni nem lehet.”

Az ecclára kiszabott eme kemény büntetést végre a legközelebb Sárospatakon tartott superintendentiális gyűlés szüntette meg.

1763 május 9-én Sajószentpéteren tartott gyűlés jegyzőkönyvéből: „In negitió Georgii Juhász deliberátum est: Juhász György a ládházi

oskolában helytelenül bevitetett oskolamester szokott praxisunk és eddig a mesterek oskolában való rendeltetésekben megtartatni szokott törvényünk ellen sem tisztelendő esperes ur consensusa, sem ökegyelme concessája, mely szükségképen a mesterek rendeltetésében megkívántatik, ki nem adatott, mégis mindazonáltal az oskolába bé ment: azonban értésére esvén fennt tisztelt tisztelendő esperes urnak alattomban való és törvénytelen supplántátiója, nyilvánvaló írásával azon írásban feltett okokért tilalmazta és ami nagyobb ily törvénytelen odamene-telért suo modo ezen mi conferenciánkra ad dandám ratiónem citál-tatott volna, nemesak nem compareált, hogy itten magát, ha volt valami mentsége, mentegette volna, hanem az eccla fentirt tisztelendő esperes urnak illetlen és moeskos levelet küldött: azért a mi törvényünknek ereje szerint a fentnevezett Juhász György a mi társaságunkban mindenféle ecclézsiai s nevezet szerint a mesteri hivataltól megfosztatik és mint olyan alkalmatlan ember kivettetik; az ecclában pedig a fent irt moeskos levélért a paróchiális szolgálat kivévén az egy keresztséget, inhibeáltatik, hanemha az eccla maga részéről tisztelendő esperes urat reconciliálándja.“

Az 1759 június 13-án Sajószentpéteren tartott gyűlésnek Petra Mihály geleji lakos ügyében ez lett a határozata: „Mint hogy Petra Mihály elébbeni fanatikusságát ujabban revocálta, és keresztyéni hitünknek predikáltatását és annak hirdetőit hazugsággal vádolta, beestelenséggel illette, az eccla consistóriumának s annak rendelésének nem engedelmeskedett és ezekkel magát a mi szent vallásunktól elszakasztotta; erre nézve hogy az ecclának társaságából excommunicáltassék, méltónak ítéltetett. Keressen magának oly társaságot, amely az ő principiumaival megegyez.“

1801. Igriezii lakosok Vad István és Magyarai István mint templomkerülők a tractus gyűlésből intetnek meg és keresztyéni kötelességük gyakorlására serkentetnek.

1801. A csabai eccla esendességét és elébbi rendit fellármázók és összezavarók a főtisztelendő superintendentia által parancsolt idéztetésre élénk állván, az egyházi szék által hathatósan megintettek a felől, hogy soha többé eféle lármának indítói ne legyenek, melyre magokat egész engedelmesen ajánlották is.

1806. A sályi consistórium Szabó Jánosnét fiával együtt az Urvaesorától eltiltotta. Erre nézve azt végezte a megyei szék, hogy a sályi consistórium ezen törvénytelen tettéért megfeddettessen, különösen a predikátor megdorgáltasson ezen szaváért: „még a budai zsinat végzései nincsenek megerősítve.“

1812. A geleji eccla tagjai nem akarván engedni azon felsőbb rendelkezésnek, amely az új házasságokat az egybekötetés előtt censurára szorítja: meghagyatik helybeli tisztelendő predikátor urnak, hogy az első publikáció után mindjárt szorítsa az új házasságokat censurára s ha megjelenni nem akarnak, harmadszor ne publicálja őket.

1817. Emődön bizonyos botránkozató életű emberek tapasztaltatván, ajánltatott a jelenlévő tisztelendő predikátor urnak, hogy tekintetes járásbeli főszolgabíró urnak ezen botránkozató személyeket adják be, ki is azoknak megfenyíttetésére magát kegyesen ajánlani méltóztatott.

1831. A szirmai eccla a predikátortól 4 hold földet és 2 hold rétet elfoglalt s bejelentette a megyei székeknek, hogy ők a megyei székek futó rendelkezései ellenére is sem az erőszakkal felhagyni nem akarnak, sem a szántóföldet és rétet többé a predikátornak vissza nem adják. Az egyházmegyei székek nem hagyhatván az ecclésiai javakat szabad kény szerint elkockáztatni s az eltévedt eccla tagjait is meg akarván afelől győzni, hogy senki önmön ügyének ítélőbirája nem lehet, annyival inkább az erőszakoskodás el nem nézettetik: tractus főkurátora által tekintetes vicze ispán urhoz feladattatnak.

1808. Kipattanván, hogy a bikki tisztelendő predikátor ur a parochián ottan-ottan pénzért itezéenként bort adott volna el, a megyei székek nagy kedvetlenséggel veszi, hogy az említett tisztelendő atyafi e részben elfeledkezett hivatala tiszteiről s a parochiális házat annyira megalacsonyítani engedte, azért a közgyűlés nevében küldendő levél által tudtára fog adódni, hogy ezután az eféléktől magát és háza népét elfogni s a parochiális házat mindenek előtt tiszteletessé tenni igyekezzen.

1809. A daróczi leány ecclában egy megátalkodott ember a belső személyeknek huzamos esztendőktől fogva nem fizetvén s ezen moróztatásáért meghalt gyermekét az illető egyházi szolgálók, míg eleget nem tesz, ecclésiai cerimóniákkal eltemettetni nem engedvén, vakmerőségében nekiment a harangnak, azt meghuzván, minden belső személy nélkül halottját eltemette. Törvénytelen cselekedete be fog jelentődni főszolgabíró tekintetes Platty András urnak, hogy vakmerőségéért megbűnhődjön.

1828. Szirmai lakos Tóth István a templomot több idő óta vakmerőképen kerüli, vallástalan élete által az eccla jobb tagjainak botránkozás kövéül szolgál. Meghatározatott, hogy a helybeli consistórium által jelentessen be a polgári magistrátusnak.

1834. Az ónodi consistórium panaszolván, hogy a legények rendetlenül viselkednek a templomban, ennek folyományaként a kiküldött deputáció ítélete szerint a fősolgabíró a vétkes legényeket stante pede megbotoztatta.

1834. Az oskolamesterek censora panaszolja, hogy a censurán két tanító nem jelent meg, a megjelentek pedig majd mindnyájan jól felpálinkázva s ennél fogva az olvasásra is tehetetlenné téve jelentek meg. Megpirongattattak s az eset ismételése esetén kemény büntetés helyeztetik rájuk kilátásba.

1834-ben Harsányban a gondnok és három presbiter, mint az eccla nyugodalmának megháborítói s a felsőség parancsolatainak megtapodói s a predikátor becsületének legnagyobb megsértői a consistóriumból kirekesztetnek s bár a következő gyűlésre engedelemért flyamodtak, a megyei szék továbbra is kiveti őket hivatalokból.

1921. Mint a régi szigorú fegyelemhez hasonlót, említem fel Tóth Béla esperesnek az egyházmegye előleges felhatalmazása alapján a dorogmai egyház ellen tett amaz intézkedését, mely szerint mikor nevezett egyházközség sem szép szóra, sem bírói ítéletre nem akart párbért fizetni: az esperes mindennemű lelkészi szolgálatot felfüggesztett egy időre.

Az ónodi egyháztagok — mivel az általuk óhajtott segédlelkész még nem volt választható, így a lelkészi állásra nem volt kizárható, kétszeri felhívásra sem akarván élni lelkész-választási jogukkal: egyházmegyei közgyűlés titkos szavazás útján választott számukra lelképásztort.

Hogy az egyházközségek, illetőleg annak előjárásai miként gyakorolták a fegyelmet, arra nézve leginkább csak a miskolci és alsószolcai egyházak életéből tudok felhozni példákat. Itt meg kell jegyezni, hogy a miskolci egyházban, de úgy hiszem másutt is, ahol az egész város, vagy község református volt, a XVI. és XVII-ik században a városi vagy községi tanács intézte az egyház ügyeit is, de egyben viselte a terheit is. Miskolcon ez 1735-ig így volt. A város jegyzőkönyvének sok pontja szól erről. Pl. 1661 január 12. „Én, Palóty György, Miskolc városának mostani főbírája s a mellettem levő becsületes tanács (névszerint felsorolva) Harsányi uramat úgy mint második predikátort fogadtuk meg ez jelenvaló 1661-ik esztendőre az becsületes város akarattából, úgy, hogy őkegyelmének jövőendőben is karácsony napján teljék az esztendeje. Az jövőendme őkegyelmének mindenkiben a szerint lesz, amint ennekelőttiben: egy hordó

bor, egy hordó lőre, azonkívül a cubulare, készpénz 10 forint, buza nyolcz köből.“

1656-ból jegyzőkönyvezve van a főbiró esküformája is s abban a következő részlet található: „Az Istent, akinek képét viselem, igazán tisztelem, félelem, szent parancsolatait őrzöm, oltalmazom, annak igaz szolgáltnak, predikátorainak, schóla mesterének jó gongyokat viselem, a templomot, paróchiákat és schólát hűségesen és szorgalmasan építtetem.“

A városi tanács osztotta és rendezte még a templomi székeket is s némely bonyolult esetről egész oldalas jegyzőkönyv van felvéve; ez adott engedelmet arra is, hogy egy-egy jelentéktelen halott a templomból legyen eltemethető; ez építtette és tataroztatta az egyházi épületeket is és jórészen viselte az egyházi szolgák fizetését is. Sőt arról is van két feljegyzés, hogy a fontosabb városi közgyűléseket is a templomban tartották. Pl. 1679 január 23 „Ez mai szent napon az Istennek házában a templomban una animi voto et consensu nemine contra dicente deliberáltatott, hogy in posterum a biró választásának napján és terminusán minden gazdacember és hasonlóképen az egész tanácsbeli személyek 40—40 forint büntetés alatt personaliter jelen legyenek, hogy így a közönséges munka (t. i. a választás) annál is boldogabbul folyhasson.“

Ezeket pedig röviden azért említettem fel, hogy megérthető legyen, hogy az egyházfegyelmet is a városi magistratus gyakorolta. A kezeim között levő forrásmunkában (Szendrey J.: Miskolc város év és jegyzőkönyveiből) csak a jelentékenyebb esetek vannak felsorolva, bizony azok drákói módon szigorúak, sőt kegyetlenek. A könyvben büntetésnem volt a penitentia tartás és ecclésia követés. 1650-ben „Sok emberséges embereket nyugtalanító gonosz feslett erkölcsű Szües János négyszer fennálván a fekete székekben és köntösben a templomban, városunkban szabados lakása engedtetett.“ Tehát mint látszik nemcsak külön megjegyzett szék volt a templomban a bűnösök számára megszégyenítésül, de külön e célra szolgáló köntöst is kellett magára öltetni a bűnösnek.

Akin azután e szelidebb, javítást célzó büntetés nem fogott, vagy aki nagyobbfoku bűnben találtatott, ott már nem volt sem irgalom, sem kegyelem.

1585 december 11. Nagykőrösi Kun Mátyás, ki Szeder Péternek egy szablyáját lopva elvitte, hogy ez mostani drágaságban az fogságban éhhez megh ne haljon, az egész tanács könyörülván rajta, megh kegyelmeztek neki ilyen okon hogy erre kötelezte magát, hogy ő ennekutána

valami efféle cégéres bünbe esik és találtatik, semmivel egyébvel ne érje meg, hanem minden törvény nélkül valahol kézbe akad, azon helyen halált szenvedjen.

1632. Siposs Márton, mivel lopásban találtatott volt, a város törvénye szerint akasztófát érdemlett, noha mégis megtekinvén az ő atyjának és több jóakaróinak töröködésöket és ő neki is ifjuságát, engedtük halálát. Kötötte arra magát az egész tanács előtt, hogy ha jövőben akármely vétekben találtatik, tehát akkor törvény szerint halál legyen a fején.

1633. Én Tekse István mivel nyilvánvaló lopásban találtattam, mely lopásért engemet megfogván a miskolci bíró tanácsával, igaz törvény szerint és érdemem szerint akasztófára ítélték és ugyan ki is harangoztak a törvény szerint való büntető helyre, de mivel az én kegyelmes asszonyom Nyáry Miklósné asszonyom önagsága mellett felkelt és énfelelem az tanácsot megtalálta, hogy őkegyelmek engem városokban jókötésem szerint befogadjanak, kötöm azért erre magamat, hogy ha én ennekutána valaminemű vétekben találtatom, csak két pénz érő lopásban is, az meglett törvény szerint minden halálék nélkül felakasztassanak.

1641. Én Tibótszeresi Szabó György mivel ennekelőtte való időben az bötsületes tanácsot nyelvemmel megmoeskoltam volt; de őkegyelmeket bötsületes jóakaró uraim által megtalálván, engedtenek meg ilyenformán arrul az én utálatos cselekedetemről, hogyha ennekutána azont cselekedném, tellyességesen megválthatatlanul az nyelvem metszessék ki minden törvény nélkül.

1681 február 7. Kerékgyártó Lakatos István harangozó az Isten dicsőségére szenteltetett templomot jó hajnalban fel törte s törvény eleiben állittatván, maga nyelvével is megvallotta, hogy az Isten házábul buzát és szalonnát vitt el lopva. (Ez mostani változó időben az szegénység az prédálók és tolvajok miatt kiesiny javaeskájokat magok szállásokon nem tarthatták, hanem a templomban.) Mely cselekedetért nagyobb halálnak nemére is méltónak ítéltethetett volna, de ex gratia sedis az törvény találta, hogy hóhér által tüzes fogóval megfogdostassék és ugyan mások példájára feje vétessék.

1689. Minthogy Medve Józsefné mint szavahihető fassiójukból a tanuknak kitetszik, mind maganyelve vallásából világosan megtetszik (még pedig ura lenne) sokakkal való paráználkodása, ez okokra nézve végeztetett, hogy hóhér által mások példájokra feje vétessék.

1698. Mindez ideig is a memoria hominum oly nevezetes és elefelejtetlen casus városunkban nem történt, ki esett városunk bíróján,

Kondai Kiss Mihályon, ki is nem gondolván, se nem is rettegvén a haza és Isten törvényét, az mely napon más gonosztevőket ítél vala, ugyanazon napon egyikével azoknak, ugymint György István Örzsik nevű tisztátalan személlyel paráználkodott, mely cselekedetéért az városnak piacán hóhér által másoknak rettentő példájokra negyedik napján mindszent havának feje vétetett.

1740. Szücs Sára Német József kocsis felesége mint autentikált tanuknak fassiójukból megvilágosodott, elsőben is az maga hitese urát, az kit az Istenünk rendelése és parancsolattya szerint illendő becsületben kellett volna tartani, ebadta mondással káromlotta légyen; mely káromkodásáért is a körülötte lévő emberek fedvén és intvén ezen nevezett deliquens személyt, hogy a maga férjét ne káromolja, mivel az Isten fejebbalvólá teremtette az férfiut az asszonyembernél, mely jó intést nemhogy bevett volna és ahhoz magát alkalmaztatni kívánta volna, sőt inkább nagyobb, hallatlan, irtóztató szókra fakadván, egyenesen Isten ő szent felsége ellen e képen káromkodni nem irtózott: „Vesszen el az az Isten, aki fejebbalvólá teremtette az asszonyembernél a férfiut!” ez okért az nevezett káromkodó személy maga érdemlett büntetésének elvételére másoknak is rettentő példájokra, halállal megegyező büntetésre, ugymint városunk közönséges piacán hóhér által vesszőkkel való 160 kemény megcsapattatásra és azután városunk határábul való proscriptióra, avagy kiűzetetésre ítéltetett.

Az alsózsoltzai jegyzőkönyvből a következő eseteket idézem:

1821 augusztus 12. Minthogy a vasárnapi dolgozás mind a kézi, mind pedig a szekérrel való munkára nézve kivált a nyári hónapokban a közönséges botrányozásig eláradott közöttünk, erre nézve, hogy mind keresztyéni, mind polgári kötelességünk szerint a vasárnapi napok közöttünk jobban megtartassanak: helybeli bírák uraimék szorgalmasan felvigyázzanak és az elmulthatatlan szükségen kívül akár gyalog, akár szekérrel dolgozókat és innep töröket környülállások szerint meg is büntessék.

November 18. Karsza Gergely bėjelentődött afelől, hogy rut Isten káromlást vitt végbe és öreg szülei eránt a tartozó fiui tiszteletet meg nem adja. Mely dologért consistóriumunk eleibe hivatvatván, megdorgáltatott és szülei eránt tartozó fiui tiszteletre intetett.

1793. február 12. Fodor Gergely ki is consostoriális személy volt, beadatott, hogy Hernádnémetiben a kereszturi vásárról jöven adta teremtette mondással káromkodott. De csak egy tanu lévén, megin-

tetett, hogy semmi efféle többé róla ne hallassék, mert a consistórium-ból csufosan ki fog vettetni.

1793 április 15. Ádám István báró Vay Dániel ur önagysága bérese adatott fel, hogy a templomot nem igen gyakorolja és a communiót gyakran elmulasztja, de megintetvén más hurra vette a dolgot, mindjárt Pünkösdben communióval élt.

1793 október 22-én Ádám Istvánné feladatott, hogy az árendás zsidó asszony kertjéből egy néhány fej káposztát ellopott; elvégeztetett róla, hogy a bíró házánál pálezával megveretessék, azután a consistóriumban is megpirongattassék.

Ugyanekkor törvény lett, hogy ezután a megállapodott idejü, sőt minden felerdültebbek lopásért, vagy káromkodásért a bíró házánál veretessenek és a consistórium előtt is megpirongattassanak.

1794 október 15-én ifju Fodor István a bírák és consistóriálisokkal együtt bejövén a parochiára, megfeddetett és a reversális által kötelezte magát, hogy a templomot jobban fogja gyakorolni és az urvasorájával való élest annyit mint eddig el nem mulasztja és hogy kegyesebben él, mint eddig. Erről a reversális az ecela ládájában. De mindjárt másnap adta-teremtette mondással káromkodván, a templom előtt 30 pálcát kapott és a paróchián ecelésiát követett.

1795 március 22. Ördög Sámuel 22 éves ifju, de házas személy Siket Mihály házát két izben feltörte, Rózsa János fiától pedig az uton négy vonás forintot ellopott, harmadszor pedig Szilágyi Ferenc ólából ludat akarván lopni, rajtavesztett, mely eselekedeteiért a magistrátustól megbüntettetett, a consistóriumtól pedig arra ítéltetett, hogy ezen hétnek napjaiban reggeli órákon megtérésének jelét adja és az egész isteni tisztelet alatt álljon és vasárnap a predikáció után penitentiát tartson.

1799 december 13-án consistóriális gyűlés tartatván, feladatott, hogy Mészáros József feleségével igen rendetlenül bánik, azt minden igaz ok nélkül hóhérollyá, sok káromkodások és átkok között, melyre nézve hivattatván és megtudakoltatván, hogy miért élnek oly visszás és botránkoztató életet, Mészáros József azt az okát adta kegyetlenségének, hogy felesége szófogadatlan és ötet nem szereti; melyet felesége tagadván, mind a két fél tehát megfeddetvén, törvénytelen eselekedeteikért reversális adás mellett kényszerítették Isten törvénye szerint való folytatására házassági életnek.

1802 augusztus 5. Két botránkoztató személyek adattak fel. Ugy-mint Tuzár Miklós, aki éktelenül káromkodott és édesatyjával veszekedett, minthogy éppen Debreczenben volt, elő nem hivattathatott,

hanem az egyháznak megmondattott, hogy ha hazajön, neki megmondja, hogy az Urasztalához járulni ne merészeljen, míg maga megjobbulásának jelét nem adja és egyszersmind az uri székre is feljelen-tetik.

1803 augusztus 14-én ifju Fodor Gergely feleségével együtt a gyűlésbe hivatott, hogy a feleségével együtt lakjon. Megpirongattatott és megintetett, hogy bő boritaltól és káromkodástól megszűnjön, mert különben a birák eleibe fog adódni és testbeli büntetéssel fog meg-fenyítettetni.

1804 január 8-án Csorba Istvánné feladatott, hogy maga is a templomba nem jár, két leánykáját pedig az iskolába nem járattja. Érette küldetett az egyházi, de azt üzente, hogy neki a consistóriumban semmi dolga nem lévén, nem megyen. Elhatározottatott, hogy mivel a jó tanács bevételére nem jött, a községi tanácsnak adatik által, hogy főbiró uram a tizedesek által vitesse a tanács elébe és büntesse meg érdeme szerint.

1805 május 18. A botránkozók felől tétetvén fel a kérdés, senki sem találtatott, kivéven Ördög Istvánt, aki kétszeri hívás után is közöttünk meg nem jelenvén, nemzetes és vitézlő Szoboszlai Papp István parancsolatjára eljött és megfeddetett engedetlenségeért, templomba való nem járásáért, egyszersmind a biráknak adatott által, hogy az engedelmesség meg nem esmeréseért előljárói parancsolatuknak fel sem vevéséért erősen pálcáztasson meg.

1800 december 15. Consistóriális gyűlés tartatván, melyben feladatott Fodor Márton aziránt, hogy kaszálástól fogva sem az Isten házába, sem a communióra meg nem jelent, melyre nézve consistórium elébe hivatott és megtudakoztatott, mivégre nem járna a templomba, melyre mindjárt összekapott a consistóriális személyekkel és azt mondotta, hogy ő készebb Ládra a pápista templomba járni, mint a mienkbe, melyből által látván a consistórium említett Fodor Mártonnak megátalkodott kevélységét, azon alkalmatossággal a consistóriumból hazaküldetett és végeztetett iránta, hogy a méltóságos consiliárius urnak adattasson fel vakmerő engedetlenségeért; de másnap a paróchián jó reggel megjelenvén, jelentette, hogy ő az elmúlt éjszaka lelke esméretinek hanykódásai miatt nem alhatott, már most megismervén vakmerőségét és helytelen szavait, melyeket a consistórium előtt szólott, megbánván, engedelmet kér a predikátortól, ki is neki megengedett oly intés mellett, hogy ennekutána a vakmerő engedetlenségről tenne le, az Isten házát gyakorolná és a megsértett consistóriális személyekkel lépjen békességre, melyeknek végben vitelekre ajánlotta önmagát.

Nem tartom még érdektelennek az egyházfegyelem kérdésénél egy

pár passust idézni a miskolci főgimnázium törvényeiből annyival inkább, mivel ez iskola egyházmegyénk főhatósága alatt állott mindenkor s ennek törvényeire is bizonyára hatással volt az egyházmegyében uralkodó közszellem, sőt az sem lehetetlen, hogy azoknak a meghozatalában is részt vett az egyházmegye. Hiszen megtörtént, hogy más sokkal jelentéktlenebb ügyekbe is beleszólt az egyházmegye. Így pl. 1678 február 9-én a Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye részleges zsinatot tartván a miskolci Papszer-utcai lelkész-lakon, részletesen megszabta a tanulók által fizetendő díjakat. A szóban levő iskolai törvény 1708-ban készítettett Kemleki Gergely rector által azon alkalomból, hogy 1706 szeptember 20-án a rácz és német hadak az iskolai könyvtárt és minden irományt elpusztítottak, de mivel ez a törvény valószínűleg a rector emlékezetéből „az előbbieik mintájára készítettett,” ennél fogva nemesak az akkori, hanem az előbbeni kornak is tükréről tekinthető. Nos lássunk belőle egy pár részletet:

III. §. Minthogy ezen növendék seregnek is Isten nevében kell kezdenie és végeznie minden munkáját, meghagyjuk, hogy ezen keresztyén felekezeti iskolánkban minden nap időről-időre, reggel és estve a szokott órákban a tanulók mindnyájan gyűljenek össze az auditóriumban s egy elzengett ének után forduljanak hála imájukkal Istenhez, ajánlják szent kegyelmébe magukat, hozzátartozójukat s ez intézetnek minden nagylelkű pártfogóját s kérjék áldását munkájukra s egész életükre. Az egyes könyörgések után végül bibliát olvassanak. Aki ezen ünnepélyes isteni tiszteletéről elmarad, az mindannyiszor 12 dénár pénzbüntetéssel büntetessék.

IV. §. Vasárnapokon a templomban kivétel nélkül az összes tanuló ifjúság megjelenését követeljük; akik ezen templomi ünnepségekről elmaradnak, hat dénárra büntetnek, ha az elmulasztást gyakrabban ismétlik: mint gonosz vallástalanok, ki is tiltatnak e tanintézetből.

VIII. §. Minthogy pedig a közerkölesiség megkivánja, hogy kinek-kinek illő tisztelet adassék, felsőbb iskolánk növendékei közül aki hatósága, tanára vagy bármely tisztelt férfiú ellen fellázad, vagy pedig konok makaesságot tanusít: gyalázatosan megvesszőzve az iskola kebeléből kizáratik.

IX. §. Szükséges, hogy a tanulók lelke ment legyen minden gonosz indulattól, harag, gyűlölet, tunyaság és magán bosszu nemtelen érzelmeitől, testük pedig érintetlen maradjon a bűnöktől, káromkodás, aljas beszéd, dalolás és adomázásoktól, ugyszintén a gyakori elpuhító s keresztyén emberhez éppen nem illő táncolástól. Egyéb nemes szórakozást

azonban nines miért kerülniök. Az ez ellen vétők 25 dénárral büntettetnek, ismétlődés esetén a büntetés megkétszereződik.

X. §. Aki akár iskolában, akár iskolán kívül valamely lopáson éretik, vagy valamely beestelen kéjelgéssel magát bemocskolta, megvesz szőzve, az iskolából eltávolittatik.

XVII. §. Minthogy pedig a ruházat is épugy mint a beszéd, a lelkületről tesz tanuságot, minden növendékünköt ez intézetnek megfelelő ruházatot követelünk. Tartózkodják tehát mindenki a csakis idegeneknél szokásos öltözködési modortól. Különösen alsó kabátja legyen mindenkinek térdig érő. A togátusoktól ugyancsak azt is megkívánjuk, hogy hajzatuk hivatásukhoz illően simára nyirassék s ne omoljon fűrtökben vállaikra. Akik e tekintetben szabályainknak nem engedelmeskednek, mint ilyenek iskolánkban meg nem türetnek.

XVIII. §. A dohányzás, kártya, koczka s más a szentírásban meg nem engedett szerencsejátékok élvezése minden tanítványnak szigoruan tiltva van stb.

Igy örködtek az ősök a vallás és a tiszta erköles megtartása felett. A templomkerülők, urvacsorával nem élők, szülők és felsőbbség iránti tiszteletlenek és engedetlenek, Istent káromlók, viszálkodó házások, vásárnapi munkaszünetet megtörők, paráznák, zsványok mind orvosaikra találtak bennök és gyógyították az arra szorultakat először szépszóval, jó tanáccsal, majd pirongatással, feddéssel, aztán szelidebb fenytékkal, de ha ezek nem használtak, vaskézzel, drákói szigorúsággal. S eljárásuknak meg is volt az eredménye, mert bár felülmulhatjuk s felül is muljuk a régi kort sok mindenben, de vallásos, egyházas, Istenes, becsületes és tisztességes életben, puritán erkölesökben semmi esetre sem. Már pedig a világrend fenntartása érdekében nem elég az, ha haladunk a közlekedés, építés, földmivelés, ipar és kereskedelem terén, hanem az a főkérdés: haladunk-e a kegyesség, jóság, tisztesség, becsületesség és erkölesös élet utján. Hát haladunk, de visszafelé, a lejtőn lefelé, aminek fő oka a fegyelemhiány s a tulzásba vitt humanizmusból fejlődött szabadosság egyházi és állami életünkben egyaránt.

XIII.

Dijlevél ügyek

Dijlevél, dijlap, chárta az a kétoldalu szerződés, mely egyfelől a hivatalt adó eccla, másfelől a hivatalt vállaló és viselő egyházi hivatalnok között ez utóbbinak díjazására nézve a két fél között kötöttetik. Hivatalnokváltozáskor rendszerint csak megújittatik az előbbi díjlevél, mert rajta változást eszközölni, se javítani, se kevesbbiteni az egyházmegye, mint erre közvetlenül felügyelő elsőfoku hatóság tudta és beleegyezése nélkül nem lehet; sőt végérvényességhez a superintendentia jóváhagyása is szükséges ma is, részben a multban is.

Mikor s miként állapították meg, jöttek létre e díjlevelek? Az alapját mindenestre készen vettük át az ecclák áttérésekor a megelőző plébánosoktól. Erre mutat vizitat. jegyzőkönyvünkben több bejegyzés. Pl. Simoni 1600. „Az Malombul Sabbathale járt Zombaton vecsernéiteől fogua Vasárnap Miskorigh.“ Ugyebár e kifejezések: „vecsernyétől miskorigh“, kath. eredetre mutatnak? Diósgyőr 1600. Elsorolván a jegyzőkönyv, hogy mi volt a fizetések az előző papoknak, így végezi: „Annaokáért a successoroknak is Pápa átka alatt tartozzanak megh hozni.“ Tardona 1619. „Az szántóföldet Pápasták idejében szántották az Pap számára.“

A díjlevélszerű járandóságok közül különösen a tized volt az, amely teljes bizonyossággal kath. eredetű. Helyesebben szólva még ennél is régibb: héber eredetű, mely már az ószövetségben le van fektetve s amelyre vonatkozott a példázatbeli farizeus dicsekvése is: „igazán megadom a tizedet minden marhámból.“ Ez a fizetési rendszer átjött a ker. egyházba is és „Szent István azon gazdag birtokadományokon kívül, melyekkel a püspökségeket ellátta, behozta a nyugati államokban már meghonosodott egyházi tizedet is, melyet a földmivelő lakosok gabona és szőlőtermésük, bárányaik és méheik után tartoztak fizetni és ezt a tizedszedők hajtották be. A tized megoszlott a püspök és prépost, illetőleg a káptalan közt; a falusi lelkészek az összegyűjtött tizednek 1/4 részét, (quárta) később csak 1/8-ad részét (oktáva) kapták. De ennek fejében a székdíj (kathedraticum) címen tartoztak a tizedsze-

dőnek bizonyos esekély összeget fizetni. A székdíj az egyházak nagysága szerint a későbbi századokban 50 dén. és 1 frt. 50 dén. között váltakozott. Az egyházi, helyesebben királyi tizedszedők a dézsma behajtása alkalmával a kath. egyházból való kiválás után sem tettek különbséget pap és pap között és a tized negyed, illetőleg nyoleadrészét éppugy kiszolgáltatták a prot. papoknak, mint régebben a kath. plébánosoknak. A lelkésztől nyugtatványt vettek s azt számadásukhoz mellékelve felterjesztették a kir. kamarához. Ezek a nyugtatványok napjainkig megvannak és segítségükkel megállapíthatjuk, hogy mely helyiségekben voltak „verbi Dei miniszterek,” ahogy a ref. papok kezdetben magukat nevezték. (Borovszky i. m.) Itt aztán felsorol a nyugták alapján Borovszky az 1555—1634 közötti évekből egy esomó egyházat, melyek közül én csak azokat említem, amelyek a fentebb általam adott egyházi névjegyzékből hiányzanak, de amelyekben az ő állítása szerint ez időben ref. lelkész lett volna. Pl. 1569: Bogács, 1576: Arló, Mezőkövesd, Szentjakab, Tard; 1578: Montaj, Szirák; 1580: Finke, Sáp; 1586: Sajóbessenyő; 1598: Suhogy, Kisfalud; 1602: Kelecsény; 1606: Mucsény; 1608: Nádasd; 1610: Rakaczaszend, Sánta; 1623: Jákfalva. Nagyobb okom nincs arra, hogy teljesen kétségbevonjam azt, hogy e helyeken valaha is ref. lelkészek működhetek volna s ha tényleg voltak, úgy ezek már 1596-ra, amikor a mi vizitat. jegyzőkönyvünk kezdődik, ránk nézve annyira elvesztek, hogy még mint filiák sem említettnek. Abból azonban hogy Borovszky az ő lajstromában több olyan egyházat sorol fel olyanul, melynek ref. lelkésze lett volna e időben, amelyekről egész határozottsággal tudjuk a mi vizitat. jegyzőkönyvünkben, hogy az általa jelzett időben más mater egyháznak a filiái voltak pl. Geszt, Szászd, Tardona, Dövény, Cserép, Lászlófalva stb., én azt következtetem, hogy a fentebb ref. lelkésszel bíró helyekként felsorolt községek is filiák voltak; de mivel tized onnan is járt, mint az illető filiának is lelkésze, vette át a neki jutó részt és nyugtázta a materben lakó miniszter. Lehetetlenség azonban abban sínes, hogy a fentiek önálló anyaegyház községeink voltak, mert mint már más helyen említém: az egyházak jellege e korban elég gyakran változott a körülmények változásával s ez esetben annál több a siratnivalónk, mert bizony a fenti felsorolásban olyan községek is vannak, amelyekben irmagul sem maradtak reformáltak, holott e beállítás szerint kezdetben szépen virágzó, lelkésszel bíró ref. egyházközségek voltak. A dézsmareszesedésről, mint említve volt, nyugtát adott az illető predikátor a tizedszedőknek. Ezek közül, mint kedves maradványt, közlöm Borovszky nyomán a varbói predikátor által kiállított nyugtát:

„En a Názárethbely Jesus Christusnac szolgáya, Törtely Gergely, az varbay és parazanyay (parasznyai) Anya Zent egyházban megh niomorodott atiafiu: adom erreöl az én pechieteös leuelemeth bizonyágul, hog ez Vitézleő nemes Uraym ugymintth Szuniogh Georgh és Széký Pál eő Felsége dézsmási az Varbó Veölgen engemetth elegittek-tek (így) megh az quartban 18 keöböl borral, mely dolognak nagioib bizonyágára attam ez én leuelemeth az eő kegelmek keuánságok szerintth. Keöltt XIX. Varbón.“

Ettől különállóan az egyházi tizedből, vagy mint másként nevezték es. vagy királyi dézsmából való részesedésen kívül volt a legtöbb helyen külön párbér és ritkább helyen külön tized, amely már teljes egészében a pap fizetésére szolgált és amely csaknem egyházak szerint változott ilyenné-olyanná, sokféle tartalmuvá aszerint, hogy mi volt annak a vidéknek a főfoglalkozása, fő termése, fő jövedelemforrása. Ami természetes is, mert ami az egyházközség minden tagjának legbővebben, legáltalánosabban volt: mindenesetre abból ajánlhattak fel a legbővebben.

Csaknem kivétel nélkül minden helyen volt a XVI., XVII. században valamennyi termény és pedig mindenütt buza s mellékesen esetleg még hozzá árpa, köles vagy zab. A XIX. században divatba jött rozsról még ekkor sehol sínes szó. Ugylátszik a régibb időben fehérebb kenyeret ettek az emberek, vagy a pap munkáját méltányolták gavallérosabban. Ezt a terményt aztán vagy „kalongia“ (kalongya) kepe, kereszt, kéve néven szalmástól, vagy pedig szemül mérce, szapu, kita, köből, véka, fiesór nevű mértékegységek szerint szabták meg. A terményfizetés rendszere nagyon különböző, de azért nagy általánosságban progresszív törekvésre mutat. Pl. ilyen fizetési fokozatok voltak: Szilvás 1600: Reditus ab antipuo: „Minden ekés ember ad egy keöbleöl buzát. Zimhorás (t. i. akik összefogva dolgoztak) ketten egy keöbleölt. Sellér egy negyed buzát. Eözvegy asszony 3 sing váznott.“ Bánhorváth 1753: „Akinék négy ökre van, = 4, akinék 5 = 5, akinék 6 vagy több = 6 véka buzát fizet, akinék két ökre van = negyedfél vékát, a marhátnlan sellér 3 vékát, a jövevény 3 véka, a feleséges szolga másfél vékát.“ Egerszegh 1639: „Minden heles ember (t. i. egész telekkel bíró) mikor beöség volt, egy-egy keöbleöt, mikor szeökség, három szaput adott. Fél heles felénit, sellér fél keöbleött, eözvegy azzon három sing váznatt.“ Eszményi progresszivitás volt a berzétei párbérrendszer ugyan ezen időből: „Minden föld termésének, az mit kévében kötnek tizede jár. Az báránból decima, az kenderből azonképpen. Böyt kezdetiteöl fogua Kis Azzon napig valamennyi diznó malacot fiazik, minden tizedik az

predikátoré, 10 szám alatt valótul 2—2 pénzt kel adni. Minden házas ember egy-egy tyukkal tartozik. Az kinek 10 luda volt, edgike az predikátoré, de ha 20 volt is, csak edgiet adott. Minden tiz rajnak edgiko az predikátoré; ha tiz szám ninesen, két pénz a válezágh.“ Im, akinek több volt a termése, majorsága: többet fizetett. Ugyanigy volt Zádorfalván is, amennyiben az 1610-iki feljegyzés szerint: „Minthogy az faluban mind nemes ember laknak, ab antiquo minden nemes emberek az ő majorságukból tizedet adnak.“ Azonban találunk példát az ellenkezőre is. Hogy t. i. szegény és gazdag egyforma kules szerint vett részt a párbérfizetésben. Pl. 1668 Bessenyőn „Minden külön kenyeres ember, mind szegény, mind gazdag, 1—1 szikszai köből buzát ad és 1—1 köből tavaszt.“ Velezd 1753: „Minden férfiú tizenkét esztendőstül fogva fizet egy-egy véka buzát.“

Az ilyen nagy párbér egységből azt gondolná az ember, hogy ha egy pár cunyt fizetett, waggonszámra gyűlt a predikátor termése. Dehát e tekintetben figyelembe kell vennünk, hogy ekkor még a 10—20 házból álló falu már közepes falu volt s így a köblös párbér sem ment többre 25 köbölnél. Körülbelül a 25 köböl lehetett a közepes arány, mert több helyen, ahol már ezidőben in summá állapítottatott meg a párbér, az 100 véka buzára szolt.

Ugyancsak a terményfizetést szaporította egynehány helyen a malom sabbatháléja, mely abban állt, hogy a szombat napi malomvám abban a községben a predikátoré volt. Vagy ahol sabbathálé nem kikötve: ott is a predikátor buzáját vám nélkül örlötték meg. Sőt olyan előkelő helyek is voltak, pl. Miskole, Rimaszombat, Szikszó, ahol a malom egész évi vámja a predikátoré volt a párbér helyett, vagy legalább egyes kövek utáni vám. Pl. 1613 Miskole: „Vagyon egy két kövü felül csapó malom az város közepén, mely az predikátornak álló öröksége, minden egész hasznával és jövedelmével egyazonban, az kinek minden rendbeli építésével az város tartozik.“ Pedig egy miskolei malom már azidőben is, nagy jövedelmet adhatott évente.

Kenyérnek, kalácsnak, való hát meg volt minden paróchián, hiszen ezeken felül még több-kevesebb föld is termett mindenütt; de részint a leleményesség, részint a pásztor iránti szivesség nem engedte, hogy az csak száraz kenyér legyen. A nagyobb községekben díjlevélileg ki volt kötve, hogy minden levágott marhának „az linguája“ az predikátoré. Néhol ezenfelül egy font hus is; sőt pl. Szikszón a két mészárszék egyenesen a lelkési javadalomhoz tartozott s árendába „egy mázsza fadgyut“ fizetett érte évente a bérlő. A kisebb helyeken mészárszék nem lévén, ott mint Berzétén láttuk, a majorsági tizedből jutott ki a hus vagy pl.

Szalócz 1657: „Minden külön kenyeres ad egy-egy tyukot.“ A hevesi egyházak pedig minden éven „egy verő ártány sertést“ tartoztak venni a papnak, vagy annak árába 3 frtot fizetni. A Tisza mentén pedig, vagy bizonyos mennyiségű hal, vagy halastó volt a pap járandóságai közé beállítva pl. Tiszalucz, Kesznyéten, Szederkény, Tarján és Poroszló községekben.

Mint ételneműek jártak a tiszamenti falukban minden tehén, vagy anyajuh után egy-egy fejés tej, a hevesi részekben pedig minden házaspártól egy pint méz, egy pint vaj, egy dósa turó, vagy egy gomolya és egy kő só.

Az ételneműekkel való ellátáshoz tüzelő is kellett s arról is minden egyház egyik bővebben, másik szűkebben igyekezett gondoskodni. Legtöbb helyen meg volt szabva a quantum, számos olyan község is volt, amelyik szabad tüzelést biztosított. Pl. Ragály 1665: „Fát, valamennyi kívántatik.“ 1757 Cserép, Noszvaj: „Fát annyit adnak, amennyi szükséges.“ Mályi 1639: „Fát tűzrevalót, ahol akar vágni, szabados.“ Harmacz 1619: „Fát amennyi el kell a háznál.“ A bánfalviak is sokat akartak adni 1619-ben, de csak úgy féligmeddig adták: „Barmos ember egy-egy szekér fát ad, de az, ki akarja.“ Alsóborsod síkján élő községeink természetesen nem ajánlhattak ily korlátlan bőségben, de valamennyit mindenütt biztosítottak és mindenütt hozzá tették: „Fát a Hegyből hoznak“ Dorogma 8, Ároktő 16, Palkonya 12 szekérrel.

Borsod és Gömör legnagyobb része bortermő vidék lévén, vagy tized alakjában, vagy más kikötött kules szerint borral is kedveskedtek legtöbb helyen az egyházi szolgáltnak, vagy pedig szőlőt telepítettek a részükre s azt be is munkálták. Pl. Geszt 1753: „Minden külön kenyeres gazda egy köből bort ad, amely áll 21 itezébül.“ Ugyanezen időben Noszvaj: „Minden külön kenyeres gazda, akinek szőlője vagyon, ad egy öreg köből bort, amely áll 32 itezébül.“ Miskoleon, Szikszón, Aszalón, Alsóvadászon nagy területű szőlőket adtak és munkáltak s azonfelül „congest“ bort is. Perkupán 1603-ban a sellér is fél köből bort fizetett. Ahol pedig nem termett bor, még ott is igyekeztek módját ejteni, hogy a predikátor uram asztalára is jusson egy kis szivvidámitó oly módon, hogy a falu kocsmájából, amely talán minden faluban volt, egy kis részesedést juttattak. P. Deres 1596: „Minden korezmára való serbül, borból egy-egy ieze jár az predikátornak“ (gondolom egy hordó után). 1668. Otrokoos: „A Korezmárul minden hordó borból egy Ieze jár, minden hordó szérbül egy pint szér, minden Tonna pályinkából kettő Poltura ára Pályinka jár.“ Rimaszombat 1665: „Az első predikátornak minden vasárnap egy Pint Bor az városházátul, az Másodiknak

egy Icze.“ Bortermő vidéken ezzel oly gavallérosan bántak, hogy több helyen a mesternek, praeceptoroknak, deákoknak, káplánoknak és harangozónak is ez volt a fizetése jórésze.

Általános fizetési alkatrész volt a föld, amelyhez némely helyen nehezen lehetett hozzájutni, t. i. előbb fel kellett ortatni és így tenni művelhetővé; másutt ellenben oly bőven adták, amennyit a predikátor szeme-szája megkívánt. Pl. Cionálos 1598: „Zántó feöldet annit adnak, az mennivel megh elégzik.“ Gezteli 1598: „Zántó feöld anny jár, az mennit kíván és az mennivel megh elégedik.“ Mohi 1641: „Az Czüllön egy tábla szántófeöld, kinek quantitása annyi, hogy egész Falu megh érné vele. Vagyon más darab is, az ónodi törvényfánál, mely predikátorsághoz való.“ A föld azonban ekkor még nem volt kapós és beeses. Mindenki csak annyival bibelődött, amennyi a házi szükségletet fedezte; mert a mai értelemben vett városi fogyasztó közönség még nem volt, a földmivelési termékek pedig a közlekedés kezdetleges viszonyai miatt a hosszabb szállítást nem is bírták meg és így nem volt értelme felesleg termésre törekedni. Pl. az előbb említett mohi-i nagy tábla paróchiális földnek „ab initió tizede járt a predikátornak;“ csak ahol kevesebb volt a szántófeöld, ott lehetett esetleg nyole, hét, vagy legjobb esetben ötödös jövedelmet elérni, t. i. hogy az 1/5-öde a termésnek volt a tulajdonosé. Hol áll ez a mai keresve keresett feles és harmados műveléstől?

Rétet, kaszálót, legelőt szintén mindenütt csatoltak a predikátorsághoz és nem is takarékoskodtak nagyon ezzel sem. Pl. Keresztes 1639: „Valamennyit az szabad réten akar kaszáltatni, megh lehet.“ 1753-ban már ezt husz szekér szénára kontingentálták, ma pedig már jó volna 10 is. S hogy mily potom áron lehetett egy-egy darab réthez jutni, mutatja 1769-ből egy Szinpetrire vonatkozó jegyzőkönyvi feljegyzés: „vagyon két rét is Ur adománya. A Falu is vett egyet három forinton.“ Több helyen egyenesen kész szénát adtak s azt sem mérték szükösen. Pl. Csát 1753: „Minden külön kenyeres ember egy boglya szénát.“ Igriczi ugyanakkor: „Minden gazda szénát is ad egy papszekérrel.“ Ez a pap szekér úgy látszik egy általánosan használt különleges mérték volt, mert több egyház díjlevelében előfordul.

Ezekhez járult egy kevéske pénz, mert ruházkodni is kellett valamiből. Ez a pénz vagy ágybér címen volt kivette a párbérrel kapcsolatosan, és 12 dénártól egy frt-ig terjedt páronként; vagy egy összegben volt megállapítva pl. Tarjánban 40 frt., az eesegi rectornak 1600-ban 12 frt. „Geömör“ (Sajógömör) 1596-ban „egész városul 40 frt-ot fize-

tett“ a predikátornak. Szkároson pedig 1668-ban „Mind Filiákkal együtt Nemes, Paraszt, szegény, gazdag in summá flor. 100.“

Pénzben esergedezett a stóla is jórészen. Ez azonban elég szűkösen. Keresztelési stóla pl. a XVIII-ik század közepéig tiuk, kenier és coma pénz (tyuk, kenyér és komapénz). Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy a keresztelés a szülők házánál történt s mindig nagy keresztelővel egybekötve, mely alkalommal a keresztelőben résztvettek. — a rokonságon kívül, — mind komáknak tekintettek és hívtak és a predikátornak mind legalább 1 pénzt, gondolom egy polturát adtak. Hogy azonban ez a csekély stóla is mily nagy érték volt akkor, jellemző rá a szikszói egyház vizitálása alkalmával tett következő jegyzőkönyvi bejegyzés: „Anno 1646: „Jánosi Bálintot az Sz. Ecelesiának aekori Esperestiét mikor feő prédikátorságra hoztuk volna, eő kegelme difficultálván, hogi az régi usus szerint az comapénz az Bábának járna, közönséges Giölésönkben eő Kegelme Senior Uram és Miskolci János Uram akkori káplánjának jelenlétekben Czilló István és Kóré Gergeli bíróságában igi határoztunk: Hogi ennekutánna az Harangozó tartozik mindenkoron keresztelő vizet vinni, az meli szolgálataiért járjon neki minden giermektől egi-egi pultura. Az Bába a coma pénzt diligenter exigálva az Aztalra az predikátor eleiben tegie. Az predikátor az egészet dividália, felét adgia az Bábának, felét uegie fel, sok uagi kevés. Az Bába tartozzék az predikátornak az eleött való nap az Giermekh keresztelését hirrre adnj.“

Az esketést is vendégséggel honorálták eleinte. T. i. díjlevélbe volt foglalva, hogy a vőlegény tartozott a lelkészt a lakodalomba behívni és minden vendég annak egy pénzt adni. Ami olyanformán eshetett, mint a mai lakzikban falun a kásapénz-gyűjtés a szakács-asszonyok számára. Később ez módosult és pénzben: 12 dénár — 1 frt.-ban állapittatott meg s mellé pl. Csótó 1639 „egi kendőt és egi ember ajándékát is adnak, az penigh egi kakas és egi aztal kalácz.“ Szkáros 1600: „Eskeötésteöl d. 12. Egi kezkenneöt is atnak. Ez mellett minden hivatalos rendekteöl d. 1., mert az 12-öt az veőlegénj adgia. Az hirdetésteöl egi peceniét, egi kaláczot és egi ieze bor árrát adnak. Mikor vitékit (vidékit) eskeöt, akkor azzal szabad, az mit veszen rajta.“ Disznóshorvát 1639: „Esketésteöl a stólán kívül, ha ió akarattyábul italt küld: az predikátor megh issza.“ Ezek a mellékfizetések egy iteze, vagy néhol egy pint borral, általában minden ecelában egyformán díjlevélbe foglaltattak és csak azért foglalkoztam ilyen részletesen velük, mert ezek a gyakorlatban a mai napig megvannak talán minden faluban, de díjlevélbe ma már nincsenek

foglalva s emiatt az embert néha feszélyezi, mint ajándék, pedig imé megvan a történeti alapjuk és eredetök s a hagyományos szokásokhoz ragaszkodó falusi nép még ma is betartja írott szerződés nélkül is.

A temetési stóla kezdetben ennyi volt: Boldva 1598: „Temetéstől semmit sem adtanak az predikátornak, hanem az Torban ment. Ha az Torban nem ment, ételt-italt ió akarattyából küldött neki.“ Varbó 1600: „Temetéstől az Torban mennien, fizetése Torba lakás.“ Dédes 1600: „Temetéstől, ha Torban megien, egiék s igiék józanon.“ Szilvás 1600: „Temetéstől ha Torban hyák, onnan vegien jutalmat.“

Nem sokkal később ez a kellemetlen stóla pénzre változtattatott és pedig, ha énekelt a predikátor = den. 12, ha predikált = 1 frt.

Mint stóla-jellegű fizetésnemeket emlitem meg: Poroszló 1639: „Nagy Pénteken Passio mondásért 1 Pint borral tartozik a bíró. Ha penigh az Mester éneкли: az Mesteré lészen a bor.“ Ez a passió-mondás, illetve éneklés és annak díjazása több díjlevélben előfordul, mint érdekes kath. ízü maradvány, de még ennél is jellegzetesebb a Szirmán 1641-ben kelt eme vizitátori bejegyzés: „Az Czabaj Praetikator Karátson étzakáján Szirmán pretikáljon, ezért rendelt Szegedj Benedek Uram (egy megelőző hires esperes) fél-fél köből bort.“ Érdekes szokás volt egyes vidékeken, hogy sátoros ünnepek harmadnapján a predikátor házról-házra ment és mindenütt megvendégtéték. Pl. Disznóshorvát 1639: „Az három, esztendő innepnapok harmadikján vendékséggel tartozik az falu az predikátornak.“ Ugyanitt az is díjlevélileg megállapított javadalom volt, hogy „az Ur vaczorája kiszolgáltatásakor az offertórium az predikátoré.“

E fizetésnemeken kívül rendszerint volt bizonyos mennyiségű és nemű szolgálmány is. Sok-sokféle, szinte minden egyházban különböző. S ezek vagy kötelező jobbhágyi teher, vagy önként, de állandó kötelezettséggel vállalt, vagy önként vállalt, de csak személyhez kötött és jóakarattól függő jellegű szolgálmányok voltak. P. Miskole 1613: „Vagyon a Plebánussághoz jobbhágyiságh is, kit Papszernek hinak és Tót-uczának: ezek közül mindenik ház tartozik ötven pénzzel: mellyet avagy készpénzül ad megh, avagy penigh 5 nap mivel érette az predikátornak.“ 1596 Pelsőcz: „Vittelke egészen, Litzének penigh a fele az Plébániához való jobbhágyiságh volt, szolgáltatának.“ A köteles szolgálat természetesen kiterjedt mindennemű munkára, amire a díjlevélben kötelezték magukat: a szekeres ember szántott, vetett, termést hordott, vagy fát és trágyát és a malomba vitt; a barmatlan ember pedig aratott, fát vágott, vagy az erdön ölbe, vagy a háznál aprítva, szőlőt munkált, füvet kaszált stb.; ezek közül

egy, vagy többféle szolgálat szinte minden egyházban volt. A „jóakarattyokbul“ vállalt szolgálmány pedig az volt, amire vállalkoztak. Pl. 1608 Onga: „Tavaszt is jóakarattyokbul vetettenek; ez utánis kérje az predikátor s ha megh eselekszik, köszönyne megh nekiek.“ Aszaló 1665: „Az eecla látván az Szőlőbeli kárvallását az predikátor-nak, abbéli kárának compensálására jóakarattyábul conferált minden külön kenyeres embertül fél-fél köből bort, hat köből buza alá való szántást, fahordást az mennyire szüksége lészen és az két kötél Rétek-nek megh kaszállását, felgyűjtését és behordását utque ad bonum placitum.“ 1668 Szentkirály: „A Réthet megh kaszállják és feltakaryák az sellérek jóakarattul.“ A szolgálmányok közé sorozható némely helyeken uzovált azon kötelezettség is, hogy a pásztorok ingyen tartoztak őrizni a predikátor barmait. Pl. Velezd 1619: „Az Pásztor, mikor az predikátornak barma vagyon, tartozik eörzenj ingien. Az predikátor is az Pásztornak mind Predikálásban, kereszte-lésben fizetés nélkül szolgálni. Ha penigh az Predikátornak barma nem volna, az pásztor keresse kedvét az Predikátornak.“ Ugyanigy volt Hubón, Aggteleken és Poroszlón.

Ezek voltak az általános fizetésnek, amelyek a legtöbb egyházban általánosan bevettek voltak. Ezeken kívül egynéhány olyan különleges fizetésnemmél is találkozunk, amely a maga nemében egyedül álló, de mint ilyen is, díjlevélbe volt foglalva. P. 1757 H. Papi: „Rectornak sóra 9 márjás. Passió mondásért 1 frt.“ 1796 Vámos: „Molnár István és Szücs István vizitátorok referálták, hogy ns. Járdánházi István és Gadócs Erzsébet 50 v. frtot attak a Mesternek oly módon, hogy azt az egyik a másiknak adja változáskor.“ Milyen elmés megoldás a kezdő hivatalnok beruházkodására! Adok is, nem is féle jóakaratra mutat az alsóvadászi 1757-ből: „Az eecla számára való Földek között vagyon két Darab. Ezeket a predikátorok szántt-hattják, amikor vagyon marhájok. De a Désmát az Eeclának beadni tartoznak, ha az Eecla olyan indiscreta, hogy el nem engedi.“ Simoni 1619: „Az két fél szomszédgia képét nem ad, hanem kétfelől közszel tartiák az predikátor udvarát ugi, hagi ha ualami kárt a közszel miatt uallana, az szomszédok fizessék megh.“ Tiszahalász (ma Ujlőrinczfalva) 1639: „Ez előtt ugy volt, hogy az, kj menyit buzát adott, ugyanazont tartozott megh is őrlenj.“ Tiszánána 1639: „Synódusra ha megyen fl. egyet adnak, de esztendőben csak egyszer adgyák megh. S egy lovat is az predikátor alá.“ Amiből ugy látszik, hogy ekkor még a papok is lóháton jártak, legalább is e vidéken, mely ekkor még elképzelhetetlen sárfészek lehetett! Szkáros 1665: „A Ne-

mesek külön fizetnek jóakarattal, az ki mennyit akar.“ Bölez 1598: „Az futott néppel az mint alkhatik az predikátor, aval elégediék.“ Azt hiszem, az odamenekültekről van itt szó. Kak 1598: „Az megh romlott állapotban az mint az predikátorral megh alkhattak.“ Bizonyára a török által okozott romlásra vagy on itt célzás. Szalonna 1639: „Az ki iobban birta magát, egy keöböl buzát adott, az ki szegénbeül, egy szaput.“ Berzéte 1639: „Az Hámorbul minden Pénteken két patkó járt, az Mesternek penigh egy vas, de tartozott a Legének egy icze borral vagy egy pint serrel.“ Szentpéter 1600: „Az Mészárosoktul minden székbül az lingua az predikátoré.“ Geömr 1639: „Hétfeői vásárkor valamenni szekér fazekat hoznak, mindről egi egi fazék jár az predikátornak.“ Poroszló 1639: „A pap halasztavában, mely régentenn is Klastromhoz való volt, Sulyom is vagy on s amikor szedik, annak is törvénie vagy on.“

Mint különlegességet említem meg azt a két egyházat is, ahol a régi időben patronátusi fizetés is volt, u. m. Felsővadász on 1639-ben a Rákóczy-esaládtól: „Az Decimaért az Udvarból negiven keöbeöl buza“; de már 1668-ban erről ezt írja a visitatió: „Tekintetes és Naghos Rákóczy Ferencz Urnak Patrociniuma 20 köböl buza szemül, mellyet most subtraháltak.“ A Báthori Zsófia uralma éreztette már itt is a hatását. A másik egyház a serkei, melyről 1753-ból ez a jegyzőkönyvi feljegyzés emlékezik: „Az Helység fizetésén kívül az Udvarból rendszerint fizetnek 25 kita (véka) buzát, 30 frtot, egy hordó bort és egy Ártánt.“ Ez pedig a Vay-udvar volt, mert a serkei uradalom ez időben már leányágon a kuruc Vay Ádám örököseié.

Ezek en kívül fizettek az ecclák mestert, káplánt, harangozót, deákokat, már ahol melyikből volt. A mesterek fizetéséről itt nem szólok, hanem más helyen, mert az némileg kapcsolatban áll ezen állás kifejlődésével. Kápláni díjlevél is csak Miskolcon, Szikszón és Rimaszombatban volt s e helyeken ez állásokból 2-ik papság fejlődött. Ugyan esak e három helyen voltak deákok is. És pedig Miskolcon és Rimaszombatban mint tanulók, Szikszón pedig mint tanítók alkalmazva rendes fizetéssel, mely állt: állandó sorkoszt, két hordó bor, egy drb. szőlő, temetéstől 8, harangozásért 12 dénár esetenként. A harangozóknak sokféle fizetésük volt. Kettőt azonban, mint specialitást, megemlítek. Bánhorvát 1619: „Harangozónak eg' eg' pint bor, mikor üdeő ellen kolompozot.“ Szederkény 1753: „Harangozónak minden ember fizet egy kenyeret, az Eccla pedig a közönségesből fizet egy szűrt és egy pár csizmát.“

A régi díjlevelekből, bár sok van köztök rendkívül érdekes, térdhiány miatt csak egyet közlök teljes terjedelmében:

Uyfalu 1619: Filiális Ongha. Pastor Joh. Vadázi. Reditus Ecclae' Uyfalu: Minden ekés ember egy kalongia buzát adott, az fél ekésis zintén annit adott. Az Sellér fél keöbleöt. Minden niomásra feöldek vannak, azokat háromszor megh zántiák, az predikátor buzaiával bevetik.

Vagion egy szeöleő, mellett az falubeliek megh nitnak, megh meezik, kétezer megh kapályák, a harmadik kapáia az predikátoré (bizonyosan, hogy a lágy szölőben kárt ne tegyenek!) az befedése is az faluié.

Egy rétth az Zigeti határban egy mint háromszor kazálló. Egy erető: Pap erdeie.

Borból, buzából, báránból, méhbeöl oktáva. Eözveggy azzony három sing vázonnal tartozik. Az só jeövedelemnek két réze az Egházhoz, a harmadréze az faluié volt, melljet az Ur az Ispánnak adott melliért Urat kell keresni.

Kereztelésteöl tiuk, kenier, koma péz. Eskeövésteöl den 12. Halottul ha pdicál fl 1, ha cak énekel, den 12.

Reditus schola': Minden zántó ember fél fél keöbeöl buzával az Sellér egy szapuval tartoztak. Aztala az predikátornál volt.

Reditus filiális Ongha: Az ki eő maga Ekeiével zánt, fél keöbeöl buzát ad, az ki Zimborával, egy szaput, az ki ezépével keresi is, egy szaput. Eözveggy azzony három sing vázonnal tartozik. Decimából octáva. Malomból Sabbathale. Régen mikor predikátor lakott itt, volt Pap réte, feölde Alsó Sócza felé alól az Ravaz utnak. Az Nemesek is akképpen fizettek, mint az keösség.

Azt el kell ismernünk, hogy ezek a naturaliak gyakorlati bölcsességgel voltak összeállítva, enni, inni való, tüzelés, egy kevés pénz ruhára. Szóval az egyszerű, de tisztos megélhetés biztosítva volt. Ezek a fizetésnek aztán részint az egyházi jegyzőkönyvekben, részint a visitationalis iratokban, részint az egyházmegye jegyzőkönyvében örökítették meg, s ezeknek a fenntartása felett az egyházmegye a legszigorubban örködött.

Mert ne gondolja senki, hogy a chárta esonkitási törekvése valami ujkori találmány. Dehogya is! Már 1754 február 18-án Ongán tartott egyházmegyei gyűlésen a ládházia a predikátor és mester fizetésének a leszállítását kérik, amire az egyházmegyei szék határozata ez lett: „Mivel a predikátor és mester uramék fizetése ennek előtte való időben a felsőbbeknek megegyezéséből esett; erre nézve,

amiben egyszer megegyeztünk, azt most megváltoztatni nem kívánjuk.“

S ehhez az elvhez az egyházmegye mindenkor következetes maradt. Nagyon figyelemreméltó oknak kellett annak lenni, ami miatt valahol a chárta megkevesbbitésébe beleegyezett. Pl. az 1758-iki papii gyűlés jegyzőkönyve szerint: „Minthogy a nagymihályi eecela a közönséges relációk szerint olyan szegénységre jutott, amely a paróchus fizetését mostanában terhessé láttatik tenni, erre nézve az eecelának instantiájára resolváltatott: hogy amig Isten az ecelát boldogabb időre juttatja, addig a venerabilis tractus a predikátor buzabeli fizetéséből kettő vékát, a pénzbeli fizetéséből pedig hét polturát fog relaxálni, ugymindazonáltal, hogy a 12 szekér fának pótlására 200 kéve nádat tartoznak predikátor uraméknak esztendőnként adni.“ Hogy aztán mikor juttatta Isten a nagymihályi ecelát boldogabb időre: azt nem tudom; de e határozat mindenestre mutat annyit, hogy az egyházmegye böles belátása a közjót az egyén java fölé helyezte.

Ugyanigy 1841-ben a eserépfalui egyházra nézve, ahol addig a lelkészt és tanitót 176 szekér fa illette, miután az uradalom beszüntette az addigi szabados faizást s az egyház 15 ölet ajánlott fel a papnak és 5-öt a tanitónak, az egyházmegye azzal a módosítással fogadta el, hogy 20 ölet kapjon a lelkész, 10-et a tanító.

Avagy 1816-ban: „Több tisztelendő predikátorok panaszt tévén aziránt, hogy hallgatói vagy teljességgel nem, vagy pedig az őszi élet helyett ugyanannyi mennyiségű tavaszt akarnak adni, hogy ezeknek és másoknak felelet adassék, az egyházmegyei szék kimondja: a példa nélkül való szükség miatt, mely szerint sok különben jó gazdának csak annyi őszi élettjek sem termett, amennyit el kellene vetni: ajánltatni fog tisztelendő esperes ur által minden egyházi személynék, hogy ez esztendőben az őszi élet helyett vagy ugyanannyi mértékű árpát, vagy kétannyi mértékű zabot vegyenek el, csakhogy azt a hallgatók is jól megrostálják.“

Ahol azonban nyomós ok nem volt rá: az egyházmegye a díjlevél leszállítását sohasem engedélyezte. Pedig de sokat zaklatta egyik-másik viszketeges gyülekezet. Elmondhatom, hogy a gyűlések felerésze ilyen díjlevél-villongások elintézésével volt kénytelen bajlódni. Szinte nevetésre készítetű, hogy pl. a zsérci eecela, mely 1820-ban anyásittatott: már 1822-ben a díjlevélileg kötelezett kettő szekér széna-fizetés elengedését kéri, pedig addig 10 éven át sürgette a megyétől az ő anyásittatását. Vagy az aranyosiak, alig volt gyűlés, hogy valami leengedést ne kunyoráltak volna a megyétől. 1808-ban azonban

„Aranyosra az eccla szives kívánságához képest tisztelendő Miskolezi Bodnár Sámuel rendeltetett predikátornak, kit is örömmel fogadtak az eccla követei, úgy nyilatkoztatván ki magokat, mind az eccla curátora, nemzetes vitézlő Garas András ur, mind a követek, hogy ezen kedves kívánságok beteljesítettén, soha többé a predikátori fizetés változásáról gondolkodni nem fognak.“ Azonban alig telt el egy pár esztendő: a tett ígéret már feledésbe ment.

Szinte kivételszámba ment e tekintetben a tiszakeszii egyház, mely már 1843-ban azt kéri, hogy az egyházmegye küldjön ki egy küldöttséget, mely a belső emberek fizetését egy általán összegben kiszámítva, megállapítsa, az évről évre hiánytalanul az egyház magtárjából mérressék ki, de viszont birtokaránylagosan vettessék ki.

Sajnos, hogy ez üdvös kívánság¹ szinte izoláltan maradt. Mert a párbér rendszer már a nevével magában hordja a maga betegségét: a kiáltó igazságtalanságot és méltánytalanságot, hogy t. i. az egy telkes, vagy tíz telkes gazda is annyi párbért fizet, mint a házatlan zsellér. Pár hát pár. Egyik is két fülével hallgatja a predikátort, a másik is. De elvész benne a Krisztusi parancs: „Egymás terhét hordozzátok! akinek több adattott: több is kívántatik attól!“

Az ősidőkben a párbérrendszer a kor viszonyainak teljesen megfelelő intézmény volt. T. i. az egyháztagek jórészben két osztályba voltak sorozhatók: u. n. szekeres és két kezes jobbágyok kategóriájába. A szekeres jobbágy lovával, szekereével, szántva, vetve keresett annyi terményt, amennyi az ő házi szükségletei kielégítésére s ebben a belső emberek kifizetésére is teljesen elegendő volt. Többet, felesleg nem termelt, mert az akkori primitív közlekedési viszonyok mellett a felesleg csak teher volt, melyet értékesíteni nem lehetett. A két kezes jobbágy egész nyáron aratott sarlóval, egész télen át csépett csépjével és szintén hőven kikereste, amire neki szüksége volt. Így mindkét kategória egyforma fizetőképességű volt. A jobbágyság felszabadítása után azonban a szekeres jobbágyból urbéres gazda, a kétkezes jobbágyból azonban csak ágról szakadt zsellér lett. S míg amaz a közlekedési viszonyok javultával fölös terményeit is értékesíthette: addig a másik a mezőgazdasági gépek s az ipari növények felkarolása folytán lassan, de biztosan lejjebb-lejjebb esuzzott s hova-tovább már nemesak a párbért, de a maga kenyerére elégséges életneműt sem tudta, ma sem tudja megszerezni. Ezért ma gyógyíthatatlannak látszó betegsége a magyar ref. egyháznak a párbérrendszer. Ezt a betegséget akarta erős kézzel operálni gróf Tisza István böles alkotása: az adócsökkentési segély, mely a szegénysorsu egyháztagek egyházi terheinek jórészét az 1848 : XX. t.-e.

alapján az állam nyakába háritotta át. Jól is indult és haladt az ügy békében, de a mindent felforgató háboru ez alkotást is felborította s maradtak vagy párbér nélküli s így e tekintetben elégedett egyháztagokkal rendelkező belhivatalnokok, de maguk koldus szegényen; vagy párbérrel dotált s így tisztességes megélhetéssel bírók, de zugolódó, elégedetlenkedő egyháztagokkal. S mivel sajnos, a nyomoruságban levő államtól belátható időn belül jelentősebb anyagi segélyt nem remélhet az egyház: más kivezető út nem marad, mint a progressiv adóra való áttérés, ha a mindinkább jelentkező elégedetlenséget elsimítani óhajtjuk.

Ezzel mindenesetre kapcsolatban áll, — bár másrészt az egyház iránti közönyösség és ridegség is hozzájárul, az egyházi adó, vagy párbér hátrálékkal való folytonos küzdelem. Hogy kapcsolatban áll, azt onnan gyanitom, hogy pl. az én egyházamban az adócsökkentési segélyes érában nem volt több 5% hátráléknál, pedig a közigazgatás segélyét sem vettük igénybe. Am visszatérve a párbérrendszerre, 30%-ot is megüt a hátrálék, pedig a községi előljáróság által is megintetjük a hátrálékosokat.

Hogy azonban a közönyösség és hidegség is szerepet játszik ez ügynél, azt meg az bizonyítja, hogy a régi időben is, amikor még nem voltak az egyháztagok között ilyen nagymérvű vagyoni eltulodások: mindig, de mindig volt sok párbér hátrálék. Így pl. Mezőkeresztesről 1841-ben Török Sámuel lelkész örökösei atyjuk halála után még 10 év múlva is hiába sürgetik 49 köből párbér és 200 frt ágybér hátrálék behajtását.

1831. „Számos ecelából megilletődéssel vevén egyházmegyei székünk azon kedvetlen tudósítást, hogy a tisztelendő predikátor urak életbeli honoráriumokból a mult 1830-iki esztendőre annyi a kimaradás, hogy több helyeken a predikátorok a házak népe kitartására valót sem kapták be.”

1811. Olvastatott tisztelendő Balogh Pál urnak tekintetes Coadiutor curátor urhoz intézett levele, melyben panaszolván, hogy a keresztesi ecelánál mindezideig is közel 800 frtokat tehető restanciái volnának: a tekintetes vármegyétől kiveendő exekucióért esedezik. Megyei székünk által is megkérített tek. coadiutor curator ur, hogy a kánonok érteime szerint a keresztesi ecelára nézve a tek. vármegyétől kommissiót váltani méltóztasson, hogy a többi ecelák is ezen példa által a fizetés beadására serkentessenek.”

1815-ben azután ugyanezen úgyról az van jegyzőkönyvezve, hogy „Balogh Pál bábonyi pap (közben t. i. áthelyeztetett) a keresztesi pap korából felmaradt restantiáit az egyházmegyének ajándékozza, csak azt

hajtassa be.“ Az egyházmegyei számadásokból azonban nem látszik, hogy csak egy fillér is befolyt volna belőle.

S ez a jelenség nem kivételszámba ment. 1845-ben Szeremley Mihály halálakor Gelejen 200 köből párbér hátrálék volt.

Szabó József ároktői lelkész onnan Nagymihályra való távoztakor 1887-ben 80 köből párbér hátrálékát az ároktői egyháznak hagyta paróchia építésre, stb.

Pedig a tractus tőle telhetőleg mindent elkövetett ez áldatlan állapot megszüntetésére. Így 1826-ban elhatározza, „hogy mélt. coadiutor curátor ur ő nagysága előre egy intő levélben tudtokra fogja adni az egész megyében levő minden ecclának, hogy ha egyházi személyeik adósságait a folyó esztendő végéig be nem szedik, azután polgári exekuciót fog minden ecclára kikérni.“ 1847-ben „egyházmegyei szék a folytonos restánciák ellenében azt határozza, hogy az egyházlátogatóság útján terjesztessék minden hátrálék az egyházmegyére, mit a megye gondnokának a végre ad ki, hogy ő azokat saját felperessége és felügyelete alatt tetszése szerint választandó ügyvédi segedelemmel és birói közbenjárással minden törvényes költséggel és fáradságokkal együtt szigoruan és elengedhetetlenül hajtasson be.“

Ám hiába voltak ez erélyes határozatok: hátrálék volt, van és lesz, a baj mélyebben fészkel, hogysen ily külső ráhatással meg lehetne gyógyítani.

A ref. egyház belhivatalnokainak fizetése bő soha sem volt. Láttuk fentebb, hogy 1661-ben a miskolci második predikátort ilyen fizetésre fogadták: „egy hordó bor, egy hordó lőre, azonkívül a kubulare, készpénz 10 frt. buza 8 köből. Ha a kubularét, vagyis a szőlősgazdák által fizetett congest bort 30 hordóra számítjuk is, (1736-iki feljegyzés szerint ennyi volt) meg a stólát is tekintetbe vesszük: bizony nem tudja az ember elgondolni, hogy miként lehetett e fizetésből megélni. Hogy az első lelkész fizetése milyen lehetett Miskoleon, azt nem tudom; de hogy nem valami nagy lehetett, azt is bizonyítja Rimaszombathy Mihálynak 1712-ből való ama panaszos kérelme, melyben felmentést kér azon kötelezettség alól, hogy ő a schólamesternek tovább is ellátást tartozzon adni a saját asztalánál, mert kétségtelennek állítja, hogy a schólamester fizetése nagyobb az első predikátor fizetésénél. Már pedig a schólamester sem volt nagy.

Vagy nézzük a felsőábrányi lelkészi fizetést 1789-ik évről: 1. Három köből őszi és 2 köből árpa alá való föld. 2. 5 koesi széna, vagy e helyett 25 frt. váltság. 3. 40 köből buza és 8 köből árpa. 4. Keresztelési stóla-váltságba külön egy köből buza. 5. Ágybér 24 frt. 36 krajeár. 6. 41½

öl fa beszállítva. 7. stóla: predikációval való temetésért 3 máriás, esketésért nemestől 7, contribuentstól 3 máriás. Ezekhez járul még a filialis-táktól remélhető jóakarát.

1801. A tenki, szárazbői, hevesi ecelésia predikátorának fizetése ide irattatik: 1. 130 rhs. forintok, melyekből Heves ad 50-et, Tenk 40-et, Szárazbő 40-et. 2. Asztala tekintetes Csoma Sámuel urnál. 3. Egy szobája a szükséges házi butorokkal felkészítve, úgy, hogy abba csak ágy kívántatik.

Természetesen jobb javadalmu állások is voltak ezeknél, mit abból is gyaníthatunk, hogy úgy a harsányi, mint az ábrányi predikátorok gyakran folyamodtak az egyházmegyéhez, hogy „vigasztalná meg őket jobb állással,” ellenben Átányról, Nánáról, Noszvajról, Cserépfaluból, Poroszlóról, Böcsről a régi időben sem kíváncsoztak el a predikátorok és mesterek.

A díjlevelek azonban, dacára az egyházmegye árgus szemeinek, az idők folyamán nem javultak, hanem rosszabbodtak. T. i. lassan-lassan az egyházak és belhivatalnokok közös beleegyezésével előbb a mellékes részeket, később a jelentősebbeket is pénzre változtatták. E megváltások aztán az azon időbeli áraknak megfelelőhettek, bár az akkori viszonyokhoz képest is rendszerint alacsonyban állapították meg, de a későbbi mindig magasabbra tendáló árakkal nem tudtak lépést tartani.

Igy pl. a miskolci egyház már 1804-ben megváltotta a lelkészek kubularis borát 7 azaz hét rhs. forinton hordóját, bár az egyházmegye szerint akkor is tíz frt. volt egy hordó bor ára.

Vagy pl. 1816-ban „A tiszánánai eccla tagjai a fűtőnek adattatni szokott káka és nád helyébe már most egy negyed rész sessió után járni szokott kaszálót rendelve ki, az azelőtt szokásban volt őrlést pedig minden pár ember egy-egy garassal kívánván felváltani; úgy találván megyei székünk, hogy ezen változtatásból az egyházi személyeknek tetemes kára nem fog lenni, ellenben sok kedvetlenségeknek, melyek a predikátorok és ecclésia tagjai között az őrlés alkalmatosságával elől fordulhatnak, meggátolására szolgálhatna, elfogadtatik és valamint most a megyei jegyzőkönyvbe, úgy a jövőendő látogatás által az ecclésia könyvébe is beirattatni rendeltetik.”

Ugyanezen eccla kéri a megyei székét, hogy a predikatori fizetés némely pótolékjainak ezentúl leendő fizetése alól oldoztasson fel. Melyek ezek: 1. egy mása só. 2. 20 font faggyu. 3. egy hizlalni való sertés, vagy az ára. 4. 5 iteze vaj. 5. Minden esztrengabeli juhtól egy fejés tej, akinek juhok nem volna, a tehenétől egy fejés tej.

„A kineveztetett aprólékos fizetések az ecclésia közönségének tete-

mes sérelme nélkül megadattathatván s több szomszéd ecelákban is gyakoroltatván, kötelességévé tétetik az ecelának, hogy ezentul is fizesse az eddig való mód szerint: annyival is inkább, mivel már a fütőre s örülésre nézve könnyebbséget nyert.“ Ezek az apróbb szolgáltatások is nemsok idő múlva megváltattak.

Igy ment aztán ez lassan minden egyházban. A közmunkák, — mivel megunt teher volt mindkét szerződő félre, u. m. szántás, vetés, hordás, rétkaszálás, favágás és behordás, továbbá vakáció esirke és tojás, lassan-lassan mind készpénzre változtattattak, sőt egy időben, mint már említettem, ragályszerüleg a tanítói földek is; majd az adósegély behozatalával a párbér is, úgy, hogy a hajdan teljesen naturálékban fizetett belhivatalnok készpénz fizetésű ur lett. S amikor beállott a pénz vásárló képességének teljes esődje: lön sirás, rivás, nyomorúság a régi gyepek elbontása miatt. Pedig az orvoslás nem a naturálék megszüntetése, vagy pénzre való változtatása; hanem az arányos elosztás lenne. Csakha ennek az ideje el fog egy jobb korszakban következni: akkor fog ezen a téren némi nyugalom beállani.

Szükségesnek gondolom még e pontnál egynémely elvi jelentőségű határozatát közölni az egyházmegyének, amelyek egyik-másik díjlevél kérdésben ma is tájékoztatóul szolgálhatnak az azóta többször ismétlődött újabb törvényalkotás dacára is.

1808. A szirmai eecla tagjai az eddigi predikátornak in natura fizetni szokott fát készpénzzel, nevezetesen egy ölet 8 rhs. frtokkal kívánnák felváltani. Az eddig gyakoroltatott szokás mind a predikátorra nézve hasznosabbnak, mind az eecla tagjaira nézve könnyebbnek ítéltetvén: továbbra is meghagyatik. Ezt az elvi jelentőségű határozatát ismét előadódott esetből kifolyólag 1815 és 17-ben is megismétli az egyházmegye; úgy hogy ez általános köztudattá vált, mit bizonyít, vagy legalább is sejtet az egyházmegye 1908. évi következő határozata: Egyházmegyénknek van egy régebbi határozata, mely szerint a tüzelőfának pénzre változtatását tekintettel a mindegyre növekedő faszükségre és annak folyton növekedő árára: nem engedélyezi.“

1808. Ugy tapasztaltatván, hogy némely helyeken a bábák a predikátornak fizetni nem akarnának; közönségessé fog tétetődni kerülő levél által, hogy a bábák is a predikátornak való fizetésre szoríttassanak.

1809. Panasz lévén aziránt, hogy a felkelt nemes katonák feleségei az egyházi személyek fizetésébe külömb-külobbféle akadályokat keresnek: e tárgyra nézve ki fog kérttetni a fő tiszteletű superintendentia határozata, megyei székünknek vélekedése az lévén, hogy a kenyerüket

kézimunkájokkal keresőknek feleségeik félbért fizetnének, de akiknek jószágok is vagyon, egész bért fizessenek.

1810. A euréatort a megyei széék a párbér kivetés alól fel nem oldozhatja, szabadságában hagyván azonban tisztelendő predikátor urnak annak elengedését.

U. a. 1846-ból. A gondnok épugy, mint más egyházttag tartozik fizetni a belső személyeket.

1816. Az igriezii gyűlés határozata félbérre szoritja a nótáriusokat s általában, akik pennával keresik kenyerüket.

1828. A fogházban lévő rabok épugy tartoznak párbért fizetni, mintha otthon volnának.

1833. A maklári ecelában panasz tétetvén a látogatási jegyzőkönyv szerint azon visszaélés felől, mely szerint a 60 esztendő tétöltő özvegyek az egyházi fizetések alól magokat átaljában ki akarják vonni, a megyei széék ugý határoz, hogy az életidő nem tesz semmi külömbiséget, semmi kifogást a fizetésre nézve, a házasságban élő, vagy élt személyekre nézve, azért épen ugý szorítsák a 60 esztendő tét meghaladott özvegyeket az egyházi fizetésekre, mint a többieket.

1847. Kimondatott, hogy a belhivatalnok elhalása esetén az egyháztanács tagjai személyes felelősséget tartoznak írásban vállalni a hátrálékok beszédéséért, csak abban az esetben választhatnak, vagy hívathatnak új hivatalnokot.

1908. A lelkészi javadalomhoz tartozó tagbirtok 6 évre való oly módoni bérbeadását, hogy az az utódot is kötelezze: egyházmegye nem engedélyezi; mert nem tart helyénvalónak semmiféle olyan intézkedést, mely az esetleges jogutódot a chárta szerint megillető szabadságában gátolja.

1839. Felsőzsolca végleg Alsózsolcához esatoltatik ugý, hogy az ott lakozó egyházttagok évenként ugyanazon rendes ágybért tartoznak fizetni, mint az anya ecela tagjai, a stólat pedig a többi leány ecelában divatozó szokás szerint kétszeresen.

1802. Ha ugyanazon egy embernek egyszerre több halottai vannak és egy predikáció által kívánja azokat temettetni: az ilyen esetekben a stóla a halottak száma szerint fizettessen.

1839. A temetési stóla ezüstben fizetendő.

1834. Megyei széék kéri a superintendentiáról a belső emberek pénzbeli fizetésének ezüstben való megállapítását.

1840. Katonai szolgálat senkit az egyházi terhek viselésétől fel nem menthet.

1843. Az eszei egyházból panasz tétetik, hogy némelyek nem akarják a stólat ezüstben fizetni. Egyházmegye ismét elrendeli.

1845. A stóla ezüst értékben való fizetése ellen tiltakozó 21 egyházat megyei szék felterjeszti a kerületre, hogy ezeket felsőbb helyekre jelentse fel.

1828. Az a nehézség merül fel, hogy a bakterek, vagy éjjeli vigyázók tartoznak-e párbért fizetni, határozatott: Mivel a predikátor is tartozik az éjjeli vigyázóknak fáradozásokért a meghatározandó fizetést megadni, nem lévén az ő háza sem a többi házak rendéből kivételve, tehát a bakterek is, akik különben a helységtől illendő fizetést kapnak, minden kifogás nélkül tartoznak a párbérrel, még pedig, ha különben egészbéresek volnának, egész bérrel, ha félbéresek, félbérrel.

1830. Hogy a hanyatlott idejűeket a consistórium akár a fizetés alól kivegye, akár félbéreessé tegye: arra nimesen a consistóriumnak semmi jussa és senkit a 60 esztendő a párbér fizetése alól fel nem oldoz.

1831. Mind az illendőséggel, mind az igazsággal nagyon megegyezőnek látja megyei székünk, hogy a hallgatók minden ecelában az életbeli kimaradást mindenkor piaci áron tartozzanak fizetni, erre való nézve megyei székünk érészbeni többször tett határozása mostan is megújittatik.

1848. Határozza megyei székünk, hogy minden a törvényes évet meghaladott külön gazdák, ha nőtlenek is, minden egyházi terhet viselni tartoznak.

1858. Utasittatnak az egyházi hivatalnokok, hogy ezután stóladijban ezüstön kívül mást semmi kényelmi szempontból el ne fogadjanak, nehogy e rendetlenség más szomszéd ecelába is átszivárogyen.

1886. Az egyházmegyei gyűlés elhatározza és a kerülethez is felterjeszti, hogy a vadházasságban élő személyek épugy tartoznak minden egyházi terhet viselni, mint a törvényes házások.

1906. A szalma s az abból nyert kövérítő mindenkor a lelkészi, vagy tanítói birtok tartozékának tekintetik, melyet eladni nem szabad.

1895. Kőszénkutatói, bányanyitási, vagy aknázási jog tárgyában kimondatik, hogy az ebből nyerendő összeget az illető földterület jogi természetének megfelelőleg elidegeníthetetlen törzsvagyonként kezeltesse és jövedelmeztesse az egyház.

1895. A lelkészi és tanítói fizetések az egyházi előljáróság által szedendők.

1898. Sályban a lelkész és tanító failletőségét csak a régi urbéres gazdák tartoztak díjlevél és régi szokás szerint behordani, a többi igával

birók nem. Egyházmegye a többieket is kötelezte erre azon az alapon, hogy „ez a szokás ma már az igazság követelményét ki nem elégíti.”

1905. A föld jövedelmének valamely belhivatalnok részére való megállapításánál az az irányadó elv, hogy ki hány esztendeig működik, annyszor élvezzi az aratás jövedelmét.

1905. Vasuti kapus, mint szolgálai állapotban levő, esakis a eseléseknek megfelelő fél párbér fizetésére kötelezhető, de az, hogy valaki szórványban lakik, még nem ok arra, hogy fél párbért fizessen.

1905. Nőtlen egyén párbérrel meg nem róható, ellenben minden olyan nemű egyházi és iskolai adót, mely a földbirtok után vettetik ki, viselni tartozik. Csupán a 32 évet betöltött egyének tesznek e tekintetben kivételt egyházmegyénkben, amennyiben az ilyenek fél párbérrel megróhatók, ha földbirtokkal bírnak.

1911. Az egyházak a díjlevéllel ellenkező fizetési gyakorlatból soha semmiféle igényt és jogot nem formálhatnak a díjlevél rendelkezéseinek megváltoztatására. A díjlevél esorbitatlan fenntartására mind a belhivatalnokok, mint a presbitériumok fegyelmileg utasíttatnak.

1915. Intézkedés szüksége merülvén fel a hadbavonultak egyházi adójának és párbérének megfizetésére nézve: a közgyűlés kimondja, hogy tekintet nélkül a háborus viszonyokra az egyházi adó és párbér befizetése minden egyháztagra kötelező úgy a jelenben, mint a jövőre nézve: mert a hazáért való áldozat épügy szent kötelesség, mint az egyház fenntartása.

XIV.

Az egyházmegye hivatalosairól

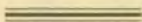
Az esperesekről, gondnokokról és dékánokról már más helyütt szólnánk, itt a lelkészi és világi tanácsbírókról — assessor — fő- és aljegyzőkről és ügyészekről fogok emlékezni.

Lelkészi tanácsbírói az egyházmegyének a megalakulás előtt is voltak és pedig a Borsod—Gömör-Kishonti nagy egyházmegyének, mikor minden állás be volt töltve, 26 assessorát számoltam meg. Ez volt-e a precízen megállapított szám, nem tudom. Ezeket aztán praktikus szempontból úgy válogatták össze, hogy a nagy egyházmegye minden vidékének, sőt lehetőleg minden járásának meglegyen a maga assessora, aki aztán a nagy távolságban lakó esperes helyett ama vidék egyházainak tanácsadója, az esperesnek mintegy megbízottja volt. Még a kisebb önálló egyházmegyében is az 1840-es évekig fennállt ez a rendszer, hogy t. i. minden járásnak volt egy tanácsbírája, ki az odatartozó egyházközségek ügyeit az esperes képében intézte, csak ha az ő intézkedésében nem nyugodtak meg: került az ügy az egyházmegye elé. A különváláskor a nagy egyházmegyében addig is tanácsbírói állást viselt egyének ezen hivatalukat új választás nélkül az új egyházmegyében is megtartották. Hogy világi assessorok is lettek volna a régi egyházmegyében is, az nem látszik a jegyzőkönyvekből s valószínűleg csak a budai zsinat folyamánként szerveztetett ez. Erre mutat a világi assessorok választása alkalmával felvett jegyzőkönyv, mely szerint „1800 július 11-én 5 kegyes és böles uri személyek egyházi megvényk székülőivé a budai zsinat 8-ik kanonjához képest az ecelák által választattak.” Ugyanennyi volt a lelkészi tanácsbírák száma is; csak 1860-ban emeltetett fel a számuk 5-ről 6-ra, 1914-ben pedig 6-ról 8-ra. A létszám felemelésének az indoka az volt, hogy egyfelől az egyházmegye zöld asztalához mennél több jóakaratu embert oda lehessen vonni, megtiszteltetésben részesíteni, másfelől, hogy az assessorokra háromló teher is mennél több felé oszljék. Igaz, hogy ezen a dolgon a régibb időben is okosan segítettek az elődök. Amikor bőven találkozott jóakaratu, böles, az egyházi ügyek

íránt érdeklődő egyén, assessori szék pedig nem volt üresedésben: ki-nevezték az illetőket „betsületbeli, vagy honorarius assessoroknak.“ Pl. 1826-ban az egyházi rendből Scholtz Sámuel sályi predikátort, a világi rendből pedig tekintetes Dapsy Rafael, Bernáth András, Szepessy László, Szrogh Sámuel és Garas András urakat. Kezdetben az assessoratusnak dolga is, kiadása is sok volt. Amikor még posta, vasut hiányzott, az egyházi törvények is meglehetősen szűk keretek között mozogtak, a legtöbb egyházi ügyet csak deputáció kiküldésével lehetett megoldani s jó ideig a deputációnak még fuvart sem adtak az illetők. Mikor aztán már tulságosan rákaptak a deputációkérésre: az egyházmegye kimondotta 1823-ban, hogy ennekutána a deputáció számára oda és vissza fuvart az a fél tartozik adni, aki a kérdéses ügyben hibásnak találtatik. Sőt még az egyházkerületi gyűlésekre sem kaptak a kiküldöttek jóideig sem fuvar, sem napidíjat, mignem 1831-ben a kerület utasította a megyéket, hogy küldötteik számára fuvart és tartásdíjat rendeljenek. Az egyházmegye eleinte szabadkozott, hogy nincs miből s kérte a kerület segedelmét az agentialis kasszából; de az nem adott s így ismételt sürgetésre a megye azt határozta, hogy ezen költség fedezésére minden egyházban a persely esztendőnként egy vasárnapon e célra tétessék ki.

Az assessorok és az elnökök az 1826-iki gyűlés határozata szerint székfoglalásuk alkalmával 5—5, az utóbbiak 10—10 forintot tartoztak a megyei kassza részére fizetni. Tehát nem volt elég, hogy idejüket, tehetségöket, munkájukat, fuvarjukat áldozták a köz javára ingyen, de még nekik kellett székfoglalási díjat fizetniök. S bár a határozat úgy a lelkészi, mint a világi rendre egyaránt vonatkozott: a számadó könyvekből úgy látom, hogy e díjat fizetni mindenkor csak a világi elem ismerte gavalléros kötelességének.

Ezekután időrendi sorrendben felsorolom azon érdemes lelkészi és világi férfiak neveit, kik mint tanácsbírók szolgáltak az egyházmegyében 1799-től. (Lásd a függelékben.)

XV.

Az egyházmegye fő- és aljegyzői

A jegyzőket a megalakuláskor nem az egyházközségek választották, hanem az assessorok; 1800 április 19-iki gyűlés jegyzőkönyvében olvasható szép eskümintá szerint is „Nótáriusi hivatalomba, melyre a tisztelendő assessor urak által választattam“. Csaknem száz éven keresztül csak papi jegyzők voltak, világiak nem. 1894-ben választott a paritásnak megfelelőleg világi jegyző is.

A megalakuláskor egy fő- és egy aljegyző választott, de tekintettel arra, hogy annakidején az egyházmegyei gyűlések nem voltak a maihoz hasonló gonddal előkészítve, hanem akinek valami ügye volt, az egyházmegyén: az ad hoc minden előzetes bejelentés nélkül előadta a dolgát, hát bizony ilyen tárgyalás mellett a jegyzőnek szemnek, fülnek kellett lenni. Aztán a jegyzőkönyvet is nemesak felvenni kellett, hanem arról az érdekeltek számára megamnyi hiteles kiadványt készíteni s végül az egészet a tractus nagy protocollumába beírni. Ez okok miatt már 1812-ben 2-ik aljegyzőt is választottak expeditor címmel, aki valószínűleg a kiadványokat expediálta, így aztán volt először fő-, másodsor vicze-, harmadsor expeditor-nótárius. Ugyanesak a jegyzői teendők végzésének megkönnyítése céljából 1827-ben, majd 1833-ban elhatározta a megye, hogy „bár eddig minden egyházi ügy csak a gyűlésen jelentődött be, most meghatároztatik, hogy az iratok a gyűlést megelőző estig adassanak be, hogy a jegyzők a jegyzőkönyv fejét előre elkészíthessék, a határozatot a gyűlésen azonnal utána írassák.“ Az állás sok időn át semmi fizetéssel nem dotáltatott, csak a szükséges irodai szerekre való összeg utaltatott. Pl. 1826-ban tisztelendő Dienes József vicanótárius urnak a diakonális kasszából a tractus szükségére kettő kötés papirosra és három font spanyolviaszra által adattatni rendeltetett és valósággal által is adatott 25 forint.

E helyen kell megemlítenem, hogy azon hagyományos szokás, hogy ha a főjegyző tanácsbíróvá választatik, előbbi állásáról le kell mondania: az alsóborsodi egyházmegyében régi határozatokon alapszik.

1803. „Miután a kánonok az assessori és nótáriusi hivatalt megkülönböztetik s mind a két hivatalt viselő individuumoknak számát nyilván meghatározzák: az assessori hivatal felvétele után eddig dicséretesen folytatott főnótáriusi hivatalát Balogh Pál ur tovább nem vihetvén, meghatározottat újabb főnótárius választása.“ 1846. „Egyházmegye megmarad azon a régi határozata mellett, hogy ha a főjegyző tanácsbíróvá választatik, a főjegyzői hivatalról tartozik lemondani.“

Még az 1903. évi gyűlés idevonatkozó ama határozatát emlitem meg, mely szerint: „Egyházkerületi gyűlésre egyik egyházi és világi képviselőül mindig az egyházi és világi főjegyző küldetik ki“ s ezzel kapcsolatban, hogy „az egyházkerületi képviselőség egyik tavaszi gyűléstől a másikig tart.“ (1911/kgy. A fő- és aljegyzők névsorát lásd a függelékben.)

XVI.

Egyházmegyei ügyészek

Az ügyészi állás 1831-ben rendszeresített és 1832-ben töltetett be először. Fizetést részére nem állapított meg az egyházmegye, hanem úgy ezt, mint fuvarját esetről esetre az illető egyházközségre hárította, ahol szükség volt rá. Az egyházmegyei gyűlésen való megjelenését „amikor környülállásai megengedik, kedvesen veszi, de kötelezőleg nem kívánja”. 1893-ban 50 frt. tiszteletdíj állapított meg évente számára. Egyházmegyei ügyészek voltak: (lásd a függelékben).

XVII.

Az egyházmegye nagyobb szerepet vitt világi családjai

Mindenki által ismert történeti igazság, hogy a ref. egyház sorsa, papjainak és tanítóinak odaadó munkássága mellett a világi elem tántorithatatlan hitbuzgalmán és áldozatkészségén fordult meg. A világi rend nemesak jogokat nyert az egyházkormányzatba való bevétellel, de terhes kötelességeket is vett vállaira s azokat mindenkor a legodaadókban teljesítette. Ha visszatekintünk az alsóborsodi egyházmegye történetén, azt kell látnunk, hogy ennek földbirtokai, főrészen az egri püspökség és káptalan, a munkácsi görög kath. püspökség, a kassai püspökség s végül a korona-uradalom és vallásalap birtokában voltak s a „*cuius regio eius religio*“ elv dacára, hogy ez ellentétes hatalmaságok uralma alatt is a mi ref. egyházaink élhettek és fennmaradhattak: az bizonyára a mi fő és köznemes világi uraink hajlíthatatlanságának, tántorithatalanságának köszönhető; másrésről politikai súlyuk közbevetésének az egyház érdekében. Ma is jól esik olvasnunk Vay Istvánról, ki az egri püspökség által sokféle módon zaklatott ároktőieket, mint a szomszédos Csegén lakó birtokos, állhatatos kitartásra buzdította. Avagy el tudnánk-e felejtetni a híres nevezetes Négyesi Szepessy Zsigmond es. és kir. kapitány († 1768 május 27) a miskolci egyház főgondnokának általam csak hallásból ismert legendaszerű viselkedését, ki is, midőn az avasi templomot a katolikusok számára vármegyei fegyveres erővel akarták elfoglalni: kivont karddal állt meg a templomajtóban e szavakkal: „Csak az én testemen át!” mely és sok egyéb kiváló tettei, alapítványai érdemesítették arra, hogy az avasi nagy templom alatti sirboltban helyeztessék örök nyugalomra. Avagy nem a legnagyobb elismeréssel kell-e szólnunk a bőkezű Motsáry Pál gondnokról, ki látván azt, hogy a megyei gyűlések tartása az egyes egyházakra mily érzékeny teher: husz éves gondnoksága alatt többször tartott gyűlést andornaki kuriáján, mint más egyházakban. Sőt egy alkalommal az egyházkerületi

gyűlést is vendégül látta s azon alkalommal nem engedte, hogy a mi egyházmegyénk is delegált követeket küldjön ki e gyűlésre, hanem az egész egyházmegyét meghívta. Hát ha azt a temérdek sok és nagyjelentőségű anyagi áldozatot el tudnám sorolni, melyet a mi világi rendünk az egyes egyházak, alsóbb és felsőbb iskoláinak érdekében önkéntesen, szabad akaratból meghozott: kötetekre menne annak a felsorolása. Pl. a tagosítás alkalmával az egyházak és hivatalnokaik földjeinek a tetemes kibővítése, vagy a mi világi uraink áldozatkészségének, vagy hathatós közbenjárásaiknak lett az eredménye. A sok kegyes hagyomány, alapítvány az egyes egyházaknál és egyházi intézményeknél mind az ő nagy jóakaratuknak ma is beszélő bizonyossága. Amidőn a nevezetesebb világi familiákról, melyek egyházmegyénk történetében szerepeltek, alább egy kimutatást közlök: sietek kejelemleni, hogy e sorozat nem teljes. Mert amennyi név a rengeteg jegyzőkönyvben előfordult, azt teljes figyelemmel egybegyűjteni nem igen tudtam; másfelől azt is jelzem, hogy e kimutatásba már nem vettem fel azon családokat, melyeknek csak egy tagja is bár az egyházmegye hivatalosai közt már meg van említve, mert ez ismétlés nagy tért kívánna. Tehát a hivatali viselőknél kívül jelentékenyebb szerepet játszó családok a következők:

1. gróf Buttler, melynek udvari papja is volt. 2. Bernátfalvy Bernath.
3. Egerfarmosi Kandó. 4. Barezikai. 5. Szalay. 6. Gyulay. 7. Hosszúfalussy. 8. Cseley Kolossy. 9. Palatitz. 10. Csiszár. 11. Tasnády Székely.
12. Bekény. 13. Nagylónyay és Vásárosnaményi Lónyai. 14. Karácsondy.
15. Pothurnyay. 16. Bizáki Puky. 17. Miskoltzi. 18. Fejér. 19. Szűts.
20. Balogh. 21. Lévai Borbély. 22. Roffi Borbély. 23. Tolnai Borbély.
24. Bizony. 25. Gellér. 26. Kazay. 27. Ns. Molnár. 28. Ns. Rácz. 29. Fáji Fáy.
30. Darvas. 31. Tassy Végh. 32. Ns. és nzs. Toót. 33. Ns. Kókai Kun.
34. Ns. és vitézlő Szepessy Szabó. 35. Nemzetes Szilvássy. 36. Zsoldos.
37. Debreczeni. 38. Vályi. 39. Bakó. 40. Tornaljai. 41. Kiszely.
42. Madoesányi. 43. Jobbaházy Dóri. 44. Komjáthy. 45. Herke. 46. Fekete.
47. Barkassy. 48. Szakáll. 49. Ambrózy. 50. Sovány. 51. Gétzi.
52. Horkay. 53. Ns. Kiss. 54. Dálnoky. 55. Török. 56. Untisz. 57. Veress.
58. Oreczy. 59. Szeremley. 60. Szegheő. 61. Hollóssy. 62. Bereczky.
63. Ghyezi. 64. Radvánszky Szepessy. 65. Jósa. 66. Visolyi. 67. Rotsky.
68. Nyilass. 69. Szathmáry. 70. Dobozy. 71. Bathó. 72. Ns. Nagy.
73. Prónai. 74. Kapezy. 75. Lácza Szabó. 76. Markusfalvi Máriássy.
77. Egri. 78. Menyhárt. 79. Soltész Nagy. 80. Paksy. 81. Zsivora. 82. Faragó.
83. Báji Patay. 84. Vattay. 85. Batzonyi Cseke. 86. Horváth stb.

Akiket esetleg e diszes névsorból kihagytam: szolgáljon mentségemül, hogy nem szándékosan, hanem gyarlóságból történt.

XVIII.

Adakozások

Az igazi vallásosságnak egyik fokmérője a tettekben nyilvánuló áldozatkész szeretet. S ha van egyházmegyénk történetének sok, ragyogó tettekről beszélő lapja: úgy talán a legtündöklőbbek azok, amelyek az áldozatkész eszelekvő szeretetről beszélnek. Ezeknek a száma már igazán kötetekre menne, mert az évenkénti jegyzőkönyveknek is egy tekintélyes részét ezeknek a felsorolása foglalja le. Azért ezekből még a tekintélyesebbeket sem sorolom fel, csak egy pár olyat említek meg, mely jellegzetességénél fogva tűnik ki. E téren már szegény és gazdag össetalálkoznak s az ember nem tudja eldönteni: melyiknek a tette diesőbb, nagyobb? azé a Vay József-e, aki 1813-ban az alsózsoltari lelkész és tanító javadalmazásának emelésére 3300 forintos alapítványt tett azzal az indokolással: „Tudván, hogy mennyire kívánná a közjó, hogy a belső emberek a megélhetés gondjai alól mentől inkább mentesíttessenek, hogy így annál bátrabban fordíthassák egész idejüket a nép javát célzó szent hivataljuk folytatására?“, vagy az a tisztaoszlári egyszerű, kisbirtoku gazdaember, Kiss József, aki 1895-ben szerény, Isten iránt hálálkodó szóval 200 frt. alapítványt tesz, azzal a rendeltetéssel: „hogy az száz éven át kamatozzók s 1995-től évi kamatai a szegényesen dotált oszlári pap jövedelmének öregbítésére fordíttassanak?“ Sajnos, mindkettőjük nemes szándékát megesufolni látszik a beállott devalváció. Az a Horváth Lajos főrendé, aki 60.000 koronás alapítvánnyal örökíti meg nevét Miskoleon, vagy az a Varga Soma miskolei tanítóé, ki az ő szegényes hivatali keresményéből 10.000 koronát rakosgat félre és hagyományoz a miskolei egyháznak? Nem, nem tudom én, melyik volt szebb, melyik diesőbb, melyik nagyobb? csak áldom az Istent, hogy az egyházmegye egyházait jókedvű adakozók által időről időre kifogyhatatlanul táplálta.

Mint örömdetes tényrt jegyzem fel azt is, hogy az adakozók között bőven találkoznunk emelkedett szellemű más felekezetű s főként katho-

likus egyénekkel is. Így pl. Palkonyán és Ároktón a Tisza árja által lerombolt templom és paróchia új helyéül fundust az egri káptalan adományozott. Tiszavalkon a tagosítás alkalmával, egyházi, lelkészi és tanítói föld céljaira az akkori munkácsi görög kath. püspök nagymennyiségű földet, ugyanesak Szederkényben a katolikus földesurak gyönyörű taghirtokot, az 1858-ban az egyházmegye és egyes önkéntes adakozók ajándékából alapított maklári iskola céljaira pedig Bartakovits Albert egri érsek 150 ezüst forintot és 2000 darab téglát, valamint a papi és tanítói kertek meghosszabbítására egy darab földterületet. Ugyanott a lelkész és tanító javadalmazására Samassa József egri érsek évente egy-egy boglya szénát, Harsányban Dianovszky Ede több éven át az iskola fűtésére évente 10 méter fát. Alsózsoltzán Novi Vilmos díszes szószék koronát és urvaesorai célokra 300 koronás alapítványt, Egerland Kálmán Mezőcsáton évenként az Urvaesora osztásához 50 liter bort, Noszvajon Gallassy Gyula évente mind a hat Urvaesora-osztásra bort, Cserépfaluban Szalay Pál templomra 200 koronát, az egri ref. templom építési-alapra a katolikus Hevesvármegye 10.000 koronát. Volt még sok kisebb-nagyobb más adomány is más felekezetűek részéről, de ennyi is elég annak a megbecsülésnek megbizonyítására: hogy az emelkedett szellemű ker. lélek felülemelkedett a szűk látóköréről tanuskodó felekezeti szemponton s bennünk nem ellenséget, mégcsak nem is ellenfélt, hanem nemes fegyverbarátot látott. Bár csak a multnak e nemes példaadói helyes irányt jelölnének a mai keresztyén felekezetek számára is abban a tekintetben, hogy ne folyton azokra függesztenék tekintetöket, ami egymástól elválaszt, hanem azokra, ami összeforraszt: t. i. a közös nagy eszményekre; akkor, de csak akkor lehetne a keresztyén kurzusnak némi jogosultsága, jelentősége és eredménye.

XIX.

Felekezetközi viszonyok

Az előbb említett s a más felekezetű egyének részéről ref. egyházunk iránt tanusított jóleső megbecsültetéssel szemben találkozunk az egyházmegye multjában ellenünk intézett vallás sérelmi esetek homályfoltjaival is. Nem beszélek itt a XVII. és XVIII. századokat szinte véges-végig betöltő országos jellegű sérelmekről, hiszen azok a magyar ref. egyház történetének képezik szomorú emlékezetű s általánosan ismert fejezeteit. Én itt csak az 1799 óta egyházmegyénkben felötlött esetekről emlékezem.

Mindjárt 1800-ból fel van jegyezve, hogy „A nagymihályi eccla földjei és rétjei már 30 esztendőttől fogva a keresztespüspöki plébános által használtattak, de 1800 április 28-án a tek. vármegye és a felséges consilium által visszaitéltettek és adattak“.

1801. „Visitatio által bejelentődött az a panasz, hogy a nyárádi filiális eccla tagjai a római kath. harangozónak esztendőnként két véka életet és négy garast fizetni kényszerítettnek.“ 1808. „A harsányi eccla panaszolván, hogy ott a r. kath. eccla paróchiájának reparációjára és külömb-külobb féle ecelésiai szolgálatokra gyakran szorittatnak a mi hitünk sorsosai is, e mellett a közönséges kasszából is egyedül a r. kath. ecelésia részére adódnak bizonyos summák, a mi ecelésiánkra pedig semmisem: tek. főszolgabíró Platthy András ur fog megyénk nevében megkérettetni, hogy ezen panaszt a méltóságos földesuraság tisztjeivel közölvén, azokat barátságosan reábirni méltóztasson, hogy a törvények ellenére a mi hitünk sorsosait többé az eféle szolgálatokra s költségekre ne szorítsák és a közjövedelmekből ami ecelánkat is azon mértékben részeltessék.“

1810. Ugyanesak a harsányi atyafiak panaszolják, hogy ők a kath. kántor és plébános fizetéséhez való hozzájárulásra köteleztetnek.

1815. A daróczi eccla panaszkodik aziránt, hogy ott helyben most munkába levő r. kath. templom körül teendő munkára a mi hitünk sorsosai is szorittatnak. A sályi tisztelendő predikátor ur azon eccla

tek. főkurátorával együtt megvizsgálván, vajjon rabotába kényszerítettnek-e hitünk sorsosai azon munkára, vagy azon kívül: ez iránt megyei székünknek mennél előbb nyujtsanak bővebb világosságot.

1848. A tiszánánai egyházból sérelemként jelentik be, hogy ott nemcsak a papi és tanítói lak, hanem még a templomhely után is évenként adót kell fizetni a földesuraság részére.

1877. Az egyházmegye a vallás- és közoktatásügyi Miniszternek autonomiánkat sértő beavatkozását a legerélyesebben visszautasította s leiratát tárgyalás alá sem vette. (T. i. Bathó Istvánt a miskolci presbiterium kebeléből kizárta s Bathó a miniszterhez fordult e sérelem orvoslásáért, a miniszter a püspök útján reparációra hívta fel az egyházmegyét.)

1878. Egyházmegye felzudul amiatt, hogy a rögtönítélő bíróságoknak a szószerkből való kihirdetését a világi hatóságok az egyházi felsőbb hatóságunk mellőzésével rendelték el.

1890. A sályi plébános 11 református gyermeket megkeresztelt s nem tette át anyakönyvezés végett hozzánk. A világi bíróság kényszerítette reá.

1898. Az egri egyházból sérelemül jelentik be, hogy négy református gyermek a vallástanból kath. hitoktató által osztályoztatott.

1902. A tiszakeszii ref. temetőben egy kath. nő atyja sirján feszületet állíttatott fel. Az egyházmegye ennek polgári hatóság útján való eltávolíttatását rendelte el, ami sok huza-vona után meg is történt.

1910. Egerben az érseki leánynevelő intézetben a kath. hitoktató a ref. növendékeknek vallástani jegyet adott. A beírt protestáns növendékek névsora a ref. lelkészhez át nem tétetik s a bentlakó protestáns növendékek a ref. vallásóra látogatásától és istenítisztelet gyakorlásától következetesen eltiltatnak. E sérelmeket az 1911/70277. sz. kultuszminiszeri leirat orvosolta is, mely kimondja, hogy iskolai bizonyítvány csak az esetben tekinthető államérvényesnek, ha a hittanjegyet az illetékes hitoktatótól nyerte a tanuló.

1913. Egerből ismét hasonló sérelmi eset.

1914. A sarudi állami iskolában kath. jellegű imádságok használatnak. A tanfelügyelő megígérte ennek megszüntetését.

1922. Egerből ismét sérelmi eset.

Im az idők jele, hogy Egerből folyton-folyvást sérelmi eset jelentetik, mintha a liberális szellemű Bartakovits és Samassa-féle szellem kihalóban volna. Pedig a szájhagyomány szerint olyan időszak is volt megyénk történetében, amikor egyházmegyénk és az egri érsekség papsága között olyan harmonikus viszony fejlődött ki, hogy az egri kanonokok

közül többen a mi gyűléseinken is megjelentek s közülük kettőt — bizonyára csak a fehérasztalnál, — tiszteletbeli tanácsbírónak választottak s az illetők e megtisztelő titulust kedves emlékként viselték. A múlt század 50-es és 60-as éveiben volt ez, amikor a szabadszellemű és hazafias katolikusok is egyedül a protestáns autonómiában látták azt a szilárd sziklát, amelyen minden osztrák abszolutisztikus törekvés meg fog törni, azt a sziklát és a köréje csoportosuló hazafias protestáns sereget támogatni s érdemlett megbeesülésben részesíteni, elsőrendű kötelességüknek ismerték. Nem kiabálták akkor, mint a mai elfogult, sőt elvakult törpe epigonok: „Ők arról a jogukról nem hajlandók lemondani, hogy a primhegedüt ők játsszák!”, hanem ellenkezőleg szívesen szolgáltatták a kíséretet a protestánsok primhegedüléséhez, esakhogy persze az elnyomatás korszakában nagyobb bátorság és erkölcsi erő kívántatott a primhegedün való játszáshoz, mint ma a lármázáshoz.

XX.

Kanonika visitatio

Még az apostolok korából ránk maradt emez intézmény az autonóm egyházkormányzás keretében egyik legfontosabb tényező ma is; de még inkább az volt a régi időkben, amikor a nehézkes és lassu közlekedés, a postának ugyszólván teljes hiányzása miatt az egyházmegye az egyházak életfolyásáról ugyszólván csak visitationális bizottságai által értesülhetett. A százszemű gazda párosulva a böles és jó atyával; ezek voltak a régi visitorok jellemző tulajdonságai, sőt ma is ezeknek kell lenni. Nem lehetett akkor vonaton az illető helyre elugrani, postán, telefonon egy-kettőre elintézni az ügyeket, hanem a visitatióra várt minden dolognak a meglátása, mérlegelése, lehető békés elintézése, a bajok okainak kifürkészése és tekintélyes közbelépésével azok orvoslása s ha mégsem sikerült, az egyházmegye elé terjesztése.

A megalakulás után az egyházmegye négy járásra osztott, u. m. miskolei, keresztesi, esáti és igriczi; minden járásba két visitor kijelöltetett, akik közül a kis visitor lehetőleg annak a járásnak az iskolavisitátora volt, hogy így egyuttal az iskolavisitáció is elvégeztessék. Sőt 1801-től „a dolog jobb móddal leendő folytatása végett minden járásba három látogató urak rendeltettek és pedig egy világi assessor is“. A világiak azonban, bár papíron ez az intézkedés egész a múlt század 80-as éveikig fennállott, részint kényelmi szempontból, részint, mert hivatalaikat oly hosszú időre nem hagyhatták el, nagyon ritkán, akkor is csak a járásuk egy-két egyházában vettek részt a visitatióban. A látogatások terhét képezte egész a legujabb időkig a különféle megyei és kerületi pénzeknek a beszédese is, amely egyfelől sok kellemetlenséggel volt összekötve az általános pénztelenség miatt; másfelől némileg gyűlöletessé is tette a visitatiót, hogy mindig temérdek pénzt visz el az egyháztól. Bizonyára ez vala az ok, ami miatt már 1873-ban indítványoztatott egyházmegyénken „a visitationak májusra tétele, valamint a különféle járulékok beszédésének mellőzése“. Ekkor azonban még minden maradt a régiben.

A visitatiók eljárási módja 1810-ben szabályoztatott először, amikor is „előfordulván, hogy a visitatiók némely tisztelendő látogatók által hosszabb, mások által rövidebb módon tartattnának és ez a közdolgok kinyomozásában és elintézésében könnyen zavarodást okozhatna: tisztelendő esperes urnak ajánltatott, hogy a visitatióknak egyfőrmán leendő folytatására nézve bizonyos sémát dolgozzon ki, melyhez minden visitorok magokat alkalmazni köteleztetnek, melyre magát ajánlotta is oly feltétel alatt, hogy azt elébb, mint kihoesátaná, a helyben levő megyei előljárókkal is közölni fogja“. 1823-ban újból „a visitatió kérdőpontjai szabályoztatnak és ezen pontok tenora szerint folyjon minden eeclesiákban az egész látogatási munka“. Majd 1843-ban az egyházmegye egy korunkhoz illesztett látogatási kérdőpontokat készítettett, ezt a kerületre is felterjesztette. 1904-ben osztatott az egyházmegye az addig négy helyett öt járásra, u. m. miskolei, mezőcsáti, ónodi, eserepi és hevesi, 1922-ben pedig nyolera és pedig miskolci, ónodi, tiszamenti, mezőcsáti, mezőkeresztesi, hevesi, egri és emődi járásokra.

A visitorok teendőikért sok időn át az egyházmegyétől díjazásban nem részesültek, hanem az egyházak fuvardíj címen teherbíróképességük arányában adtak egy, vagy két véka zabot s egy kevés pénzt is fizettek szószéki díj címen. 1906-ban állapított meg a fővisitor részére az egyházmegyei pénztárból 50 korona, a tollnoknak 25, mely nemsokára a közigazgatási államsegély emelésével 100 és 50 koronára emeltettek. Ezzel egyidejűleg az egyházak a szószéki díj fizetése alól fementettek. Ez aztán így volt a legújabb időkig, míg a pénz devalvációja ez összegeket 0-ra nem süllyesztette, azóta az egyházak buzavalutás járulékából fordíttatik e célra egy, a régi gavalléros honoráriumtól nagyon messze álló összeg.

1873-iki határozat, hogy t. i. a vizitálás ideje májusra tétessék át, az abauji egyházmegye által elevenítettett fel 1907-ben. Egyházmegyénk hozzá is járult ez indítványhoz, azonban a kerület, valószínűleg az egyházmegyék többségének véleményére támaszkodva, nem fogadta el. 1917-ben lelkészértekezletünk ismét foglalkozván e kérdéssel, épen e sorok írójának indítványa alapján elhatározta, hogy a visitatió ideje májusra tétessék át, egyesíttessék az iskolák látogatásával, egy-egy kiváló tanítónak a visitatióba való bevonásával; mert ebben az időszakban az iskolai munkálkodás eredménye is már jó lelkiismerettel megbírálható. A lelkészértekezlet által elfogadott indítványt az egyházmegye határozati erőre emelte, általánosságátétel szempontjából a kerületre is felterjesztette. A kerület azonban ekkor sem fogadta el, egyházmegyénkben azonban 1921 óta belkörűleg ebben az időben és alakban

folyik a visitálás minden tényező teljes megelégedésére. E rendszernek ugyanis következő előnyei vannak: az egyházak nem terhelhetnek külön az egyház és külön az iskolalátogatóság ellátásával és fuvarozásával, ami a mai drágasági viszonyok között jelentős dolog. A napok hosszuk és kellemesek lévén, módja és ideje nyílik a visitationának az alapos körültekintésre, nem úgy, mint a rövid és sötét, kellemetlen téli napokon. A rossz utak, viszontagságos idők, fűtetlen szobák kellemetlenségeitől a visitorok meg vannak kímélve. Az az egyetlen ellenérv, hogy májusban, a munka idején, a presbiteriumokat nem lehet összehozni, nem helytálló, mert az általunk már bevezetett gyakorlat azt mutatja, hogy minden jól vezetett és jóérlmü presbiterium szívesen áldoz egy fél napot e jelentős aktus alkalmával az anyaszentegyház ügyei érdekében. S hozzá teszem, még szívesebben áldoznák, ha nem a mai sablonos visitationális kérdőpontok „tenora“ szerint folynék a visitálás, hanem több szív, melegség és élet vegyítették bele, ha csak valamennyire is idomulna az ősrégi apostoli színezetű látogatáshoz.

XXI.

Egyházmegyei könyvtár.

A fiatalabb generáció, pláne, ha nem Miskolcon kápláncodott, alig tud róla, hogy egyházmegyéinknek ilyen intézménye is van. Itt mindjárt megjegyzem, hogy e könyvtár tulajdonképpen nem is az egyházmegyéé, hanem a megye lelkészi karáé. Hogy hány kötetből állhat: magam sem tudom; sőt talán más sem. De hogy a maga nemében nagy érték, azt tudom. Különösen mióta özv. Tüdös Istvánné Öméltósága b. c. férje és testvérei Tóth Béla és Dániel könyvtárát is a miskolci egyháznak ajándékozta, mert úgy tudom, hogy a miskolci egyház ezt a könyvtárt is hajlandó az alsóborsodi lelkészek számára hozzáférhetővé tenni.

Az egyházmegyei, helyesebben az alsóborsodi lelkészek könyvtára 1833-ban alapított, illetőleg alapja ebben az évben vettetett meg, amikor is Fehérvármegye első alispánja, Szücs Lajos ur az általa tetemes költséggel kinyomatott „Áhitatosság órái”-ból 8 példányt ajándékozott egyházmegyéinknek, melyeket az egyházmegye világi táblalabírói félbőrkötésbe bekötöttek; a 8 példányt nyolc felügyelő lelkész kezébe kiadták s ezektől vihette el szabályrendeletileg megállapított módozatok mellett a többi lelkész használatra. Szeremlei Mihály akkori dékán 1843-ban hat forint 48 krajczárt ajándékozott a könyvtár alapjára és gyarapítására.

Sok időn keresztül e nyolc kötetből s egy pár ajándék kötetből állott a könyvtár, csak 1864-ben tétetett erőteljesebb lépés annak előbbvitele érdekében, t. i. ekkor olvasási tagdíj határoztatott meg, évente minden lelkésztől 1 forint és könyvtárnokul egyik miskolci lelkész, Misley Károly, — mellé pedig egy pár tagu felügyelőbizottság választott, amely a könyvtárnokkal egyetértőleg az évi tagdíjak erejéig a jelentősebb theologiai munkákat és folyóiratokat megrendelte s be is köttette, könyvtári helyiséget a miskolci egyház biztosítván. A könyvtárnok minden éven részletes jelentést terjesztett az egyházmegye elé évi bevételeiről és kiadásairól. Így gyarapodott aztán a könyvtár

1906-ig, amikor is ennek további gyarapítása beszünttetett s a lelkészek az évi díjfizetés kötelezettsége alól felmentettek, mivel közvélemény szerint az akkor életbeléptetett paróchiális könyvtár a szükségletet már pótolni fogja. Sajnos, a közbejött viszonyok folytán ez a szépen indult intézményünk is stagnál. Ugyanekkor mondotta ki az egyházmegye azt is, hogy az u. n. egyházmegyei könyvtár nem az egyházmegyéé, hanem az alsóborsodi lelkészeké.

Ugy gondolom, az alsóborsodi lelkészi karnak érdekében állana, hogy e könyvtárról, melyet az elődök nemes buzgalommal évi áldozathozatallal gyarapítottak: még áldozathozatal árán is katalógust készíttetne és használatba venné.

XXII.

Egyházi építkezés

Egyházmegyénk rendszeretetének, a fejlődés és haladás iránti szép érzékének bizonytsága, hogy az egyházi építkezésekre kezdettől fogva gondosan felügyelt s azt a lehetőség szerint irányította, a középületeket kiesinyes, falusias gondolkozás szerint építtetni nem engedte. Ennek a folyománya aztán, hogy egyházmegyénk területén a még ma is álló régi épületek is messze túlhaladják a más egyházmegyékben még ma is található olyanféle épületeket, amelyet Tompa kesernyés humorral örökített meg a keleméri paróchiáról szóló versében. Mindjárt kezdetben 1800-ban „tapasztaltatván, hogy némely ecclák nemesak a templom, hanem más ahhoz tartozó kisebb épületek tételében is sok káros és fáj-lalható hibákat ejtettek: ehhezképest most rendeltetik, hogy ezentul semmi uj épületet a tisztelendő közönség híre nélkül egyik se kezdhes-sen“. Határozatát be is tarttatta a tractus. Mutatja az 1805-iki eme ha-tározat: „A esáti eccla munkában levő oskoláját nem a publicum által megerősített plánum szerint akarván folytatni; sőt a már lefűtt funda-mentumot is egynémely magános tagoknak gusztusára megháborítani szándékozván; meg fog intetni, hogy az egyszer bejelentett és már meg-erősített plánumába egyházi székünk semmi változtatást tétetni nem enged, és ha az ellen járni merészelné: a felelet terhe a curátoron fog fekdüdni“. 1812-ben „az aranyosi eccla felsőbb helyekre tett h iradás nél-kül építtetvén mostanában paróchiát, az épület mind egyéb tekintetekre, mind különösen arra nézve, hogy igen kis ablakai vagynak, hibásnak talál tatott a látogatás által. A megyei szék által hibául tétetik ki az aranyosi consistóriumnak, hogy a felsőségnek tett h iradás nélkül fogott az épülethez; azért is meghagyatik, hogy az épületet helyrehozatni, különösen pedig annak ablakait megnagyobbítani mentől elébb igye-kezzen“.

Utmutató építkezési szabályrendeletet nem találtam a jegyzőköny-vekben egész 1913-ig, amikor is teljes részletességgel megszabatt az egyházi építkezések körüli eljárás.

XXIII.

Vegyes dolgok

E fejezet alatt azokra a kisebb-nagyobb jelentőségű ügyekre és határozatokra fogok kitérni, amelyek sem egyik, sem másik cím alá nem voltak foglalhatók, de azért akár tartalmi fontosságuknál, akár jellegzetességüknél fogva érdemesek a megemlítésre.

1800. Az egerlövői eccla a papifizetés ereje és rendi szerint fütővel is tartozna a predikátornak, azon történetkor is, ha se nád, se szalma, se tarló nem volna, felmarad az eccla részéről ez a kötelesség; mindazonáltal az ily szerencsétlen esztendőekben tisztelendő predikátor ur is a közönséges sanyaruságnak bizonyos mértékét csendesesen elszenyvedheti.“ (Gyönyörű figyelmeztetés az egyházi emberek számára a jelenlegi s a közelmúlt időkre a „leben und leben lassen“ elv alkalmazására.)

1801. „A poroszlói örökösök nélkül elhunyt lelkész Nagy József restánciáit az eccla a maga kasszája részére foglalta le, de csak 12 frtot kapott be belőle.“ (Im az örökösök nélkül elhunyt belhivatalnok kintlevőségeinek öröklője: az eccla.)

1803. „Minden predikátornak kötelességében áll nemcsak a maga, hanem successorai hasznáru is gondoskodni és a paróchiális fundusokat s kerteket mennél inkább lehet, több hasznot hajtókká tenni, azonban az is bizonyos lévén, hogy a gyakori változások miatt lehetetlen lesz.“

1803. „A vokszok rendbeszedéséből kijövén, hogy több ecclák a világos parancsolattal nem gondolván, voksaikat békülden elmulasztották légyen; most még egyszer és utoljára atyafiságosan megintetnek aluszékonyságukért, oly meghatározással mindazonáltal, hogyha ezután a teendő terminusokra valamely eccla a voksat be nem küldené, annak predikátora, ugymint aki legfőbb oka az ily hátramaradásoknak, okvetlenül fizessen a venerabilis tractus kasszájába 1 rhs. frtot.“ A legközelebbi voksolásnál Emőd, Vatta, Dorogma már el is marasztaltattak.

1802. „Illetlennek és az evangéliumi parancsolattal ellenkezőnek tapasztaltatván némely ecclának azon szokása, mely szerint az adakozók a kathedrából adakozásukkal együtt név szerint kihirdettetnek:

ennek további gyakorlása minden ecelában megtiltatik úgy, hogy a kurátor számadásakor csak az adakozások jelentessenek ki, a nevek elhallgatásával. (Ne tudja a te balkezed! stb.)

1817. „Minden testamentumból beveendő summák úgy nézettesse-nek, mint fundationalisok, ha csak világosan ki nincs téve, hogy ez, vagy amaz a summa az ecelának szabad tetszésére bízatik.“

1852. A geszti egyház ujonnan választott gondnoka és tanácsos társai 33 köből gabonát adtak össze magtári célra.

1825. „A kisgyőri eccla kurátora jelenti, hogy az elmúlt heteken háza és egyéb vagyona égi tűz által megemésztetvén, azzal együtt gondnoki számadó könyve is porrá lett.“

Hogy az ilyen szerenesétlen esetek ennekutána eltávoztathassanak, minden eccla kurátorainak meghagyatik, hogy a kuratori számadó könyveket ennekutána a paróchián tartsák és minden hétnek végével azon heti bevételeket és kiadásokat a predikátorokkal számadó könyvekbe beiktatni el ne mulasszák.“

1826-ban rendeltetik „hogy minden ecelában főkurátor választassék és pedig egy vallását hiven szerető és az ecelésiai bajoknak orvoslásában és a jó rendnek fenntartásában teljes bizodalmu férfiú.“

1802. „A gergelynap kántálás a gyermekeknek sok rosszra szolgáltatván alkalmatosságot, meghagyatik, hogy ezután a rektorok tanítványaikkal együtt járjanak. A mondandó verseket a predikátoroknak bemutatván. Ezzel a mulatsággal pedig a legnagyobb helyen is két napnál többet eltölteni felelet terhe alatt nem szabad.“

1805. „Mivel pedig az aranyosi lármának egy fő indító oka volt az oda való nótárius, tekintetes főkurátor ur eziránt is meg fogja kérni a tisztelt prefeetus urat megyénk nevébe, hogy közsensétség okáért azt a nótáriust onnan kimozdítani méltóztasson.“

1817. „A superintedensnek azért, hogy az esperes felszentelése körül fáradozni méltóztatik, honoráriumul a tractus kasszájából 15 rhs. forint határoztatik.“

1818. Aki más megyéből jött ide káplánnak: először az esperes előtt tartozik predikálni.

1823. Meghatároztatik, hogy a valki pap a négyesi ecelában minden hónapban köteles egyszer isteni tiszteletet tartani.

1880. Miskolera lelkészül az egyházmegye Fekete József oszlári lelkészt kinevezte, mivel az eccla nem akart választani. Az ügy aztán valahogy békésen intéztetett el, mivel Fekete József soha sem foglalta el a miskolci lelkészi állást.

1836. Kisesoltói Ragályi Zsigmond, bárczai Bárczay László, Dobozy

Antal, Márkusfalvi Máriássy László és Herke Lajos, a felsőborsodi egyházmegye megbízottai a Szederkényben tartott gyűlésünkön vendégül megjelenvén: az egyházmegyének széket foglaló, de szavazattal nem bíró tagjaivá választottak.

1911. Miskolcon Horváth Lajos főrend 60 éven keresztül volt presbiter.

1880. Tiszahalász község 1880-ban települt át, az addigi falu a Tisza árjától elsodortatván, a jelenlegi helyére Ujlőrincfalva néven.

1887. Eger ebben az évben választotta első papját.

1917. Az egyházmegyén a 10 éves tisztujtás 1927 szeptember 1-én lesz esedékes.

1907. Aki valamely egyházközségi megbízatást felmentési ok nélkül el nem fogad: 20—200 korona felmentési díjat fizet.

1911. Mindazon helyeken, ahol e terhet az egyházi pénztár viselheti, megengedi az egyházmegye a fuvar és vasuti díj felszámítását az egyházmegyei gyűlésre kiküldötteknek.

1918. Hadikölesönjegyzés az I--VII. hadikölesönből az egyházmegye részéről 45.000 korona, az egyházak részéről pedig 361.745 korona.

1848. Vattán a lelkészi és tanítói díjlevél teljesítését az egyháztagok megtagadták.

1809. Mályi önálló papi és rektori hivatalt akart beállítani, de nem sikerült.

1830. Garas András aranyosi főkurátort gonosz kezek felgyújtották, mivel az eccela javára szolgáló dolgokban szoros felvigyázással volt.

1831. Tudtokra adatik minden iskola rektoroknak, mestereknek, hogyha magokat akármely eccelában a predikátorválasztásba beléavatják s ezen vétkök világosságra jövend: hivataloktól való megfosztással büntettetnek meg.

1903. Kántortanítóválasztásnál kötelességül előirandó, hogy énekkar tanítása és vezetése kötelesség.

1910. Az iskolalátogatások alkalmával felmerülő ellentétes bírálatok elkerülése végett felhatalmazza közgyűlés a tanügyi bizottság elnökét, hogy a tanítói kar egy érdemes tagjával esetről-esetre ki szállhasson a vizsgálat tartás szükséges voltát feltűntető iskolák megvizsgálása céljából.

1800. Csáti leányok tanítója, Pertze, a budai sinati kanonokat megyénk részére egy exemplárban leírván, 1 rhs. frt. honorárium rendeltetik számára és ha még egyszer leírja, ugyanannyi fog adattatni.

1877. A jó rend érdekében az egyháztanácsnak kétségtelen jogához tartozik a templomi székek rendezése.

1906. Tavaszi gyűlés 59 p. Szokásjog alapján minden egyház köteles lelkészét tisztességesen eltemettetni.

1913. A temetői szabályrendelet véglegesen szövegeztetett.

1914. A hivatalkorra nézve idősebb egyházi tisztviselő az egyházmegyében levő szokásjog alapján a hasonló tisztviselői állások megüresedése esetén lakást választhat.

1914. A hivatalos beadványok elmulasztásának díja 10 korona.

Az 1820-iki egyházmegyei gyűlésen vannak először felsorolva az egyházmegye gondnokán, esperesén és assessorain kívül mások is, mint jelenlevők.

1832. Meghatározatott s a megyében kihirdettetni rendeltetett, hogy ennekutána lekipásztoraink a budai sinatnak e tárgyban hozott egyházi törvényét szemek előtt tartván: vasárnapi, vagy ünnepi napokon, rendkívül való szükség esetén kívül szoros feleletnek terhe alatt esketni ne merészeljenek.

1834. Ha a matriculat a vármegye megtekinteni kívánja valamely okból: a lelkész és gondnok együtt vigyék és közékből ki ne adják.

1855. Máté Gáspár egerlővői lelkész egy tűzkár ellen kölesönösen biztosító egylet tervét nyújtja be a megyére, mely kiadatott egy bizottságnak.

1880. Az 1879-iki miskolci árvíz az egyházmegyei könyvtárból 83 darabot teljesen megsemmisített, sokat pedig megrongált.

1831. A daróci präorans tudósíttasson afelől, hogy, ámbár megyei székünk a halott temetéskor néhol gyakoroltatni szokott erősködést soha nem rendelte légyen is, azt azonban mégis a predikátori fizetés behajtása tekintetiből 48 órányi időig elnézi és ha a 48 óráig minden erősködése mellett is az adóson tartozását meg nem veheti, nehogy a bűzhödő test sokára sokakra kiható nyavalyát szerezzen, a 48 óra lefolyása után köteles a halottat eltemetni.

1831. Nem kívánhatván a filialisták, hogy az anya ecelában lakozó lekipásztor azon fizetésért, melyet az anya ecelabeli egyes személytől kap: papi szolgálatot a filiába gyalog kimenve tégyen; az illendőséggel s az igazsággal is igen megegyezőnek látja megyei székünk, hogy a filialisták, ha a lekipásztor szolgálatjával a filiában önönházoknál élni kívánnak, akkor alkalmatosságot küldjenek a tisztelendő prédikátor urért.

1844-ben három tagu állandó lelkészvizsgáló bizottság választatott a bekebeleztetés alkalmával való vizsga felvételére, melynek tárgyainul

kijelöltettek: hit- és erkölestan, egyházjog és történet, görög, héber és német nyelv, szent könyvek magyarázata, a papi ékesenszólást, gondos tisztviselést és katedrai beszéd készítését tárgyzó szabályok.

1848. A jövő gyűlés helyül Ábrány jelöltetett ki, de tekintve ennek vagyonatlan sorsát, Aranyos és Harsány is hozzácsatoltatott a költségek viselésére.

1842-ben vezette be és rendszeresítette Fekete István esperes az esperesi jelentést.

1846-ik évi jegyzőkönyvben címeztetik először úgy az esperes, mint az egyházmegye: nagytisztelätünek, addig csak tisztelendő volt.

1854-ben kéri Fekete István esperes, hogy eddigi 20 forintnyi fizetése 20 ezüst forintra emeltessék fel, amit az egyházmegye úgy neki, mint utódainak megállapít.

1802. A legközelebb Kistokajban tartandó superintendentialis gyűlésre megyénk részéről deputáltattak , mely kineveztetett követség tisztelendő esperes urat felszenteltetés végett főtisztelendő szuperatendens urnak ajánlani fogja.

1804. Tisztelendő esperes urnak ezideig megyénk részéről semmi honorárium nem adattatván, tetemes utazásbeli költségeinek enyhítésére addig is, míg a kassza bővebb megjutalmaztatást engedne, esztendőnként 20 rsh. frtok fizettessenek megyénk kasszájából káplántartás segedelmének nevezete alatt.

1801. „Az átaníak beadták jövendőbeli präceptoroknak fizetését, olyformán rendelvén eziránt gondolatjokat, hogy az a predikátor addig való fizetéséből teljen ki. Mely kívánságok mint törvénytelen, meg nem engedtetett, sőt meghagyatott, hogy magok közt esinálják ki másbul és másunnan a fizetést.“

1804. A vattai predikátor fizetése minden igyekezetünk mellett is nemesak nem szaporíttathatván, már most pedig a paróchialis ház is pusztulófélben levén, az ahhoz tartozó földek is — a lakosok kevés száma miatt nem műveltethetvén: jónak itéli megyei székünk, hogy Harsányhoz affiliáltasson s helybe egy präorans mester állíttasson. A venerabilis superintendentiának be fog jelentődni e dolog.

1806. Gelej nem akar consistoriumot választani.

1806. A esáti eccla ekkor választott két papot, úgy, hogy a két predikátor minden jövedelemmel egyformán osztozzon.

1806. Solezán az oskolás gyermekektől fizettetni szokott egy véka zabot most is 4 garasokkal váltván fel némelyek, mint hajdan a legnagyobb olesóság idején szokásban volt, mind ez, mind más eccla tagjaira nézve ujabban ki fog hirdettetni, hogy aki a naturalékat pénzzel akarja

megváltani, azoknak folyó árát fizesse és ez minden ecclákban a protocolumba beirassék.

1830. A csabai eccla koreshmájának, mint amely valósággal szép hasznot hajthatna be, jobb karba való szedése és tartása szívére köttetik a csabai ecclának.

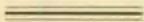
1834. A nyéki leányegyházban ekkor kezdődtek egy felállítandó iskolára az ajánlások.

1858. Amely egyházközség nem biztosít tüzkár ellen: ha leég, se kölesönt nem kap a kerülettől, se nem publikáltatik közhirdetésre.

1859. Heves kéri anyasittatását, amennyiben a tagosítás alkalmával 90 hold föld hasittatott ki az egyház részére.

1878. Hogy az egyházaknak olykor nagybecsű irományai, valamint anya- és jegyzőkönyvei elveszés, vagy megcsontítás veszélyétől a lelkész halála, vagy változása esetében is megóvassanak: határoztatott, hogy minden ilyen alkalommal a két legközelebbi lelkész jelenlétében az irományok, az anya- és jegyzőkönyvek számbavétetvén, biztos kezekre bizassanak.

1910. A november 1-ig be nem fizetett nyugdíj intézeti és domesztikai járulékok az egyházmegyei pénztár által előlegezve kifizetendők.

XXIV.

Függelék:

I. Az egyházmegyei gyűlések helye és ideje:

1799. IX. 12. Tiszakeszi, XII. 3. Mezőkeresztes. 1800. III. 1. Miskole, III. 24—25. Egerlövő, IV. 19. Nagymihály, VII. 11. Miskole, X. 2. Ecseg. 1801. II. 18. Hejőcsaba, VI. 1. Miskole, IX. 23. Dorogma, IX. 29. Miskole, XII. 14. Szárazbő. 1802. II. 15. Miskole, IV. 6. Igriczi, V. 2. Cserépfalu, V. 25. Miskole, VII. 27. Tarján, IX. 15. Noszvaj. 1803. III. 23—24. Poroszló, VI. 14. Andornak, VIII. 10. Miskole, IX. 16. Ládháza, X. 12. Miskole. 1804. III. 20. Tarján, VI. 30. Papi, IX. 29. és X. 4. Miskole. 1805. II. 26. Négyes, III. 26—27. Mezőkeresztes, IV. 27. Igriczi, VIII. 26. Egerlövő, XII. 12. Miskole. 1806. II. 13. Miskole, IV. 10. Csát, VIII. 5. Cserépfalu, IX. 23. Andornak, XI. 27. Egerlövő. 1807. I. 17. és II. 25. Miskole, IV. 2. Szalonta, IX. 24. Mezőnyék, X. 2. Miskole. 1808. II. 23. Miskole, IV. 4—5. Szederkény, V. 23. és IX. 22. Miskole. 1809. III. 21. Nemesbikk, VI. 2. és IX. 22. Miskole, VI. 20. Nagymihály. 1810. I. 15. Miskole, IV. 10. Kisgyőr, IX. 22. Csát, XI. 7. Miskole. 1811. III. 26. Felsőábrány. 1812. IV. 8., IX. 9. és XII. 28. Miskole. 1813. III. 29. Diósgyőr, IX. 29. és XII. 17. Miskole. 1814. III. 22. Bábonny, X. 7. és XII. 14. Miskole. 1815. IV. 3. Mezőnyék, IV. 20. és V. 7. Miskole. 1816. III. 26. Ecseg, IV. 6., VI. 19., X. 11. és XII. 15. Miskole. 1817. III. 17. Papi, III. 26., V. 12., VI. 19., X. 2. és XII. 16. Miskole. 1818. III. 26. Miskole, X. 1. Hejőszalonta, XII. 30. Miskole. 1819. III. 23. Gelej, X. 8. és XII. 15. Miskole. 1820. III. 21. Cserépfalu, IV. 16., VIII. 2., IX. 27., XI. 9. és 29. Miskole. 1821. II. 7. Miskole, IV. 3. Andornak, IV. 26. Alsózsólea, V. 11. Miskole, IX. 25. Egerlövő. 1822. Tenk, IX. 10. Andornak. 1823. IV. 23. Poroszló, IX. 8. Andornak. 1824. IV. 6. és XI. 1. Andornak. 1825. II. 23. Andornak, IX. 21. Egerlövő, XII. 6. Andornak. 1826. IV. 12. Átány, IX. 5. Noszvaj, IX. 25. Egerlövő, XII. 6. Andornak. 1827. IV. 25. Tiszánána, IX. 25. Egerlövő. 1828. I. 15. Egerlövő, II. 26. Andornak, IV. 25. Igriczi, VIII.

28. Andornak. 1829. III. 3. Andornak, IV. 8. Mezőkeresztes, IV. 14. Andornak, IX. 22. Tiszakeszi. 1830. II. 3. Andornak, III. 31. Csát, IX. 8. Andornak. 1831. IV. 6. Nagymihály, VI. 21. és XII. 31. Andornak. 1832. IV. 11. Nemesbikk, V. 17. Egerlövő, VI. 13. és VIII. 21. Andornak, IX. 11. Poroszló. 1833. IV. 11. Vatta, VII. 11. Egerlövő, IX. 3. Valk. 1834. IV. 3. Gelej, IX. 9. Dorogma, XI. 14. és XII. 3. Andornak. 1835. IV. 8. Átány, V. 23. Noszvaj, IX. 1. Cserépfalu, IX. 16. Kisgyőr, IX. 30. Csaba, XI. 12. Miskole, XII. 12. Alsózsolca. 1836. IV. 7. Szederkény, IV. 13. Miskole, IX. 29. Diósgyőr. 1837. IV. 5. és IX. 20. Ónod. 1838. III. 21. Miskole, IV. 24. Igriczi, V. 21. Miskole, IX. 13. Szalonta. 1839. III. 4. Kistokaj, IV. 16. Miskole, IX. 17. Keresztur. 1840. IV. 8. Szirma, VI. 6., IX. 22. és XII. 7. Miskole. 1841. IV. 14. Ládháza, V. 26. Miskole, IX. 14. Ecség és IX. 27. Miskole. 1842. IV. 13. Ároktő, IV. 18—21. és IX. 14. Miskole. 1843. II. 15. Miskole, IV. 4. Sály, V. 2. Miskole, IX. 19. Alsózsolca. 1844. IV. 10. Bábonny, IX. 5. Bába, IX. 23. Miskole. 1845. IV. 3. Papi, IV. 22., VIII. 4. Miskole, IX. 3. Oszlár. 1846. III. 24. Emőd, IV. 24. Miskole, IX. 9. Egerlövő, IX. 23. Poroszló. 1847. IV. 14. Tiszanána, IX. 7. Maklár. 1848. IV. 4. Miskole, VI. 20. Felsőábrány, IX. 13. Csaba. 1849. V. 1. Mezőkeresztes. 1850. IX. 3. Szirma. 1851. III. 23. Tiszakeszi. 1852. IV. 20. Nemesbikk, IX. 9. Felsőzsolca. 1853. V. 19. Csát. 1854. V. 10. Gelej. 1855. V. 2. Tiszatarján, IX. 13. Felsőzsolca. 1856. IV. 23. Átány, IX. 4. Diósgyőr. 1857. IV. 22. Cserépfalu, IX. 15. Kisgyőr. 1858. IV. 8. Igriczi, IX. 7. Noszvaj. 1859. IV. 6. Böes, VIII. 31. Vatta, IX. 10. Külsőbikk, XI. 8. Miskole. 1860. IV. 11. Nagymihály, VIII. 28. Palkonya. 1861. IV. 10. Sajókeresztur, IX. 4. Valk. 1862. IV. 9. Szederkény, VIII. 20. Heves. 1863. IV. 15. Poroszló, IX. 2. Ónod. 1864. III. 16. Miskole, IX. 27. Kistokaj. 1865. IV. 19. Ároktő, VIII. 30. Zsércz. 1866. IV. 11. Ládháza, IX. 11. Dorogma, XII. 13. Miskole. 1867. IV. 24. Alsózsolca, IX. 16. Eger, XII. 18. Eger. 1868. IV. 15. Sály, IX. 9. Felsőábrány. 1869. IV. 14. Bába, IX. 1. Szalonta. 1870. IV. 21. Egerlövő, IX. 1. Emőd. 1871. IV. 14. Tiszakeszi, V. 4. Miskole, IX. 5. Csaba. 1872. IV. 17. Papi, IX. 4. Geszt. 1873. IV. 2. és V. 7. Miskole, IX. 3. Harsány. 1874. IV. 3. Nemesbikk, IX. 10. Szirma. 1875. IV. 14. Gelej, IX. 9. Tiszaoszlár. 1876. Tarján, IX. 12. Diósgyőr. 1877. Átány, IX. 11. Kisgyőr. 1878. IV. 10. Igriczi, IX. 4. Aranyos. 1879. IV. 3—4. Cserépfalu, IX. 4. Noszvaj. 1880. IV. 21—22. Miskole, IX. 1. Palkonya. 1881. IV. 20—21. Böes, VIII. 15. és IX. 19. Miskole. 1882. IV. 12. Nagymihály, VIII. 30. Vatta, XI. 6. Miskole. 1883. IV. 11. Szederkény, IX. 6. Miskole. 1884. IV. 1—2. Sajókeresztur, IX. 15. Miskole. 1885. IV. 8—9. Ároktő,

IX. 7. és X. 19. Miskole. 1886. II. 2. Miskole, IV. 13—14. Ónod, IX. 6. Miskole. 1887. IV. 12—13. Miskole, IX. 7. Miskole. 1888. IV. 19—20. Mezőesát, IX. 12. Miskole. 1889. IV. 3—4. Kistokaj, IX. 3. Miskole. 1890. IV. 9—10. Tiszavalk, IX. 3. Miskole. 1891. IV. 8—9. Ládháza, VIII. 28. Miskole. 1892. IV. 20—21. Alsózsolca, IX. 1. Miskole. 1893. IV. 10—11. Hejőszalonta, IX. 7. Miskole. 1894. IV. 4—5. Egerlövő, VIII. 30. és XI. 28. Miskole. 1895. IV. 24—25. Tiszakeszi, VIII. 29. Miskole. 1896. IV. 15. Emőd, IX. 1. Miskole. 1897. IV. 27. Hejőpapi, IX. 2. és XI. 18. Miskole. 1898. IV. 21. Szirma, IX. 1. Miskole. 1899. IV. 12. Miskole, VIII. 31. Miskole. 1900. IV. 25. Sály, IX. 5. Miskole. 1901. IV. 23. Dorogma, IX. 5. Miskole. 1902. IV. 15. Nemesbikk, IX. 4. Miskole. 1903. IV. 16. Gelej, IX. 2. Miskole. 1904. IV. 13. Átány, IX. 8. Miskole. 1905. IV. 26. Eger, VIII. 29. Miskole. 1906. IV. 19. Igriezi, IX. 11. Miskole. 1907. V. 2. Miskole, IX. 11. Tiszatarján. 1908. IV. 28. Miskole, IX. 9. Diósgyőr. 1909. IV. 28. Miskole, IX. 1. Heves. 1910. II. 21. és IV. 27. Miskole, IX. 15. Borsodharsány. 1911. IV. 26. Miskole, VIII. 29. Mezőnagymihály. 1912. Miskole, IX. 3. Geszt. 1913. IV. 24. Miskole, IX. 9. Cserépfalu. 1914. III. 11. és V. 5. Miskole, IX. 2. Miskole. 1915. V. 5. és IX. 8. Miskole. 1916. V. 3. és IX. 13. Miskole. 1917. V. 1., VIII. 30. és XII. 11. Miskole. 1918. V. 2. és IX. 10. Miskole. 1920, 1921, 1922, 1923 tavaszi és őszi gyűlések Miskole. 1924. tavaszi Miskole, IX. 23. Tiszakeszi. 1925. június 4. Miskole.

II. Az egyházmegye lelkészi és világi tanácsbirái.

Lelkészi: 1. Tunyogi Mihály geleji, 2. Bornemisza Kovács Pál igriezii, 3. Kovács György nánai, 4. Thorma Mihály noszvaji, 5. Kérészy István eserépi, 6. Toót András miskolci, 7. Balogh Pál keresztesi, 8. Igaz Sámuel miskolci, 9. Szathmáry Paksy József miskolci, 10. Szeremley János tarjáni, 11. Végh János miskolci, 12. Török Sámuel keresztesi, 13. Váradi Pál átányi, 14. Vitárius József kisgyőri, 15. Hodorszentszentpéteri Pál esáti, 16. Kovács István eserépi, 17. Horváth Gábor zsolcai, 18. Juhász István poroszlói, 19. Soltz Sámuel sályi, 20. Apostol Pál miskolci, 21. Nyusztai István miskolci, 22. Fekete István miskolci, 23. Bornemisza Kovács Pál lövői, 24. Szeremley Császár Mihály tarjáni, 25. Csesznok József noszvaji, 26. Korponay József miskolci, 27. Tamko Ferenc keresztesi, 28. Kovács István kisgyőri, 29. Orosz Pál papii, 30. Édes Albert tarjáni, 31. Orbán Mihály nánai, 32. Prágai Lajos maklári, 33. Kun Bertalan miskolci, 34. Vattay Sándor sajókereszturi, 35. Fekete Károly ónodi, 36. Bornemisza Kovács József keresztesi, 37. Kállay Lajos alsózsolcai, 38. Misley Károly miskolci, 39. Végh

György csáti, 40. Nyilas Sámuel miskolci, 41. Édes Ábrahám sályi, 42. Futó Sámuel böcsi, 43. Tóth Dániel miskolci, 44. Gyöngyössi Sámuel nánai, 45. Édes Vincez tarjáni, 46. Maklári Károly kereszturi, 47. Nagy Ignác miskolci, 48. Szalóczy Bertalan böcsi, 49. Fekete József átányi, 50. Kérészy Barna (nem fogadta el), 51. Sólyom Gyula csabai, 52. Kerekes József poroszlói, 53. Bodolay István csáti, 54. Gulyás Benő csáti, 55. Szalóczy Pál csáti, 56. Horváth Bertalan szederkényi, 57. Halász József dorogmai, 58. dr. Tüdös István miskolci, 59. Illyés János átányi, 60. Tóth Béla miskolci, 61. Szabó András keresztési, 62. Gaál Ferenc poroszlói, 63. Tóth István egri, 64. Kenyeressy Károly geleji, 65. Farkas István miskolci, 66. Pósa Péter eszérpfalui, 67. Román Ernő alsószolcai lelkészek.

Világi: 1. Botsári Motsári Pál, 2. Papszász György, 3. Tomkaházi Tomka György, 4. Négyessy Szepessy László, 5. Bükk Zsigmond, 6. Óváry Miklós, 7. Sóvári Soós Sámuel, 8. Tomkaházi Tomka Miklós, 9. Platthy András, 10. Ragyolezy Csoma Zsigmond, 11. Sóvári Soós János, 12. báró Vay Lajos, 13. Dapsi Dapsy Rafael, 14. Palóczy László, 15. Platthy Imre, 16. Tolesvai Nagy Gedeon, 17. Gentsy László, 18. Szemerei Szemere Bertalan, 19. Papszász József, 20. Vadnai Lajos, 21. Szathmáry Király Pál, 22. Bay Bertalan, 23. Szentimrey József, 24. báró Vay Béla, 25. Motsáry Lajos, 26. Szathmári Király László, 27. Kazinezi Gábor, 28. Zsoldos Imre, 29. Szüts János, 30. Apostol József, 31. Szalay Elek, 32. Gentsy Géza, 33. Bódogh Albert, 34. Lengyel Sámuel, 35. Szentimrey József, 36. Bárczay Miklós, 37. Papszász György, 38. Szathmári Király Pál, 39. Molnár Bertalan, 40. báró Vay Elemér, 41. Mikuleczky István, 42. Papszász Lajos 1895, 43. Fodor Pál, 44. Sturmán György, 45. Bóniss Bertalan, 46. Deák Gyula, 47. Huszthy Béla, 48. báró Bottlik István, 49. dr. Kérészy Barna, 50. Lossoneczy István, 51. dr. Ráczy György, 52. dr. Nagy Ferenc, 53. Zsóry Lajos, 54. Puky László, 55. dr. gróf Haller József, 56. dr. Lipsey Péter, 57. Bay Bertalan.

III. Lelkeszi és világi fő- és aljegyzők.

Lelkeszi főjegyzők: 1. Balogh Pál, 2. Szathmáry Paksy József, 3. Vitárius József, 4. Kováts István, 5. Fekete István, 6. Szeremley Császár Mihály, 7. Csesznok József, 8. Tamko Ferenc, 9. Orosz Pál, 10. Orbán Mihály, 11. Prágay Lajos, 12. Mogyoróssy Imre, 13. Bódogh János, 14. Fekete Károly, 15. Bornemissza Kovács József, 16. Nyilas Sámuel, 17. Édes Ábrahám, 18. Tóth Dániel, 19. Makláry Károly, 20. Fekete József, 21. Sólyom Gyula, 22. Bodolay István, 23. Szalóczy

Pál, 24. Illyés János, 25. Tóth Béla (az összes szavazatokkal), 26. Gaál Ferenc, 27. Farkas István, 28. Román Ernő, 29. Kiss Albert lelkészek.

Világi főjegyzők: 1. Fekete István ügyvéd, 2. Fodor Pál ügyvéd, 3. dr. Németh Imre ügyvéd, 4. Deák Gyula földbirtokos, 5. dr. Kérészy Barna ügyvéd, 6. dr. Nagy Ferenc polgármester, 7. Puky László mérnök, 8. dr. Regéczy József ügyvéd.

Lelkeszi aljegyzők: 1. Szathmáry Paksy József, 2. Török Sámuel, 3. Vitárius József, 4. Kovács István, 5. Dienes József, 6. Szeremley Császár Mihály, 7. Csesznok József, 8. Édes Albert, 9. Orosz Pál, 10. Orbán Mihály, 11. Prágai Lajos, 12. Bódogh János, 13. Bornemissza Kovács József, 14. Nyilas Sámuel, 15. Édes Ábrahám, 16. Apostol József, 17. Tamko Ferenc, 18. Csengery János, 19. Vattai István, 20. Maklár Károly, 21. Fekete József, 22. Horváth Bertalan, 23. Kazai Sándor, 24. Bodolay István, 25. Szalóczy Pál, 26. Illyés János, 27. Tóth Béla, 28. Tóth István, 29. Pósa Péter, 30. Román Ernő, 31. Kiss Albert, 32. Takács Mihály, 33. Szabó József nagymihályi lelkészek.

Világi aljegyzők: 1. Huszthy Béla, 2. dr. gróf Haller József, 3. dr. Kovács Lajos, 4. ifj. Motsáry Lajos, 5. Puky László, 6. dr. Regéczy József, 7. Maklár Dezső, 8. Kun András, 9. Tóth Kálmán.

Egyházmegyei ügyészek: 1. Soltész Nagy János, 2. Látrán János, 3. Dobrossy István, 4. Apostol József, 5. Sassy Szabó István, 6. Mikuleczky István, 7. Prágai Gyula másod ügyész, 8. Fekete István, 9. Fodor Pál, 10. dr. Molnár Gyula. Ezekon kívül tiszteletbeli ügyészek voltak: dr. Tóth Dániel, dr. Kérészy Barna, dr. Kusza Béla.

Tartalomjegyzék

Előszó	3—5
I. A borsod-gömör-kishonti egyházvidék reformálása kezdet- től 1555-ig	6—18
II. A kálvini irány térhódítása és diadalrajutása	19—22
III. A borsod-gömör-kishonti ref. egyházmegye megalakulása, kiterjedése és életfolyása 1799-ig	23—41
IV. A borsod-gömör-kishonti esperesség részekre bomlása s az önálló alsóborsodi egyházmegye megalakulása	42—46
V. Mi volt az oka annak, hogy a tiszáninneni 4 seniorátus 1734-ig superintendentiává nem egyesült?	47—50
VI. Az egyházmegye esperesei	51—62
VII. Az egyházmegye gondnokairól	63—64
VIII. Az egyházmegyei gyűlés helye, ideje, tárgyai	65—72
IX. Az egyházmegye anyagi ügyei, pénztára, pénztárnokai és számvevőszéke	73—75
X. Lelkészekről	76—96
XI. Iskolai és tanítói ügyek	97—115
XII. Egyházi fegyelem	116—126
XIII. Díjlevél ügyek	127—147
XIV. Az egyházmegye hivatalosairól	147—148
XV. Az egyházmegye fő- és aljegyzői	149—150
XVI. Egyházmegyei ügyészek	151
XVII. Az egyházmegye nagyobb szerepet vitt világi családjai	152—153
XVIII. Adakozások	154—155
XIX. Felekezeti viszonyok	156—158
XX. Kanonika visitáció	159—161
XXI. Egyházmegyei könyvtár	162—163
XXII. Egyházi építkezés	164
XXIII. Vegyes dolgok	165—170
XXIV. Függelék	171—175

